

JÁSZKUNSÁG

XXI. ÉVFOLYAM 1-2. SZÁM

1975. MÁRCIUS — JÚNIUS

Szolnok új városközpontja (Foto: Boros)

A Tiszamenti Vegyiművek Szolnokon

JÁSZKUNSÁG

A Tudományos Istmeretterjesztő Társulat
Szolnok megyei Szervezetének folyóirata
Megjelenik negyedévenként

XXI. évfolyam, 1—2. szám
1975. március—június

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta
Központi Hírlap Irodánál (Bp., József nádor
tér 1.) és a postahivataloknál. Előfizetési díj:
1 évre 20,—Ft. Csekkszámilaszám: 215—96162

A szerkesztő bizottság elnöke:

S z u r m a y E r n ő

Szerkesztő bizottság
Elek Lajos, dr. Lukács Pál,
Mészáros Ferenc, Mohácsi Ottó, Simon Béla,
Soós István

Felelős szerkesztő:
K a p o s v á r i G y u l a

Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Kossuth tér 4.
Telefon: 12—350

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk
vissza.

Kiadja a Szolnok megyei Lapkiadó
Vállalat

Felelős kiadó: Virágh Iván

Index: 25 910

3045—75 Szolnoki Nyomda Szolnok,
Vörös Csillag út 28.
Felelős vezető: Kozák Ferenc

TARTALOM

Kukri Béla: Szolnok 900 éves jubileumán	1
Pozsonyi Pál — Urbán László: Szolnok város gazdasági életének történetéből. (1944. nov. 4—1945. nov. 4.)	11
Kaposvári Gyula: „Nehéz napok.” — Részletek egy 15 éves fiú 1944-es szolnoki naplójából.	21
Dokumentumok 1944./1945. szolnoki eseményeiből. (Szerk.)	29
S. Püski Anikó: ÉLETÜNK. — Adalékok a Magyar Szovjet Baráti Társaság Szolnok megyei tevékenységéhez.	47
Benedek Sándor: Gondolatok a munkásosztály fogalmáról.	51
Dr. J. Tóth Dezső: Adatok parasztságunk felszabadulás utáni kulturális fejlődéséről. — Egy szociológiai felmérés tanulságai.	59
Hagymásy Sándor: Kidőlt kútágasok.	65
Dr. Győrfy Lajos: Ki volt Ványai Ambrus?	71
Dr. Szelesi Zoltán: A Dél-alföldi plein-air festészet lírikusai.	75
Dr. Szabó Lajos: A kunhegyesi műemlék ref. templom építésének krónikája.	79

A címlapon: A Szolnok Városi Tanács Bartók-kórusa a „Szolnoki művészet Pettenkofentől Fényes Adolfig” c. kiállítás megnyitásán.

Szolnok 900 éves jubileumán

Az új esztendő első napján tisztelettel köszöntöm az ünnepi tanácsülés résztvevőit, köszöntöm a 900 éves város lakosságát.

Az ösztendőnek búcsút mondva, visszaemlékeztünk az eltelt 12 hónapra és elgondolkodtunk, hogy mit is hoz számunkra az előttünk álló év. Számvetést készítettünk, mérlegre tettük a végzett munkánkat, hogy felkészültebben láthassunk idei tennivalóinkhoz.

Társadalmi építésünk, népgazdasági helyzetünk értékelését pártunk Központi Bizottsága decemberi ülésén végezte el és irányelvekben határozta meg közös feladatainkat. Az országgyűlés az előttünk álló év cselekvő programját rögzítette.

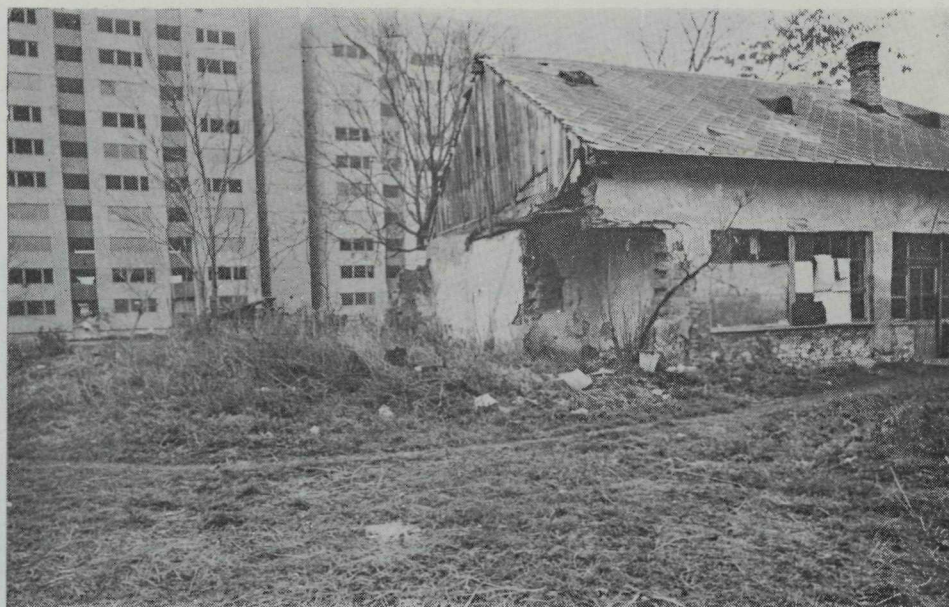
Hazánkban a szocialista építés magasabb szinten, lendületesen és sikeresen folyik. A népgazdaság tervszerűen, arányosan fejlődik. A társadalmi és népgazdasági változások tükröződnek városunk életében is. Különösen aktuális most a számvetés szűkebb hazánkat, városunkat illetően. 1975. január 1. Szolnok város életében ugyanis nem csupán egy évnek a fordulását jelzi. A város történelmének 900. évét zárta le jelképesen az óramutató, amikor a mai napra fordult.

Az eltelt 900 év városunk létének teljes történelmét, népünk életében pedig sorsfordulókkal határolt korszakokat ívelt át. Számvetésünkben a múltra emlékezünk, hogy erőt merítsünk az alkotó tettekhez.

Városunkat kedvező települési adottságai, központi fekvése már az emberiség történelmének korai időszakában alkalmassá tette, hogy az emberek lakóhelyükkül válaszszaák. A város nevével először mégis csupán I. Géza király 1075-ben kiadott oklevelében találkozunk. Ettől az időponttól számoljuk 900 éves történelmünket. Ez a történelem viharos volt, sok megpróbáltatással járt. Hiszen kedvező település adottságai ellenére sem épülhetett ez a város kőből. Ami itt az évszázadok során épült, az nem dacolhatott az idők viharával, a népek országútjának mindent eltaposó, felörlő erejével, a tűzvésszel; vagy a sokszor áldott, védelmet és élelmet nyújtó folyóink időszakonként haragos áradásával; pusztításával, ami elmosta, megsemmisítette, maga alá temette az előző nemzedékek fájalmát, de eredményeit is.

Mert ilyen volt városunk a tatár, a török időkben, a későbbi évszázadokban, de hasonló gondokkal küzdött a város még ebben a században is. A lakoságnak mindig volt ereje talpraállni, az újjáépítést megvalósítani. Ezt a dolgos, cselekvő, a kudarcokból is tanuló, az esetességből is felemelkedő, önön véréből megújuló élniakarást példázza városunk múltja. A kiemelkedő események ellenére, városunk múltja a dolgos hétköznapiok történelme. Hiszen már a XII. században is a tiszai sószállítás tette Szolnokot kereskedelmi központtá. Ebben az időszakban a település magja: a Zagyva és Tisza által bezárt területen felépült vár, amely 1552-ben történt elfoglalásáig – jelentős szerepet töltött be a törökveszély elhárításában. Szolnok a török időkben szandzsák székhely. A törökök nevéhez fűződik az első cölöphíd megépítése a Tiszán.

Az Ady Endre utca Szolnokon, az előtérben épült meg a Vízügyi Szakközépiskola

A József Attila út Szolnokon 1974. nyarán

Szolnok 1685-ben szabadult fel a török uralom alól. A vár továbbra is megtartva hadászati jelentőségét, szerephez jutott a Rákóczi-szabadságharcban is.

A hajdani híres szolnoki várat 1785-ben II. József romboltatta le. Utolsó maradványait pedig 1811-ben bontották el. Szolnok a XVIII. században városias maggal rendelkező, szerűskertes település volt. Kereskedelmi, közlekedési életét a sószállításon túlmenően a tutajozás lendítette fel. Ebben az időszakban alakult ki a város faipara. A város fejlődését a XIX. század közepétől a gőzgépek felhasználása segítette. Az 1835-ben meginduló tiszai gőzhajózás és az 1847-ben megnyitott Pest-szolnoki vasútvonal jelentős tényező volt Szolnok város életében. Az 1856-ban épülő 200 fős Tisza-vidéki Vasút Javító Műhely megteremtette a város közlekedési iparának alapjait, Szolnok az agrárfoglalkozású mezővárosból, iparforgalmi jellegű mezővárossá alakult át a 19. században.

1876-ban a város ismét megyeszékhely lett, megindult a városiasodás útján. Szolnok központjában kiépültek a közigazgatás középületei, felépült a megyeháza, törvényszék, a mai Versey Gimnázium, elkezdtek a megyei kórház építését.

A századfordulón indult meg Szolnok iparosodása. A gőzfűrésztelepek, a MÁV-műhely és a malmokon túl, kifejlődött a mezőgazdasági termékfeldolgozó ipar. Szolnok dél-nyugati szélén kialakult az ipari terület; a Cukorgár építése lényegében kijelölte a mai ún. „Déli iparterület” helyét. Az ipar további fejlődését az I. világháború kitörése zárta le, illetve akadályozta meg. 1919-ben Szolnok 77 napon át frontváros volt. A harcok során megrongálódtak a középületek, elpusztult a Tisza közúti és vasúti hídja.

A két világháború között a városfejlesztésben a háborús romok eltüntetésén kívül nem volt számottevő eredmény. Ipari fejlődés terén csak a Papírgár létesítését, a Tisza-partra telepített Gabonátárház építését említhetjük.

A város lakossága az alkotó, a teremtő munka mellett népünk történelmének progresszív szakaszaiban mindig jelentős szerepet kért és kapott. A magyar történelem sorsfordulóiban a város népének mindig volt bátorsága, ereje kiállni, dolgozni, vérezni a haladásért.

A város a török elleni harc egyik legjelentősebb védőbástyája volt. Fogadta és segítette II. Rákóczi Ferenc katonáit. Az 1849-es dicsőséges tavaszi hadjárat során a Damjanich vezette seregek súlyos csapást mértek Szolnoknál az osztrák csapatokra.

1918. decemberében Szolnok egyike volt azoknak a vidéki városoknak, ahol közvetlenül Budapest után, elsőként alakult meg a Kommunisták Magyarországi Pártjának helyi szervezete. A Tanácsköztársaság idején frontváros, Szolnok munkásai jelentősen kivették részüket a tanács hatalom védelmében. Szolnok az a város, ahol a proletárhatalom, a tanácskormány leverése után egy nappal tovább élt.

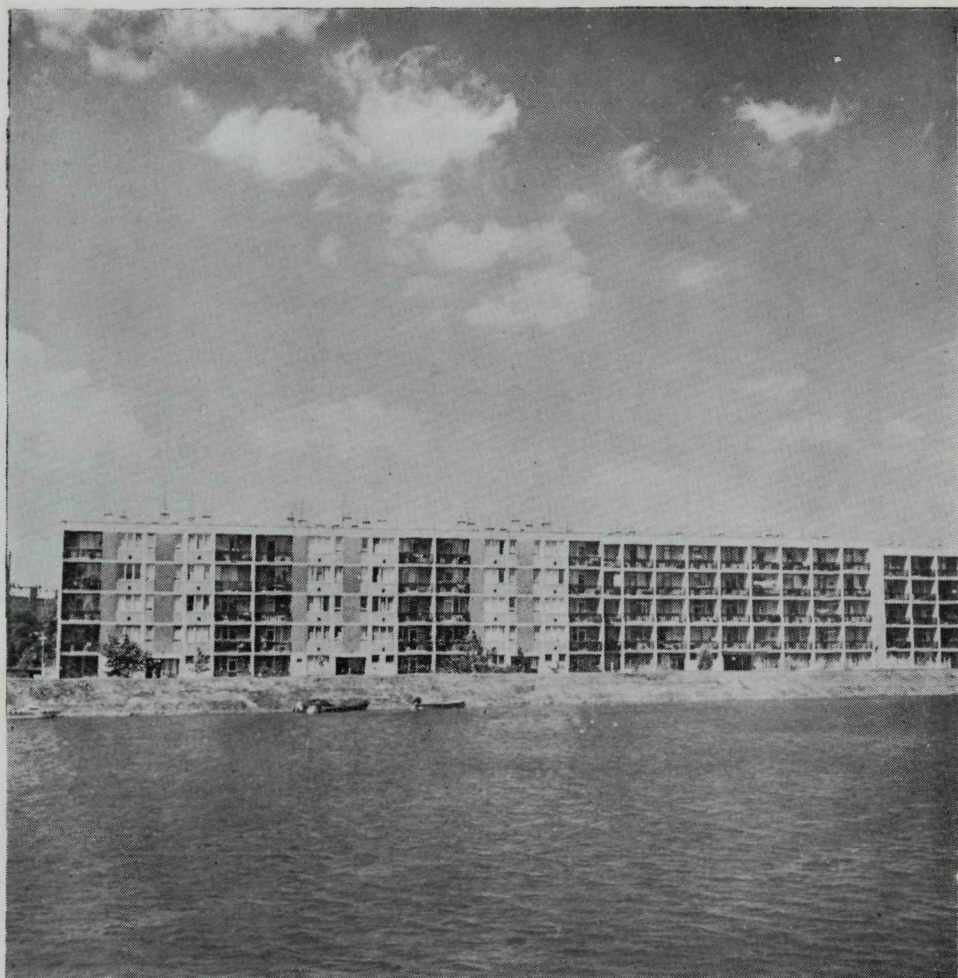
A Horthy-ellenforradalmi rendszer időszakában a város jelentős munkásmozgalmi bázis. A város lakói többszörösen bizonyították tetteik készségüket, áldozatvállalásukat.

Kegyelettel őrizzük azok emlékét, akik életüket áldozták a munkáshatalomért. 70 mártírra emlékezik a város lakossága: a Megyei Tanács székházában elhelyezett emléktábla és a város különböző pontjain 17 szobor, dombormű idézi F. Bede László, Hoksári János, Tóth Ferenc, Keskeny János, és a többi mártír emlékét.

A II. világháború eseményei sem kímélték a várost. Különösen az 1944-es angol-szász bombázások okoztak hatalmas károkat. Elpusztult a MÁV-pályaudvar környéke, a vasúti és közúti híd a Tiszán; s a város lakóházainak több, mint 50%-a megrongálódott. A régen várt és óhajtott felszabadulás 1944. november 4-én történt. A szabadságot a II. Ukrán Hadsereg csapatai hozták el Szolnoknak. Ettől a naptól számítjuk városunk legújabbkori történelmét. A felszabadulás óta eltelt 30 év alatt többet fejlődött ez a város, mint az azt megelőző évszázadokban.

A felszabadulással az elnyomatást, a kegyetlen telet, a szabadság és a tavasz váltotta fel. A város lakói lassan visszatértek, a dolgozó munkáskezek megteremtették az

új élet alapjait. A város felszabadulásának napján megalakult Szolnokon a legális kommunista párt, amely erjesztő ereje volt a meginduló új, szabad életnek, az újjáépítésnek. A felszabadulás után pár nappal a Papírgyár és a Fűrészüzem dolgozói már áramot adtak a városnak, dolgos kezek lehetővé tették a vízszolgáltatást. A szolnokiak, a környező falvak munkásai, parasztjai közös erőfeszítéssel helyreállították a lerombolt vagy megsérült lakóházak nagy részét, segítségükkel épült fel a két ideiglenes fahíd a Tiszán.

Azok, akik átélték Szolnokon a vészterhes napokat és segítettek az új, szabad élet kibontakoztatását, nemcsak hazánk felszabadítását, hanem a háború mielőbbi győzelmes befejezését is segítették.

A nemzeti bizottságok vezetésével 1945. végére helyreállt, normalizálódott az élet Szolnokon. Az újjáépítés munkáját a város vezetői már kezdetben összekapcsolták a korszerű városfejlesztési törekvésekkel.

1946. októberében a vidéki városok közül elsőként elkészült Szolnok területfelhasználási terve. Ennek alapján az első 3 éves tervben megkezdődhetett a tudatos városfejlesztés, városépítés. Az országos tervekkel összhangban megvalósított és egyre gyorsuló iparfejlesztés eredményeként, Szolnok a korszerű gyárparral rendelkező kö-

zépvárosok sorába emelkedett. Az átgondolt területfejlesztés, az ipari termelés további növekedése eredményeként a hajdani mezővárosból Szolnok az Alföld egyik központjává vált. Mutatja ezt az is, hogy az országos településhálózat fejlesztési terv szerint felsőfokú szerepkört kapott. Jelenleg regionális szerepkörének még nem mindenben felel meg, de vonzáskörébe tartozik mintegy 260 000 lakos, népességének csaknem négy-szerese.

Az intenzív terület- és iparfejlesztés szükségszerűen maga után vonta a város népességének növekedését, összetételének, rétegződésének megváltozását.

Most január 1-én a város lakosságának lélekszáma már elérte és meg is haladta a 70 ezer főt. A nappali népességszám a 20 ezres bejáróval együtt 90 ezerre nőtt. A demográfiai növekedés – amely dinamikájában az országban a 4. helyen áll – az alföldi megyék esetében a legfiatalabb korösszetételű megyeszékhellyé avatta Szolnokot.

Nőtt a gazdaságilag aktív népesség, a foglalkoztatottak száma. Ezek természetesen alapvető változást eredményeztek a város társadalmi szerkezetében is.

Az ipar tervszerű fejlesztése az 1950-es évek elején indult meg. A déli iparterületen épült fel és kezdte meg termelését 1952-ben a Tiszamenti Vegyiművek, amelynek telepítése, illetve folyamatos fejlesztése révén Szolnok a szervesetlen vegyipar egyik központjává vált.

A Bútorgyár telepítése, a Papírgyár, Cukorgyár, húsipar rekonstrukciója, újabb ipari üzemek telepítése, létesítése, a BVM szolnoki gyára, az alföldi olajbányászat központjának kialakítása, az új kenyérgyár, új nyomda mind-mind a város gazdasági szerkezetének alapvető megváltozását jelentette.

Az ipartelepek száma az 1960. évi 74-gyel szemben napjainkban 123-ra növekedett. A IV. ötéves tervben az iparban az összes beruházások értékének 41⁰/₀-a valósult meg. Ezzel Szolnok a hasonló szerepkörű városok között a második helyet foglalja el.

A fejlődés mellett adottak feladataink is. Az ipar szerkezetét a megye adottságainak megfelelően az élelmiszergazdaság javára kell fejleszteni. Ezt szolgálják azok a formálódó és egyre inkább testet öltő törekvések, amelyek cukorgazdasági kutató intézet, húskombinát, hűtőház, tejporgyár és egyéb üzemek létesítését célozzák.

A város gazdaságára alapvetően az ipar a jellemző, jelentős azonban a mezőgazdasági termelés is. A nagyüzemi gazdálkodás keretében a technikai ellátottság, a gépesítettség hatására fejlődött a növénytermesztés és állattenyésztés is. Az eredmények mellett az elmúlt időszakban és még ma is – bár különösen az utóbbi hónapokban javult a helyzet – gond a város lakosságának primőráruval, zöldség-, gyümölcsfélékkel történő ellátása.

Az ellátás fejlődését – az életszínvonal-emelés politikájával összhangban – új kereskedelmi egységek kialakításával kellett és kell napjainkban is megoldani. Ezt a fejlődést jelzi, hogy 1950-ben a kereskedelmi egységek száma 143, napjainkban 205.

A város kereskedelmének, Szolnok lakóin túl kell ellátnia a vonzáskörzetébe tartozók igényeinek kielégítését. Ezt szolgálják a közelmúlt, ill. a folyamatban levő kereskedelmi jellegű beruházások, a különböző áruházak, üzletek. Ezek a város különböző pontjain valósulnak meg, azt a törekvést tükrözve, hogy a nagytömegű ellátáson túlmenően a város területét is behálózzák. Mégis az elkövetkező évek lényeges feladata, hogy javítsuk a peremkerületek ellátását napi cikkeket árusító üzletekkel, szolgáltató egységek létesítésével.

Előrehaladás történt a vendéglátás területén is. A vendéglátó egységek száma az 1950. évi 54-ről napjainkban 111-re emelkedett. Úgy gondolom, hogy a számszerű fejlődés nem minden. Igényünk a korszerű, változatos ellátást biztosító vendéglátói hálózat megteremtését, különösen a közétkeztetés és gyermekélelmezés területén.

Idegenforgalmi szempontból jelentős az 1960-as években átadott Tiszaligeti Camping, illetve az 1974-ben elkészült Touring Hotel és a közeljövőben átadásra kerülő Pelikán Szálló és étterem. Új étterem épül a személypályaudvaron, valamint a Jubileumi téren is.

A város gazdaságának fejlődése, a népességszám növekedése maga után vonta a város kommunális fejlesztésének szükségességét.

A város kommunális ellátottsága fejlődésének egyik legjellemzőbb mutatója a lakásellátottság. Napjainkban a lakásállomány megközelíti a 24 ezret. A jelenlegi állomány 66⁰/₀-a – 15 és fél ezer lakás – a felszabadulás után épült.

A 4 nagyobb és több kisebb lakótelep átformálta a város arculatát. Növekedett a 2 és több szobás lakások aránya (1960-ban 35⁰/₀, 1973-ban 53⁰/₀). A háztartások 75⁰/₀-a vezetékes vagy palackos gázzal ellátott, a lakások 80⁰/₀-a van bekapcsolva a vízhálózatba, 53⁰/₀ a csatornahálózatba.

A IV. ötéves terv időszakában a lakásépítés üteme felgyorsult. Az ötéves terv befejezéséig összesen 5900 új lakás épül Szolnokon. Annak ellenére, hogy 25 év alatt a lakásszám megkétszereződött, a lakásépítés aránya most sem tud lépést tartani az igényekkel. Ennek oka az is, hogy Szolnokon alig található felújításra érdemes lakásállomány, illetve a beruházások miatt nagyarányú a szanalás.

Megoldást a távlati lakásépítési koncepciók megvalósítása jelenthet. A tervszerű, korszerű technológiával történő – az építőipar korszerűsítését, fejlesztését is magában foglaló – lakásépítések jelentenek kiutat. Ezért nagy jelentőségű a Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának közelmúltban hozott döntése a kisgyepi Széchenyi lakótelep beruházási programjának jóváhagyására. Itt korszerű városrész 6200 lakással – kevés szanalást igénylő területen – mintegy 20–24 ezer ember számára teremt új otthont, a jelenleginél nagyobb és a családok létszámát is figyelembevevő lakásméretekkel.

A megvalósításhoz a központi és megyei szervek lakásépítési lehetőségeket biztosító támogatása, valamint a lakásépítési formáknak – OTP-társasház, MESZÖV szövetkezeti lakások, vállalati lakásépítkezések – e területre történő koncentrációja szükséges. Az ettől eltérő törekvések nem segítik, hanem akadályozzák legnagyobb gondunk megoldását.

A következetes városfejlesztés eredményeként fejlődött és bővült a város úthálózata, közmű- és vízellátása, belső közlekedése.

A belterületi utak hossza az 1960. évi 113 km-ről 141 km-re nőtt. A burkolt utak aránya 46⁰/₀-ról 61⁰/₀-ra emelkedett. Sajnos még ez a jelenlegi arány is messze elmarad a megyeszékhely és a felsőfokú központot megillető követelményektől. A tanácstagok beszámolóik, a közérdekű bejelentések leggyakoribb témája – a lakásgondok mellett – éppen az utak burkolása, járdák és vízelvezetők kiépítése, egyes területeken a belvizek elvezetése.

A közúti közlekedés fejlődése szempontjából jelentős esemény volt az elmúlt napokban a 4-es főútvonal városi szakasza rekonsztrukciójának befejezése. Ez azonban csak alapját képezi a városi utak főelemei kiépítésének. Indokolt az északi közútrendszer két részének – a Tabáni rész kinyitásának és a Szántó körút folytatásának megépítése, a 32-es út bevezető szakaszaként. A közeljövő feladata a kiskunfélegyházi út (József A. és Vörös Hadsereg út vonalának) rekonstrukciója.

Ezek mellett már napi feladattá vált az elterelő utak állagának helyreállítása, a peremkerületi utcák burkolása, a ciklusprogram megvalósítása, hogy minden utcában legalább egy oldalon szilárd burkolatú járdát építsünk.

Ez a jövő és a jelen városi közlekedésének, a lakosság életkörülményei alakítása szempontjából döntő fontosságú.

Megbirkózni ezekkel a gondokkal, csak társadalmi összefogással tudunk, amely területen már hagyományt teremtő példát mutattak a központi, a megyei szervek, vállalatok, üzemek.

A közmű és vízellátás fejlődését jelzi, hogy 1960-hoz képest a vízvezetékcső-hálózat hossza több, mint 100 km-rel, a csatornahálózat pedig 54 km-rel bővült. A kisgyepi lakótelep már folyamatban levő előközművesítésével Szolnok város nagyot lép előre a lakások közműellátásában. A lakótelepet ellátó alapközművek nyomvonalukkal lehetővé teszik az eddigi alacsonyabb színvonalon ellátott városrészek közműhelyzetének ja-

Az épülő szolnoki vasútállomás (Foto: Boros)

vítását is. Közművekben a felszíni vízmű építésének továbbfolytatása és a szennyvíztisztító rendszer építésének megkezdése jelent további előrehaladást.

A város belső közlekedésében az autóbusz-úthálózat hossza az 1960. évi 22 km-ről napjainkra közel 60 km-re, a viszonylatok hossza az 1960. évi 36 km-ről 153 km-re növekedett. Az utazások száma 1960-hoz képest megháromszorozódott.

A VOLÁN Vállalat a város jubileumára a teljes autóbuszparkot kicseréli különböző nagy befogadóképességű, panorámás autóbuszokra, – amelyekből 12 db már átadásra is került. A férőhelyek a cserével 40⁰/₀-kal növekednek. Folynak az előkészületek a távolsági autóbuszpályaudvar építésére is.

Országos jelentőségű a MÁV Járműjavító Üzemre épülő Diesel-program megvalósítása, a vasúti rekonstrukció. A program megvalósítása Szolnokon az ország egyik legkorszerűbb rendező pályaudvarát hozta, valamint személy- és teherpályaudvarát hozza létre, tovább növelve a város közlekedési jelentőségét.

A felszabadulást követő emberközpontú fejlődés alapjaiban megváltoztatta a város lakosságának életkörülményeit, egészség- és művelődésügyét, szociális ellátását.

A felszabadulás után Szolnok orvosi alapellátását 16 orvos biztosította. A körzeti orvosi szolgálat megszervezése 1952-ben kezdődött meg.

Még 1960-ban is 13 az általános orvosi körzetek száma. Ez az arány napjainkra 21 körzetre módosult. A gyermekorvosi körzetek megalakítása 1964-ben 7 körzeti gyermekorvos beállításával kezdődött meg, jelenleg 14 gyermekorvosi körzet működik. A körzeti orvosi szolgálat bővülésével fejlődött az egészségügyi ellátás intézményhálózata.

A város első bölcsődéje 1949-ben 60 férőhellyel, egy magánháznál kezdte meg működését. A Városi Tanács és a gazdasági egységek közös erőfeszítéseként napjainkban 12 bölcsődében, ha kissé zsúfoltan is, 750 gyermeket tudunk gondozni.

A város lakosságának növekedése súlyos gondot jelentett a jogos óvodai igények kielégítésében. A város társadalmának, a város üzemeinek összefogása eredményeként az óvodai ellátottság nagyban javult.

Napjainkban 29 óvodában több mint 3000 kisgyermek foglalkoztatását tudjuk biztosítani.. Jelentős az összefogással épült Jubileumi I. és II. sz. óvoda. Ez azt jelenti, hogy ha zsúfoltság árán is, de a jogos jelentkezőket óvodákban el tudjuk helyezni.

Szolnokon 1945 előtt 19 kis elemi iskola volt. Ezekből is csak 7 volt állami iskola, 568 gyermek járt szükségiskolákba. A művelődés és kultúra közkinccsé válását jelzi, hogy napjainkban a város 6 középiskolájában, 5 szakmunkásképző intézetében és 17 általános iskolájában, közel 13 000 diák tanulhat. A napjainkban épülő Vízügyi Szakközépiskola és Kollégium, a Kereskedelmi Szakmunkásképző és Szakközépiskola tovább javítja a város közoktatása feltételeit. Az iskolák nagy többségének felszereltsége korszerű, egyre több a szakosított tantervű iskola. Sajnos az általános iskolákban és napközi otthonokban nagy a zsúfoltság, amit új tantermek, a József A. úti lakótelepen pedig új iskola építésével igyekszünk csökkenteni.

Az 1950-es évek során meginduló szervezett állami népművelési munka eredményeként fejlődött a tudatformálás hatékonysága. A közművelődési intézmények régi épületek átalakításával, felújításával tudták elhelyezési gondjaikat megoldani. A színház épületének felújítása, a művésztelep korszerűsítése, a múzeum és könyvtár egy műemléképületben történő elhelyezése, a Komarov terem korszerűsítése, az Ifjúsági Park megépítése, ifjúsági klubok kialakítása csak alapjait teremtette meg a közművelődés intézményhálózatának.

A jelenleg is meglevő helyiséggondjainkon a korszerű megyei művelődési központ jelent megoldást, amelynek építése 1975-ben kezdődik el.

A kedvezőtlen intézményellátás ellenére fejlődött a közművelődés hatékonysága. Növekedett a könyvtárak könyvvállománya, a kölcsönzött könyvek száma. Az ismeretterjesztő előadások látogatottsága, az évente mintegy 100 ezres színházi nézőszám, a kü-

lönböző népművészeti kiállítások számának növekedése, a művelődési otthonokban folyó sokféle közművelődési tevékenység jól segíti a lakosság szocialista gondolkodásának és életformájának fejlődését.

A Szigligeti Színház országosan is elismert tevékenysége, a Művésztelep alkotóinak a Múzeumban, a Galériában és más városokban rendezett nagysikerű kiállításai Szolnok város kulturális életének színvonalát reprezentálják.

A város sportéletének és egészséges időtöltésének fejlődéséhez is egyre inkább megteremtődnek a feltételek.

A felszabadulás óta eltelt 30 esztendő alatt dolgozó népünk a kirabolt, kifosztott országból új országot épített. A nép ereje, alkotóképessége és szorgalmas munkája ölt testet ma szocializmusunk építésében. Mindez azért valósulhatott meg, mert céltudatos, forradalmi párt szervezi, vezeti a dolgozó tömegek millióit.

Városunk 900 éves történelmének azért lehetett a felszabadulás óta eltelt 30 esztendő a leggazdagabb korszaka, mert részesei vagyunk az országunkban végbemenő társadalmi és gazdasági átalakulásnak.

1970-ben a felszabadulás 25. évfordulójának számvetése adta a nagyszerű gondolatot, hogy 1975-ben, a város 900 éves, a felszabadulás 30. évfordulójára munkával, tettekkel készüljünk. Az MSZMP Városi Bizottság cél- és feladatmeghatározása indította útjára ezt a szocialista közösséghez méltó kezdeményezést, amely mozgalmommá vált.

Szolnok város Tanácsa a mozgalom elindulásakor tanácsrendeletben jelölte meg a feladatokat.

Az irányelveknek megfelelően Szolnok város társadalma a jubileumi évfordulót nem *célnak*, hanem *eszköznek* tekinti. Eszköznek a politikai, társadalmi és gazdasági feladatok megvalósításában, a várospolitikai célkitűzések valóra váltásában, a lakosság cselekvő tenniakarásának kiszélesítésében.

A Jubileumi Intéző Bizottság irányítása mellett a szakbizottságok közel 4 éve munkálkodnak a jubileumi célkitűzések valóra váltásán. Szervezik, mozgósítják a lakosságot, a munkahelyi kollektívákat, intézmények dolgozóit és az ifjúságot.

A város lakosai évek óta bizonyítják, hogy magukénak érzik, szeretik városukat és képesek önzetlen áldozatvállalásra a közösség érdekében: 1971-ben 11 millió Ft, 1973. évben már 23 millió Ft volt a társadalmi munka értéke. A jubileum évében, megítélésem szerint reális a 26–28 millió Ft-os cél.

A megyeszékhely fejlődése nemcsak Szolnok, hanem a megye egész lakosságának ügye. A megye járásai és városai is bizonyították, hogy Szolnok város jubileumi évfordulóját magukénak vallják. Szolnok város felszabadulása 30. évfordulója alkalmából avattuk azt az emlékparkot, mely a megye társadalmi összefogásával épült.

A járások és a városok közel 9 millió Ft értékű anyagi támogatásával épül még a jubileumi évforduló jegyében a megyeszékhely néhány jelentős létesítménye. Az anyagi támogatáson túl nagy jelentőségű a város számára az a változás, amely a megyeszékhely és a megye más települései közötti kapcsolat fejlődésében jelentkezik.

Szolnok város 900 éves történelmét, a lakosság városszeretetét jelképezi majd a Jubileumi Emlékmű, amely a lakosság önkéntes hozzájárulásából épül fel, s amelyre eddig több mint 2 600 000 forintot fizettek be a város, a megye, az ország lakói.

A jubileumi esemény- és rendezvénysorozat programjai – amellet, hogy méltó emléket állítanak a város jubileumának – továbbfejlesztik Szolnok és egyben a megye kulturális és tudományos életét is. Ezek a rendezvények jelentős művelődéspolitikai, társadalompolitikai célokat valósítanak meg, százakat, ezreket, nyerhetnek meg a művelődésnek és hatásukra még többen kapcsolódhatnak be a város közéletébe, szellemi és kulturális életébe.

A jubileum gondolata jegyében 3 év alatt 22 olyan kiadvány jelenik meg, amely átfogja a város 900 évének és az utóbbi 30 év minden tettét, egész kultúránkat és amelyek eljuttatják hírünket az ország lakosságához, talán határainkon túl is testvérvárosainkhoz, barátainkhoz.

Az a cél, hogy Szolnok 900 éves jubileuma hagyományt teremtsen. Olyan hagyományt, amelyről jogos büszkeséggel emlékezhetnek meg és vallhatják magukénak az elkövetkezendő nemzedékek.

Városunk történelmi múltjához és szocialista jelenéhez méltóan készül a fennállása jubileumáról történő megemlékezésre. A jubileumi év egybeesik az ország felszabadulásának 30. évfordulójával és a népünk sorsát továbbformáló XI. pártkongresszussal, amelyek számunkra is kötelességeket jelentenek, alkotó tettekre serkentenek.

Hagyomány, hogy az új év első napja a jó kívánságoké. Most a jubileumi év indulása alkalmából szívből kívánom, hogy kísérje siker és szerencse Szolnok város minden jószándékú törekvését. Kívánom, hogy a jubileumi eseménysor zárásakor 1975. augusztus 20-án, az emlékmű avatásán és ünnepi tanácsülésünkön a megvalósult célokról adhassunk számot.

KUKRI BÉLA

Szolnok város gazdasági életének történetéből

(1944. november 4. – 1945. november 4.)

Szolnok felszabadulása és az 1945-ös nemzetgyűlési választások napja között pontosan egy év telt el. Nem nagy idő ez a 9 évszázados város történetében, de igen nevezetes szakasz. Az élet újrakezdésének esztendeje volt ez, amikor új társadalmi feltételek között indult meg a munka a háború okozta veszteségek pótlásáért.

Mi jellemezte a felszabadult Szolnok első évét a gazdasági életben? A visszaemlékezések egész sora, a korabeli dokumentumok és sajtótudósítások alapján egyértelmű a válasz: a rendkívüli nehézségek és a feladatokhoz felnőni tudó dolgozók erőfeszítései. A mai mértékkel mérve talán már kicsinek tűnő, de az akkori feltételek között nagy sikert jelentő eredményeket igen kemény munkával érték el a 30 év előtti hétköznapi hősök. Az egykori iratok legnagyobb része a gondokról, nehézségekről vall, amint azt a következő összeállításunk is tükrözi.¹

Szolnok a háborúban

Szolnok a Tisza fontos átkelőhelye, az ország egyik jelentős közlekedési csomópontja a háború idején a hadi szállítások útvonalának állomása volt. Ez már hónapokkal frontvárossá válása előtt a bombázások célpontjává tette. 1944. nyarán–őszén – 1947. április 9-i jelentés szerint – Szolnokot 23 ízben érte légitámadás, köztük 11 „egészen súlyos” volt.² Egy 1945. május 29-én a város képviselőtestületének közgyűlésén elhangzott megállapítás szerint „a vidéki városok közül Szolnok szenvedte a legnagyobb mérvű bombázást”³ A légitámadások elsősorban a vasútállomás és környéke ellen irányultak, de sújtották a város más részeit is.

A bombázások okozta károk azonban még korántsem jelentették a város gazdasági életét ért veszteségek egészét. A front átvonulása során a helyzet tovább súlyosbodott. A veszteségekhez nagymértékben hozzájárult, hogy „amikor a német katonai alakulatok elhagyták a várost, számos nagymérvű rombolásokat hajtottak végre”⁴ Pl. felrobbantották a város mindkét malmát, a cukorgyári turbinákat stb.⁵ Az 1945. őszi sajtójelentés szerint a vízműtelep megmaradása is csak a dolgozók közbelépésének volt köszönhető.⁶ A robbantások mellett mozgítható értékek elhurcolásával is károsították a várost. Egy 1945. december 9-i kimutatás szerint pl. a cukorgyárból több mint félmillió pengős értéket vittek el.⁷

Háborús veszteségek

A felszabadult Szolnok igen nehéz helyzetben kezdte az új életet. A Magyar Városok Országos Szövetségének 1946. november 7-i kimutatása szerint 57 város közül a háborús károsodás súlyossága szerint a 6. volt.⁸ A veszteségekről egész sor dokumentum tanúskodik. Az ipari üzemek helyzetéről így írt a polgármester 1945. augusztus 3-án:

„...súlyosan megrongálódott a MÁV-nak összesen 67 épülete, súlyos rongálódást szenvedett a szolnoki cukorgyár gépháza, a szolnoki papírgyár műhelyépülete, a Bohn téglagyár, a Rákos vattagyár szárítóműhelyei, valamint gépi berendezése és a Hungária Rt. távvezetékei, a városi hálózatok és vezetéktartó oszlopai, valamint olajtranszformátorai megrongálódtak. Gulyás-malom felrobbantva, Neugebauer-malom felgyújtva és leégve, Nostra közraktár felgyújtva, Mezőgazdasági Közraktárak, Hungária Rum és Likörgyár, Fa- és Fémipari szakiskola bombatalálat. Sági Simon műszaki üzemet bombatalálat teljesen elpusztította.”⁹

A korabeli sajtó is hírt adott az ipari üzemek háborús veszteségeiről. 1945. június közepén pl. a MÁV Járműjavítót ért károkról tudósított. Közleményéből kitűnik, hogy az egyes műhelyek esetében 30–50/0-os rombolást okoztak a bombázások.¹⁰

A mezőgazdaság háborús veszteségei ugyancsak nagyok voltak. A megtermelt termékek egy része a háborús események következtében már betakarításra sem kerülhetett.¹¹ A gabona cséplése is elmaradt helyenként, ami nem kis szemvesztéssel járt.¹² Az őszi szántás-vetési munkákban nagy volt az elmaradás. Ennek mértékét jól mutatja az 1943. és 1944. évi őszi vetésterületek összehasonlítása.

Az őszi vetésterület alakulása 1943-ban és 1944-ben ⁽¹⁴⁾

Növény	1943	1944
Búza	7.045 kh.	1.174 kh.
Rozs (magnak)	25 kh.	— — —
Árpa	41 kh.	66 kh.
Őszi takarmánykeverék	40 kh.	— — —
Bíborhere	2 kh.	— — —

Az állatállomány csökkenése igen nagy. Szarvasmarháiknak és lovaiknak felénél is többet elvesztették a szolnoki gazdák a háborús események során, a sertéseknek pedig még az egytizede sem maradt.

Az állatállomány alakulása 1942-ben és 1945-ben ⁽¹⁴⁾

Allatfaj	Az állatok száma	
	1942. február 28-án	1945. május 31-én
Szarvasmarha	2.735 db.	881 db.
Ló	2.032 db.	879 db.
Szamár	1 db.	12 db.
Sertés	6.254 db.	554 db.
Juh	1.536 db.	162 db.
Kecske	108 db.	200 db.

Az állatállomány csökkenése igen kedvezőtlenül hatott a mezőgazdasági termelés feltételeire, hiszen a vonóerőt korábban jórészt az igásállatok szolgáltatták. 1945. tavaszán azonban az ökrök száma alig több mint a fele (246 helyett 135), a 3 éven felüli lovaké pedig csupán negyede (1729 helyett 430) az 1942. évinek.¹⁵ A kiesett vonóerőt gépekkel pótolni nem lehetett, hiszen – egy 1945. márciusi pártjelentés szerint – csupán 30 traktor volt a városban, abból is csak 18 volt üzemképes, s gőzekéből is csak 2 állt rendelkezésre.¹⁶ Az összetorlódott mezőgazdasági munkák elvégzésének úgy szólván a minimális feltételei sem voltak meg.

A város közlekedése és közművei sem kerülhették el a pusztulást. „A Zagyva és tiszai vasúti híd felrobbantva, a közúti Tisza-híd felrobbantva, a vasúti felüljáró bombatalálattól elpusztult, a malomszögi Zagyva-híd felrobbantva. . .” – olvashatjuk a polgármester 1945. augusztus 3-i jelentésében.¹⁷ Egy másik dokumentum szerint a Tisza közúti és vasúti hídja, valamint a Zagyván átvezető vasúti híd rongálódása 100%-os.¹⁸ A polgármester 1945. június 20-án azt állapította meg, hogy a város útjainak 90%-a „csaknem használhatatlanná vált”.¹² Egy 1945. december 27-i kárjelentés részletezte is az utakat ért károsodást. Eszerint megrongálódott 1300 fm. aszfaltborítású, 2600 fm. fejkőburkolatú, 200 fm. terméskőburkolatú, 150 fm. kiskő burkolatú és 140 fm. makadám út.²⁰ A bombázások során károkat szenvedett a vízvezetékhalózat és a csatornák 20%-a is.²¹

Tetemes veszteségek voltak a város lakó- és középületeiben is. A polgármester 1945. augusztus 3-i jelentése szerint „a város területén romba dőlt 521 db ház, megrongálódott súlyosan 468 db ház, kevésbé rongálódott 700 ház”.²² Az épületkárokról olvashatjuk egy 1945 május 14-én keletkezett dokumentumban a következőket:

„... 6900 lakóház van a város területén és ezeknek hozzávetőleges értéke 1939. évi értékeléssel 200 000 000 P.

14% helyrehozhatatlan kár

60% ablakkár, 75% kőművesmunka a város épületeinél

30%-os értékpusztulás van a bombázott épületeknél, csak lakóházakat figyelembe véve, amelynek 1939. évi árak szerint 60 000 000 P-t tesz ki értéke,

20%-ot tesz ki az egyéb épületek értékének bombakára, melynek 1939. évi árak szerint értéke 30 000 000 P.”²³

Összességében – a polgármester 1945. augusztus 29-i megállapítása szerint – a város házingatlanainak több mint 40%-a rongálódott meg.²⁴

Lépések az élet megindítása érdekében

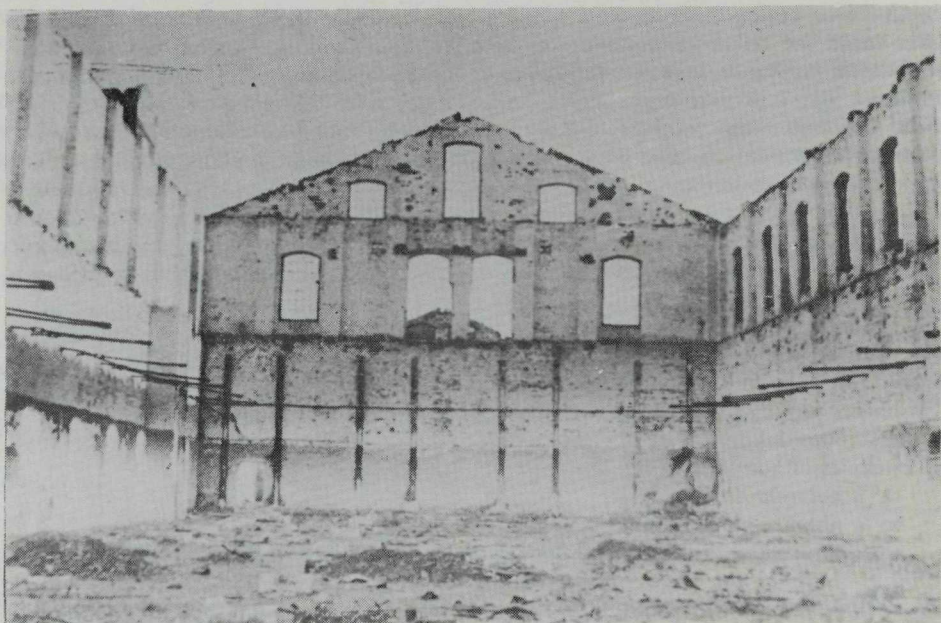
A gazdasági élet minden területén található nagymérvű háborús veszteségek néhez feladatok elé állították a város dolgozóit és vezetőit. A súlyos helyzetben is igen gyorsan hozzáfogtak a munka megszervezéséhez. Már a felszabadulás másnapján, 1944. november 5-én megalakították a kommunista, szociáldemokrata és a kisgazda párt képviselőiből a városi intézőbizottságot, amelynek irányításával kezdődött meg a munka.²⁵

Elsőként kezdtek dolgozni az ipari üzemek munkásai. A MÁV Járműjavító, a papírgyár, vízművek dolgozói az élen jártak. Jelentős segítséget kaptak a szovjet katonáktól. A Vörös Hadsereg harcosai közreműködtek a MÁV-műhely üzembe helyezésénél.²⁶ A szovjet parancsnokság kezdeményezésére indult meg a papírgyárban a cukorgyártól kapott szénrel a villamosáram termelése, amivel a Hungária Villamossági Rt. által biztosított hálózaton keresztül legalább részben biztosíthatták az áramszolgáltatást.²⁷

Az élet megindítását nagyon megnehezítette, hogy a felszabadulást követően a jórészt elmenekült lakosság²⁸ visszatérése szinte megoldhatatlanná tette a közellátás biztosítását. A mezőgazdasági termékek pusztulása következtében élelmiszerhiány volt. A kenyérellátás biztosítását akadályozta, hogy a malmok üzemképtelenek voltak. Ezt úgy igyekeztek áthidalni, hogy már 1944. november 15-én igénybevettek egy, a tulajdonos által elhagyott darálót, s azt 1945. szeptember 15-ig városi kezelésben tartva kenyérgabona őrlésére használták.²⁹

Az üzemek dolgozói igen nehéz körülmények között dolgoztak, fizetést is alig kaptak. Sok tulajdonos hónapok múltán sem vette saját kezelésébe üzemét. A papírgyár és a Hungária Villamossági Rt. munkásainak fizetését a város biztosította 1945. első hónapjaiban.³⁰ Ez is igen nagy nehézségbe ütközött, hiszen – egy 1945. augusztus 23-i helyzetjelentés szerint – a város régi vezetősége elmeneküléskor a város egész

A szolnoki Cukorgyár raktárát a németek felgyújtották

pénzkészletét magával vitte,³¹ így a felszabaduláskor a pénztár teljesen üres volt. 1945. elején részben a közmunka megváltásából, részben pótdóból gyűlt némi pénz.³² Valamelyest enyhítette a helyzetet a hitelélet megindulása. A Szolnoki Magyar Bank 1945. januárjában, a Szolnoki Hitelbank Rt. és a Tiszavidéki Hitelintézet Rt. 1945. áprilisában kezdte meg működését.³³

Az élet megindításaért folytatott küzdelemben a fő érdem a város dolgozóié, az üzemek munkásaié volt, amint azt az 1945. április 29-i képviselőtestületi közgyűlésen is hangsúlyozták.³⁴ A korabeli sajtó tudósításai is erről vallanak. 1945. tavaszán a szolnoki cukorgyárról azt írta a Népszava, hogy „egyedül az üzem munkásai azok, akik a termelés ügyét a szívükön viselik”.³⁵ A Tiszavidék ugyanezidőtájt arra a kérdésre, hogy „mi újság az ipartelepeken?”, – így válaszolt: „A tőke vár, a munkásság dolgozik”.³⁶

A közellátás nehézségei 1945-ben

A szolnoki munkásság helytállásának értékét növeli, hogy rendkívül nagy közellátási nehézségek között dolgoztak. A legalapvetőbb élelmiszerekből és iparcikkekből is alig jutott.

A kenyérellátás biztosítása érdekében 1945. tavaszán-nyarán a megye községeiből történt esetenkénti beszállításokkal igyekeztek kenyérgabonát szerezni. Április közepétől júliusig számos faluból érkezett több-kevesebb búza és kukorica Szolnokra. A Kunszentmártonból, Besenyszöggről, Tószegről és más községekből beszerzett gabona nagy segítséget jelentett, hiszen április 16-i helyzet szerint a lakosságnak csak 30–40%-a számára volt biztosítva a kenyérellátás.³⁷

A beszállított gabonával a legnagyobb nehézségeket sikerült áthidalni, a gondok azonban nem szűntek meg. A polgármester augusztus 5-én azt állapította meg, hogy a beszállított búza örleményeit közellátási kenyér sütéséhez már felhasználták, s a városnak sem búza-, sem lisztkészlete nincs.³⁸ Augusztusban újabb szállítások voltak, de

szeptember 11-én is a búza, liszt és kukorica készlet teljes hiányát regisztrálta a polgármester.³⁹ S bár szeptember folyamán újabb szállítmányok érkeztek, s a hatósági kenyérellátásban részesülők fejadagját – 1945. szeptember 3-i főispáni utasítás alapján – 15 dkg-ban (testi munkásoknak 25 dkg-ban, nehéz testi munkásoknak 35 dkg-ban) állapították meg,⁴⁰ „készlet október hóra nem maradt”.⁴¹ Októberben a szakszervezetek eszközöltek ki kenyérgabona-juttatást a városnak.⁴²

A kenyérellátásban nemcsak a gabona beszerzése jelentett nagy gondot, hanem annak feldolgozása is. A képviselőtestület 1945. április 29-i közgyűlésén is napirenden szerepelt a probléma. Idézzük az akkor elhangzott polgármesteri előterjesztést:⁴³

„Szolnok lisztellátás szempontjából egy felrobbantott malomra van utalva, mely napi teljesítőképessége kb. 35 q gabona megőrlése. Ez a malom az Északkeleti Fatermelő Rt. tulajdonában van, és bérlője Gulyás és társai malombérlők. Tekintettel arra, hogy a tulajdonos elmenekült, arról semmi hírünk nincs, így kénytelenek voltunk vállalatvezetőt kinevezni, hogy részben a tulajdonos érdekeit a város meg tudja védeni, részben pedig, hogy a város lisztellátását biztosítani tudjuk. A malmot a németek robbantották fel és a Szolnoki Kommunista Párt és a Szolnoki Cukorgyár vezetésének áldozatra kész munkája és segítsége tette lehetővé, hogy azt a két hengershéket is a malombérlő rendelkezésére üzembe tudjuk helyezni. Ezzel azonban még a mai kis lisztadagok ellátása sem biztosítható, s így felmerül az a halaszthatatlan kérdés, hogy a malmot teljes egészében helyre kell állítani, amely napi kb. 180 q gabona őrlését teszi lehetővé.”

A város cukorellátási problémáinak enyhítésére a Nemzeti Bizottság már április 3-án a Cukorgyárnál tárolt melasz igénybevételét kezdeményezte.⁴⁴ A polgármester április 16-án azt állapította meg, hogy „Szolnok város lakosága hónapok óta zsírral teljesen ellátatlan.”⁴⁵

Az élelmezési gondok a nyár folyamán sem szűntek meg. Az 1945. október 24-i rendes havi közgyűlésen hangzott el a javaslat, hogy állítson fel a város népkonyhát „az átvonuló és a helyi szegénysorsú családok számára, mert ingyen nem áll módjában a hadifogolykonyháról ezeket ellátni”. A város vezetősége részéről az a választ adták, hogy „már folyamatban van egy nagyobb szabású népkonyha felállítása”.⁴⁶

**A kereskedelmi egységek száma 1945-ben bővült polgármesteri jelentések szerint
a következőképpen:⁴⁷**

Időpont	fűszer és élelmiszer üzlet	textil üzlet	egyéb üzlet
1945 április 25	76	8	28
1945 július 15	85	11	24
1975 augusztus 15	88	18	40
1945 szeptember 15	90	22	47
1945 október 15	90	25	52

Az üzlethálózat bővülése ellenére szűkös az áruellátás. A polgármester április 16-án azt állapította meg, hogy „a kereskedők sem a gyáraktól, sem a nagykereskedőktől, de a termelőktől sem tudnak árut az érvényben levő (maximális) áron beszerezni, ennél fogva valamennyi üzlethelyiség üres, illetve áru nélkül van.”⁴⁸ Ősz elején az élelmiszerpiac gyenge felhozataláról és azok árainak „hatalmas emelkedéséről” tudósított a sajtó.⁴⁹ A felszabadulást követő első évet a közellátás területén mindvégig a nehézségek jellemezték.

Az ipari termelés helyzete

Az ipari üzemekben 1945-ben kettős feladatot kellett végrehajtaniuk a dolgozóknak. Egyrészt a háborús károk helyreállításán kellett dolgozniuk, másrészt a termelést mihamarabb megindítani.

Az üzemek egy része (Járműjavító, papírgyár, Tiszavidéki Gőzfűrés) a felszabadulást követően hamar munkához fogott. Az ipari termelésnek azonban 1945. tavaszán számos akadálya volt. Mindenekelőtt a berendezésekben keletkezett háborús károk. A polgármester 1945. május 17-i kimutatása szerint a városban 8 olyan gyár, ipartelep volt, amely működését nem tudta megkezdeni „üzemberendezés hiánya miatt”.⁵⁰ Eszerint a kimutatás szerint a papírgyár anyaghiány miatt áll. Ez azt jelenti, hogy a korábban megkezdett munka akadott meg, hiszen az április 29-i képviselőtestületi közgyűlésen még arról beszéltek, hogy az üzemből az áramszolgáltatás mellett papírgyártás is folyik,⁵¹ Nyersanyaghiányról tett említést az Északkeleti Fa- és Szénkereskedelmi Rt. telepe is június 29-án.⁵²

1945. augusztus 8-i kimutatás szerint a 22 szolnoki gyárjellegű ipartelepből 6 szünetelteti működését.⁵³ Az év végén a háborús veszteségeket szenvedett ipartelepek kétharmada volt üzemből.⁵⁴

Az újjáépítést szolgáló tervek már 1945. nyarán készen voltak több helyen. A papírgyár augusztusban tönkrement faraktárainak pótlására határozott el építkezést,⁵⁵ s ugyanebben az időben már malomépítési tervet is fogadott el a város vezetése.⁵⁶

A kisipar működését az anyaghiány akadályozta. A város 799 kisiparosa – 1945. május 9-i jelentés szerint – „csak javítási munkálatokkal foglalkozik úgy, ha anyagot a munkáltató ad.”⁵⁷

A kisiparosság munkája iránt leginkább az építésben volt igény, hiszen a háborús károk miatt igen sok volt a kőműves- és épületasztalos-munka. A munkát azonban akadályozta, hogy az építőanyag hiányzott. 1945. május 14-i megállapítás szerint „a szükséges anyagokból semmiféle anyag az újjáépítéshez és javításhoz nem áll rendelkezésre.”⁵⁸ A szükségletek nagyságát a következő felsorolás mutatja:⁵⁹ Az újjáépítéshez kellett volna, a május közepén közölt adatok szerint:

5 000 000 db cserép
10 000 t mész
3 500 t cement
60 000 négyzetméter üveg
7,5 t szeg
25 000 köbméter épületfa

A szükséges építőanyag beszerzése igen nehéz volt. Bár a városban volt egy téglagyár, de az május közepén még nem működött.⁶⁰ Ekkortájt más üzemtől kaptak építőanyagot az igényekhez képest szűkösen. Május végén pl. a Martfűi Téglagyár Rt. telepéről utalt ki a főispán 200 000 db cserepet Szolnoknak.⁶¹ Ilyen körülmények között sikernek számított, hogy a lakóházak javításán túl 1945-ben 16 épület újjáépítése megtörtént.⁶²

Közlekedést szolgáló újjáépítés

A közlekedés megindítása alapvető fontosságú volt a város életében. Az élelmi szereknek és az ipari üzemek nyersanyagainak beszerzéséhez a szállítás létérdek volt. Így érthető, hogy nagy erőket fordítottak a közlekedési építkezésekre. A MÁV-dolgozók erőfeszítéseinek eredményeképpen már 1945. február 10-én újra megindulhatott az 1944. október 25-én megszakadt vasúti forgalom Szolnok és Budapest között.⁶³

Igen fontos volt a hidroncsok kiemelése az árvészesély elkerülése érdekében. A Tisza-hídnál 1945. augusztusában mintegy 200 munkás dolgozott, köztük 60-an a csepeli Weiss Manfréd gyárból. A Zagyva közúti hídjánál nem csak a roncskiemelés történt meg, hanem az újjáépítés is. Így számolt be erről a polgármester 1946. március 12-én „1945 folyamán a város lakosságának áldozatkészségéből és hatalmas erőfeszítéséből, minden külső segítség nélkül megépítettük a felrobbantott malomszögi Zagyva-hídat”.⁶⁴ Ehhez a munkához – 1946 június 14-i jelentés szerint – felhasználtak 65 köbméter fát, 50 kg szeget, 100 kg kapsot, összesen 530 000 000 adópengő értékben.⁶⁵

A mezőgazdaság igen kelvezőtlen feltételekkel kezdte az 1945-ös évet. A dolgozók szorgalmas munkájának eredményeként mégis sikerült elérni, hogy a tavasz folyamán 11 516 kh. területen került földbe a tavaszi vetés.⁶⁶

A mezőgazdaság legnagyobb eseménye 1945-ben a földosztás végrehajtása volt. A gazdasági és politikai téren egyaránt nagy jelentőségű átalakulás 1945 tavaszán zajlott le. Az eredményeit mutató dokumentumok azonban jórészt később datálódtak, mivel a műszaki munkálatok elhúzódtak. Mindez azonban nem változtatott azon, hogy az adatok lényegében az 1945. tavaszán kialakult eredményeket mutatják. A megyei földhivatal több, 1948 elején, a telekkönyvezés befejezése után keletkezett jelentése egybehangzóan 5145 kh.-ban jelöli meg a Szolnokon a földreform által érintett terület nagyságát.⁶⁷ Ebből az alispánnak az 1948. március 31-i törvényhatósági bizottsági közgyűlés számára adott jelentése szerint – egyéni kiosztásra 4902 kh. került 492 igénylőnek.⁶⁸

A földreform során – mint a polgármester 1945. április 15-én megjegyezte – „a mezőgazdasági nincsteléneknek csak kb. fele részesült juttatásban.”⁶⁹ A földigénylő bizottság igénybevételéveli gyakorlatát jól jellemzi a visszamaradott birtokok nagysága. A polgármester 1946. december 23-án a 30 kh-s vagy annál nagyobb birtokokról tett jelentést.⁷⁰ Eszerint a város legnagyobb birtokainak száma kategóriánként a következő volt:

30–35 kh	22
35–40 kh	8
40–45 kh	2
45–50 kh	3
50–55 kh	5
55–60 kh	1
60–65 kh	1

Szövetkezetek

A nehéz gazdasági körülmények hamar magukkal vonták az összefogás szándékát. 1945-ben számos szövetkezetet hoztak létre Szolnokon is. Az MNDSZ már február végén a közszükségleti cikkekre való ellátásra kezdett szövetkezet szervezésbe. Élelmiszer, fűszer, ruházati cikkek forgalmazására el is nyerte az ideiglenes iparjogosítványt.⁷¹

Közellátási célokat szolgált a Szolnoki Szakszervezeti Szövetkezeti Áruház, amely 1945. április 15-i alakulásakor abban jelölte meg célját, hogy „közös üzletkezelés mellett, illetve kölcsönösség alapján tagjait a közvetítő kereskedelem kizárásával lehetőleg első kézből minden közszükségleti cikkel olcsón ellássa”.⁷² A Szolnok és környezete Szabázmesterek Árubeszerző, Termelő és Értékesítő Szövetkezete – 1945. augusztus 29-i kimutatás szerint – kötött-, szövőttáru és fonaltáru nagykereskedelmre, szövet-, vászonstb. kereskedelemre szóló iparjogosítvánnyal rendelkezett.⁷³

A Szolnoki Hitelszövetkezetről az 1947. szeptember 23-i felülvizsgálat azt állapította meg, hogy az – ügyvezetőjének tájékoztatása szerint – „a felszabadulás után már 1945. április végén újból megkezdte működését. . . kizárólag saját erejére támaszkodva.”⁷⁴

1945. április 28-án a Hús- és Halásziparosok Szakszervezetének 12 tagja kimondta a Halászok Termelő és Értékesítő Szövetkezetének megalakítását, azzal, hogy a szövetkezet tagjai „minden esetben a közösség érdekeit szem előtt tartva a közellátás irányításával a legigazságosabban fogják árusítani az általuk kitermelt árut.”⁷⁵

A közös termelőmunka kezdeményezésére mind a mezőgazdaságban, mind az iparban történt kezdeményezés. Egy 1945. május 14-én keltezett jegyzőkönyvben olvashat-

juk, hogy Szandapusztán „a gazdaság vezetősége elmenekült, a visszamaradt gazdasági alkalmazottak termelőszövetkezetet alakítottak a gazdaság tulajdonát képező szántó megművelésére.”⁷⁶

Ipari téren a bőripar dolgozói a kezdeményezők. Az 1948/49 évre kiadott Szövetkezeti Kompas szerint a Bőripari Munkások Beszerző, Termelő és Értékesítő Szövetkezete 1945. október 8-án alakult, egy 1945. június 8-i leltárban azonban már szerepel a Bőripari Munkások Termelő és Értékesítő Szövetkezetének cégszerű aláírása.⁷⁷ 1945. június 15-éről rendelkezésünkre áll egy lista, amely a Bőripari Munkások Szövetkezete 21 tagjának nevét tartalmazza.⁷⁸ 1945. október 29-én alakították meg a Faipari Termelő és Értékesítő Szövetkezetet, amelynek célja: „Közös üzletkezelés mellett, illetőleg a kölcsönösség alapján a szolnoki szakszervezeti asztalossegédek kollektív alapon való termelése és az elkészített munkák értékesítése.”⁷⁹

* * *

Szolnok gazdasági életének néhány vonását idéztük csupán fel. Mozaikokat a képből. Ez is érezteti azonban azokat a nehézségeket, amelyek között újra megindult az élet a háború által erősen sújtott városban. A teljes kép megrajzolásához további kutatásra van szükség.

POZSONYI PÁL

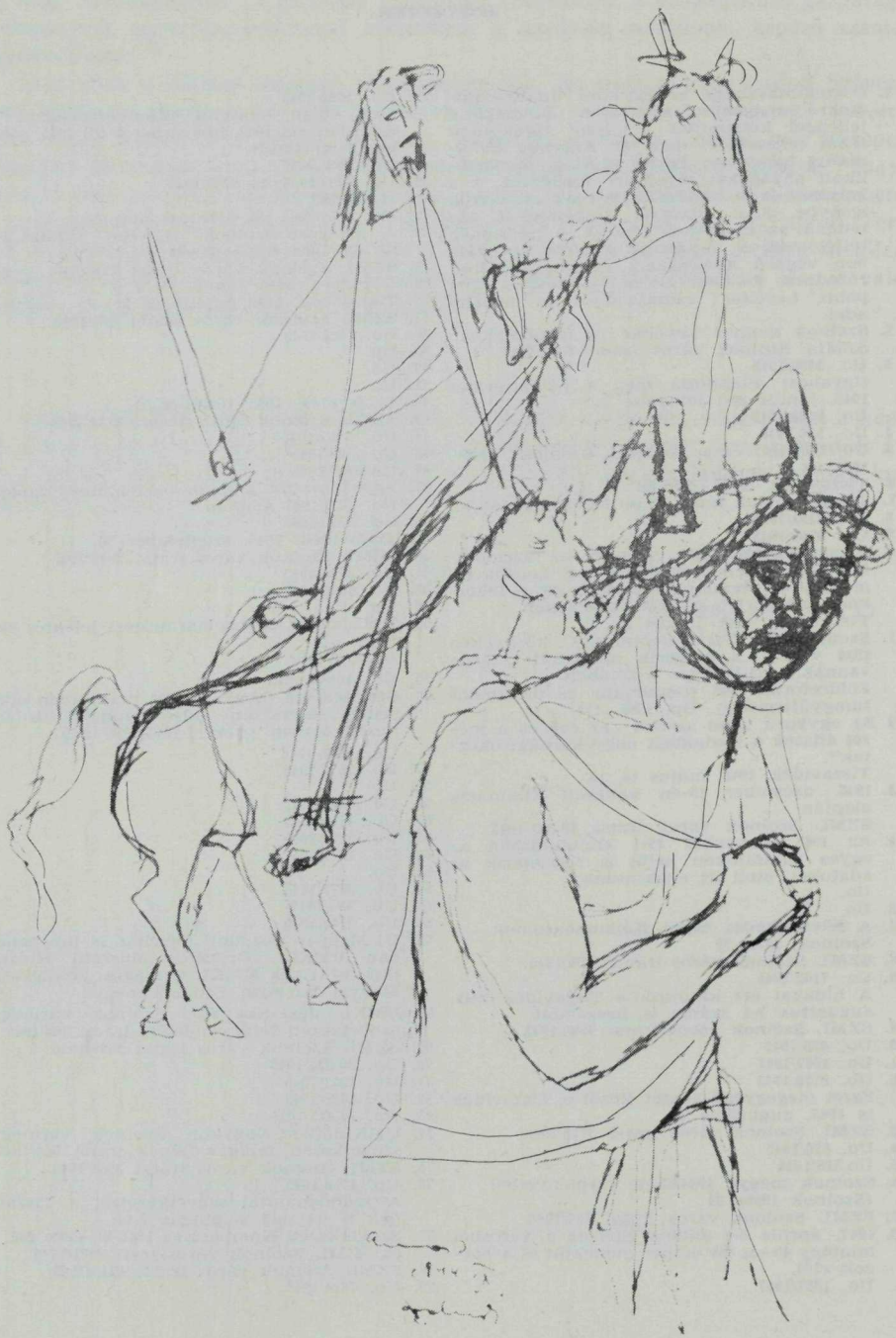
és

URBÁN LÁSZLÓ

JEGYZETEK

1. Összeállításunkat az egykorú dokumentumokra alapoztuk, elsősorban forrásközlő jelleggel készítettük el. Nem törekszünk tehát teljességre, mert az nagyobb tanulmányt igényelne. Eppen ezért a már publikált anyagokat többnyire mellőztük, s a korabeli sajtó híradásait is csak ott vettük igénybe, ahol adataink kiegészítését feltétlenül szükségesnek éreztük. A leírtakban túlnyomórészt a Szolnok megyei Levéltárban végzett kutatásaink eredményei tükröződnek, de bekerült az Új Magyar Központi Levéltár iratanyagából is néhány adat.
2. Szolnok megyei Levéltár (a továbbiakban SZML) Szolnok város iratai 1867/1947
3. Uo. 5390/1945
Ugyanezt alapította meg a polgármester 1945. június 20-i jelentése is.
Uo. 7182/1945
4. Uo. 526/1946
5. Uo. 1867/1947 és a „Dolgozó Szolnok” 1944—1947, 26
6. Tiszavidék 1945. október 11. 1
7. SZML Szolnok város iratai 13 093/1945 alapján
8. Uo. 2323/1947
9. Uo. 9750/1945
10. A mozdonyserelde, valamint az üzemosztály és esztergáműhely 50. a kocsijavító műhely és személykocsiosztály 40. a teherkocsiosztály 30%-os kárt szenvedett. Tiszavidék, 1945. június 19. 1
11. Szolnok és Törökszentmiklós környékén 1944 végén „a tengerik mindenütt száron vannak, a cukorrépa a földben”. Földreform, 1945 (tanulmány és dokumentumgyűjtemény). Bp. 1965, 112
12. Az egykorú sajtó szerint „az eső és a mezzei állatok a kazlakban nagy károkat okoztak”.
Tiszavidék, 1945. május 15, 10
13. 1945. december 15-én keltezett kimutatás alapján
SZML Szolnok város iratai 18 391/1945
14. Az 1945. december 15-i kimutatásban az egyes állatfajokon belül is részletezik az adatokat, ettől itt eltekintünk.
Uo.
15. Uo.
16. A felemelkedés útján (Dokumentumok...) Szolnok, 1971, 79
17. SZML Szolnok város iratai 9750/1945
18. Uo. 7182/1945
A hidakat ért károkról a Tiszavidék 1945. augusztus 7-i száma is beszámolt.
19. SZML Szolnok város iratai 7182/1945
20. Uo. 495/1947
21. Uo. 1867/1947
22. Uo. 9750/1945
Ezzel megegyező adatot közöl a Tiszavidék is 1945. augusztus 7.
23. SZML Szolnok város iratai 3673/1945
24. Uo. 696/1947
25. Uo. 526/1946
26. Szolnok megye 1944/45-ös eseményeiből (Szolnok 1969) 34
27. SZML Szolnok város iratai 526/1946
28. 1947. április 9-i adatok szerint a városból mintegy 40—41 000 ember menekült el a harcok elől.
Uo. 1867/1947
29. Uo. 3736/1945
Van olyan adatunk is, amely szerint az igénybevétel 1944. november 9-től 1945. október 1-ig tartott.
Uo. 253/1945
30. Uo. 3737/1945 és 3789/1945
31. 11 858/1945
32. Uo. 1867/1947 és 5438/1945 alapján
33. A „Dolgozó Szolnok” 1944—1947 (Vadas Péter kiadása é. n.) 28—29
34. SZML Szolnok város iratai 526/1946
35. Népszava, 1945. május 15, 2
36. Tiszavidék, 1945. május 29, 3
37. SZML Szolnok város iratai 598/1945
38. Uo. 1635/1945
39. Uo.
40. Uo.
41. Uo.
42. Tiszavidék, 1945. október 21., 1
43. SZML Szolnok város iratai 3734/1945
44. Uo. 3267/1945
45. Uo. 598/1945
46. Uo. 524/1946
47. Egyedi iratok alapján összeállított táblázat
Uo. 1031/1947 alapján
48. Uo. 3210/1945
49. Tiszavidék, 1945. szeptember 30., 1
50. SZML Szolnok város iratai 3673/1945
51. Uo. 3789/1945
52. Uo. 6583/1947
53. Uo.
54. 1946. január 26-i polgármesteri jelentés szerint.
Uo. 590/1946
55. Uo. 10 988/1945
56. Érdekesége, hogy az 1945 májusában elkészített tervrajzon „Első Szolnoki Szövetkezeti Malom” néven jelölték meg.
Uo. 9576/1946
57. Uo. 3673/1945
58. Uo.
59. Uo. alapján
60. Uo. 4617/1945
61. Uo. 5297/1945
62. Uo. 1867/1947
63. Uo.
64. Uo. 3672/1945
65. Uo. 495/1947
66. Uo. 3142/1945
67. Új Magyar Központi Levéltár (a továbbiakban UMKL), Országos Műszaki Hivatal, 1948, 90 117 és UMKL Országos Földhivatal, Megyei összesítő, Szolnok megye
68. UMKL Jász-Nagykun Szolnok vármegyei szövetkezeti felügyelőjének iratai 566/1948
69. SZML Szolnok város iratai 5029/1946
70. Uo. 20 324/1946
71. Uo. 1221/1945
72. Uo. 1783/1945
73. Uo. 10 415/1945
74. UMKL Jász-Nagykun Szolnok vármegyei szövetkezeti felügyelőjének iratai 354/1947
75. SZML Szolnok város iratai 3966/1945
76. Uo. 4716/1945
A szandapusztai szövetkezeetről a Tiszavidék is írt 1945. augusztus 7-én.
77. Szövetkezeti Kompassz az 1948/49. évre 280. o. és SZML Szolnok város iratai 8681/1945
78. SZML Szolnok város iratai 8219/1945
79. Uo. 7824/1945

Amos Imre 1944-es szolnoki vázlatkönyvéből

Nehéz napok

Részletek egy 15 éves fiú 1944-es szolnoki naplójából

1944 tavasza nem az öröm jegyében fogant. Hiába virágoztak akkor is a fák, nyomasztó légkör tette félelmetessé a napok hosszú sorát. Az esztelen és értelmetlen háborúba belefáradt tömegeket március 19-én mégis megdöbbsentette Magyarország német megszállásának híre. Szolnok város utcáinak vasárnapi csendjét német csizmák csattogása, páncélozott járművek robaja verte fel. Ijedtszemű asszonyok tekintettek félve az ablakok függönyei mögül. Bezártak az éttermek, a mozik. Döbbsent csend ült a városban. Géppisztolyos német katonák szállták meg a Tisza és a Zagyva hídjait, megakadályozva azt is, hogy a városból a várba vagy a Scheftsik-telepre hazainduló lakosok otthonukba térjenek. Csak lassan jöttek rá, hogy a tabáni halászok csónakjaival keljenek át a Zagyván.

Az embereket szabad mozgásukban gátló rendelkezések közül még csak ezek voltak a legenyhébbek. Nyomban követték ezeket a haladó gondolkodású emberek üldözése, az illegális kommunisták lefogása, internálása s az embert embertől elkülönítő, megkülönböztető rendelkezések egész sora. Több mint három évtized távolából egy szolnoki 15 éves fiú, korabeli naplója emlékeztetheti a mai fiatalokat a döbbenetes korszak félelmetes, borzalmas és embertelen sötét napjaira.

A „Nehéz napok” cím olvasható azon a kékes-fekete papírkötésű füzet vignettáján a címlapon, amelybe ceruzával rőtta a szolnoki napok eseményeit. Nem írói szándékkal, illet egy 15 éves fiútól várni sem lehet, de a szürke sorok monoton-sága vádlóan kiált ma is. Nem hasonlítható Anna Frank naplójához. Más körülmények közt is született, de dokumentum jellege miatt érdemes a közlésre, hogy emlékeztessen ezekre az elembertelenedett napokra.

„A ghettó. 1944. május 16. Csak annyit szabad volt vinni, amennyi egy kézikocsira fölfért, de ki volt adva, hogy a kocsit csak a gettóbba költöző zsidó húzhatta.

A népes utcán, mikor végigvonultak az elől-hátul szuronyos rendőrrel közrefogott családok, a város lakosságának egy kis része sírt és egy része nevetett.

Az első állomás az ortodox zsidó templom és a mellette levő iskola volt. Oda betartették az embereket, megmotozták, hogy van-e érték náluk és az ott székelő zsidó tanács őket a gettóbba elhelyezte. Volt olyan család, mely szerencsés volt és motozás után azonnal el lett helyezve, olyan is volt azonban, akik napokig voltak az iskola udvarán lakásra várva.

A gettó nem volt összefüggő és ezért egyes egymás mellett levő házak kerítését kiemelték, hogy az udvaron keresztül – amennyire lehet – közlekedni lehessen. A gettót szuronyos rendőrök őrizték.

Az elhelyezkedés a gettóbba nagyon nehéz volt, mert sok volt az ember és kevés volt a ház. Eleinte mást nem lehetett enni csak azt, amit a lakásból a gettóbba vittek. Később legtöbb helyen közös konyhákat létesítettek. A rendőrség pedig megengedte, hogy kb. házanként egy bevásárló délelőtt a közösség részére ennivalót és más közszükségleti cikket vásárolhasson.

A levelezés a külvilággal a legszigorúbban tiltva volt. Levelet se be se ki a posta nem közvetített. Feketén néha, ha jó alkalom volt, lehetett írni. Ez azonban ritkán sikerült.

A vidéki rendőrök, akik eleinte őriztek bennünket, nagyon durvák. A gettó bezárása után néhány napra ezek elmentek és őrizetünket a szolnoki rendőrség vette át. A szolnoki rendőrök már egészen másképpen viselkedtek mint a vidékiek. Ezek több mindent elnéztek nekünk és így fogságunkat elviselhetőbbé tették.

A gettóban minden háznak volt egy parancsnoka, ki a ház ügyeit – élelmezés, kérések – intézte. Ez a parancsnok a kívánságokat írásban a zsidótanácshoz beterjesztette, mely aztán továbbította az illetékes hatósági közeghez.

A gettó házaira egy nagy sárga csillagot festettek megkülönböztetésül. Eleinte dr. Mandel, a tanács elnöke a városban lakott. De később feleségével a gettóba ők is beköltöztek.

Az áll. rendőrség utasítására a zsidótanács a gettó területén zsidó rendőrséget állított fel, melynek vezetőjévé Senkel Jenőt tette meg, ki fehér karszalagot viselt „A zsidó rendőrség vezetője” felirattal. Voltak kívülre még zsidó rendőrök, kik ugyanolyan karszalagot viseltek „zsidó rendőr” felirattal. Ezek a zsidó rendőrök éjjel-nappali szolgálatot tartottak a gettó kapuinál. Az áll. rendőrségtől pedig „Bánhid József” rendőrfogalmazó lett kiküldve a gettó ügyeit intézni. Ő nagyon jóindulatúan viselkedett velünk szemben.

Volt egy másik gettó is Szanda-pusztán, ahol azonban nagyon rossz dolguk volt az embereknek. Padláson laktak, ahonnan néha a rekkenő hőségben nem lehetett lejönni, nehéz mezei munkára jártak, kevés kosztot kaptak, és „WC” se volt nekik, hanem latrinára jártak. Ezeket csendőrök őrizték.

Míg a gettóban laktunk egyszer éltünk át légítámadást. Támadás után ki lett adva, hogy 16 évtől 60-ig minden épkézláb férfi menjen romokat takarítani. Reggeltől estig egyfolytában dolgoztak az emberek és reggel ennivalót vittek magukkal ebédre. Az orvosokkal pedig hullákat cipeltettek. A városban ellenünk nagy volt a felzúdulás. Azt hangoztatták, hogy nekünk köszönhetik az egész támadást. Pedig tévedtek. Mi éppen úgy féltünk a támadó gépektől, mint a többiek.

Az elhelyezkedés a gettóban nagyon nehéz volt. A szobákból a holmikat ki kellett szállítani, hogy legyen elegendő fekhely.

Június középső napjaiban azután újra nagy lett a szigorúság. Senkinek se ki, se be. Megérkeztek a vidéki rendőrök. Mindenki tudta, mi fog következni. Elhurcolás! Hová? Ez a szó mindenkinek fülében csengett és erre a szóra felelni senki sem tudott. A zsidó tanács elnöke sírva borult felesége nyakába. Ekkor látta mindenki, hogy az ügy halálosan komoly. A rendőrség az utolsó előtti napon a vegyesházasságban levőket külön vette és egy házban őket elhelyezte. – Másnap megkezdődött a költözés a cukorgyári gyűjtőhelyre.

Kivonulás a gettóból. – Minden házba ment egy bizottság, mely kihirdette, hogy: semminemű értéktárgyat, karika(jegy)gyűrűt, pénzt a legkevesebbet sem, írószerszámot, papírt (WC-papírt sem), imakönyvet, órát, bicskát vinni tilos! – Egyes bizottság letiltotta a bundák, magassarkú cipők, sok ruha elvitelét. Az összes okiratok, okmányok leadandók voltak! A bizottság miután a csomagokat megvizsgálta és a tilos dolgokat kidobálta, a csomagokat a stráfszekerekre dobta. Az embereket pedig az ortodox zsidó templom és a zsidó iskola udvarába vitte. Az iskolában következett a személyi motorozás, mely a nőknek nagyon kellemetlen volt. A motorozás után 2–3 órát várakoztunk, mire ki lett adva a parancs: indulás! Megindult a hosszú kocsisor a városon végig a cukorgyárba. Milyen volt ez a kivonulás – ezt nehéz leírni. Az ortodox templom udvaráról elindult a kocsisor. A parasztszekerekre voltak a csomagok. Az emberek részben a poggyászokon ültek, részben a kocsik után mentek. Én az iskolában tartott munkásokkal és a zsidótanács elnökével az utolsó kocsin ültem. A szomorú menetet mi zártuk be.

Amos Imre, a mártírhaltalt halt festőművész szolnoki vázlatkönyvéből

A kocsí megindult. A Csarnok térről kifordult a Baross utcára, majd a Mária utcán és az Attila úton keresztül a Cukorgyárba.

Láttuk a kíváncsi, megrökönyödött arcokat, láttuk a vigyorgó nyilas pofákat és végül a sírásra görbült ajkakát. A kocsik befordultak a zajos, forgalmas Baross utcáról, a csendes Mária utcára, majd a Tomori úton át az Attila útra. Itt hullajtottak utánunk utoljára könnyet. Egy egyszerű fekete kendős parasztnéike volt. Elpityeredett, elővette zsebkendőjét és elfordult. Lassan a tárházhoz értünk, majd miután azt elhagytuk mögöttünk láttuk a várost. Elénk tűnt Szolnok. Láttuk a három templomot, középen a miénket. Büszkén, keményen állt és kupolája nem hajlott le alázatosan. Sírva búcsúztunk tőle és a városnak utolsó istenhozzádot intettünk. Szervusz Szolnok. szervusztok szolnokiak. Igaz lelkű szolnokiak.

A dohánybevéltőnél elfordultak a kocsik. Eltűnt a város. Megdőbbenve néztünk egymásra és lehajtott fejünkben egy gondolat motoszkált: vajon látjuk-e még Szolnokot.

Cukorgyár: – Lassú dőcögés után nagynehezen kiértünk a Cukorgyárba. A tisztviselői lakások és a gyáépület mellett elhaladtunk és megláttuk a cukorgyári koncentrációs tábort. A látvány, mely bennünket fogadott, borzalmas volt. A kocsik megálltak, mi pedig lassan leszálltunk. Egy nagy nyomorúságot láttunk. Megszeppent emberek, piszkosan, mosdatlanul, csomagokkal megrakva futkostak össze-vissza. A rendőrök bottal, német SS-legények géppisztollyal és gumibottal álltak és rá-rá húztak egyesekre. Az egyik kapun a vidékiek vitték be a csomagokat, a másik pedig zárva volt. Bennünket nem engedtek be, hanem a kapu előtt fölállítottak, mert meg kellett várnunk a vidékiek bemenetelét. Ennyi nyomorúságot még sohasem láttam. Láttam a szomjazó embereket, és gyerekeket, kik vízért szerettek volna menni, de a rendőrök nem engedték és bottal kergették vissza őket. Láttam embereket, anyákat, kik gyerekeiket vagy hozzátartozóikat elveszítették, s kétségbeesetten kiabálták nevüket, és végül láttam gyerekeket, kik nem bírták ki a megpróbáltatásokat és az udvaron feküdtek holtan.

Lassan a vidékiek beköltöztek és ránk került a sor. A rendőrök betreletek bennünket egy terembe. A teremnek betonpadlózata volt, melyen szennyes deszkák voltak össze-vissza dobálva. Ilyen helyiségbe kerültem én és sok társam, kik családjuktól elszakítva, velem együtt nem tudták, mihez kezdjenek. Nem volt semmim; se helyem, se enivalóm, se vízem, sem fekhelyem. Jobb híján leültem a földre és boldog voltam. Boldog voltam azért, mert ülhelyem volt. Akadtak olyanok is, kik állva mentek neki az éjnek. A WC-re kimenni? Ez csak álom volt, erről szó sem lehetett. Nagy nehezen hozzátartozóim számolva az elutasítással, veréssel szidással, sirva fordultak a rendőrhöz, ki hosszú habozás után, szitkozódások közepette, engem a családomhoz engedett. A borzasztó nyomorúságban elképesztő volt az örömünk, hogy ismét együtt vagyunk. A másik teremben is a zsúfoltság hasonló volt. A jót csupán abban lehetett látni, hogy nem kellett a puszta földre, hanem a csomagokra ülni. és ami a fődolog, a családdal együtt voltam. Ezek után jött az éjszaka. Borzasztó volt. Egy terembe kb. 500 ember volt heringszerűen összehúfolva. A szükségleteket nem lehetett kinn elvégezni, hanem a teremben. Lefekvésről szó sem lehetett. Kinek szerencséje volt ülhett.

Lassan, nagynehezen megvirradt. Ekkor bejött egy rendőr bottal a kezében és egy Schultheisz István nevű szolnoki banktisztviselőt az ajtóhoz állított és azt mondta neki, hogy senki sem mehet ki. A WC-re egyenként volt szabad kimenni. Ha mégis valaki kimegy, akkor a kapus lesz megbüntetve. A WC-ről egyébként nagyon sokat lehet írni. A Cukorgyárban kb. ötezer emberre két WC és egy reterát esett. Az első nagy a férfi WC teljesen, a női WC részben használhatatlanná vált, ezért latrinákat kellett felállítani. Milyenek voltak ezek a latrinák? Eleinte vedrek voltak felállítva a latrinák mellett, melyeket egymás után használtunk. Akinél tele volt, annak a teli vödört ki kellett önteni. A női WC-ben ugyanígy volt. A kedvezmény csak az volt, hogy a vedrek nem a szabadban voltak. Ide azonban csak 70 éven felüli nők mehettek. A férfiak a latrinára, a nők pedig a reterátra járhattak. A WC előtt mindig hosszú sorok kígyóztak és

ez nagyon kellemetlen volt. A vöröskeresztes karszalagos ápolónők előre lettek engedve. Sokan azonban, kik nem voltak ápolónők, vöröskeresztes karszalagot kértek és belógtak a WC-re.

A Cukorgyárban egy teremben kórházat is rendeztek be, melynek vezetője Dr. Wintner Vilmos szolnoki orvos volt. Az orvosok és családjaik egy külön helyiséget kaptak lakásul. A kórházban egyszer a Gestapó vizsgálatot tartott és megállapította, hogy a kórházban kis betegséggel tartózkodnak, ezért a vezető orvost a tiszt megpofozta és a betegeket percek alatt kikergette. Kb. egy hétig voltunk a Cukorgyárban, de azon hét alatt nem feküdhettünk le egyszer sem, hanem ruhástól ültünk csomagjainkon. Sok volt a lopás és a veszekedés. Úgyhogy már azt mondtuk, hogy inkább vigyenek bárhová, de innen el. Pedig még csak ezután jött a fekete leves. Elkezdett esni az eső és olyan sár lett, hogy az udvaron mozogni nem lehetett. Csomagjaink mind eláztak. Egyik teremből ki, a másikba betelerelt bennünket. Éjszakánként lövöldözések voltak és néha remegve, behúzott-nyakkal ültünk és vártuk a hajnalt. Többen nem bírták ezt az életet. Öngyilkosok lettek. Szolnokról Szenes Jenőné és öreg édesapja, Holczer Vilmos kereskedő, Varsányi Gyula állatorvos és Blum Áron szabó haltak meg. A halottakat bedobták a szeneskamrába, majd elvitte őket a hullaszállító.

Ez még mind semmi. A vidéki csendőrség és a kémelhárító vagyonellenőrző raziát tartott. Melynek során vidékről és Szolnokról a jobbmódú embereket elvitték és vallatni kezdték őket, hogy hová dugták el értéktárgyaikat. Szolnokról Dr. Turi Sándor, Dr. Székely Sándor, Dr. Halász Sándor, Dr. Krämer Dezső orvosokat, Krémer Szilárd, Lassányi Jenő gyógyszerészeket, Székely Imre, Fehér Miklósné, Pollák Sándort, Vidor Mihály kereskedőket vitték el. Egy-kettő kivételével csúnyán összeverve hozták őket a kórházba, mert félholtra voltak verve valamennyien.

Ezen dolgok után a zsidótanács elnöke Dr. Mandel Sándor és segítőitársai Dr. Dávid ügyvéd, Dr. Kornél főrabbi, Dr. Török Lajos ny. törv. tanácselnök, Singer Ferenc ortodox vezető, Weisz Ignác, két csoportra osztották a zsidókat. I. és II. csoportra. Az elsőt tartották a jobbnak és 1. a hitközség vezetőit, 2. azt a néhány embert, kinek nevét a pesti Központi Tanács leküldte, 3. azokat kiknek egy családtagja (apa, fiú) munkaszolgálaton van, 4. a sokgyerekeseket, ezért ebbe helyezték el. Ez a csoport másnap indult, a többiek később. Dr. Heves Kornél szolnoki és Dr. Herskovics törökszentmiklósi főrabbiakat a Sonderkommando az utolsó pillanatban családtagjaikkal Pestre rendelte.

A vagon. – Másnap fél kiló kenyérrel, amit nekünk a város polgármestere kiutalt, minden egyéb étel nélkül elkezdődött a vagonírozás. Egy vagonba kb. 70 személy került. Először bedobálták a csomagokat, azután a zsidókat. Délután bevagoníroztak, este elindultunk. A szolnoki állomáson keresztül ment a vonat, azután lassan eltűnt Szolnok. A tehervonat gyorsan szaladt, volt időnk szénézni, hogy kik is vannak vajon velünk egy kocsiban. Ott volt Róth úr, ki Szolnokon ügynökkösködött. Ő volt a parancsnok. Az ajtónál ült Farkas bácsi, kinek az volt a tisztsége, hogy az éjjeliket öntögette ki. Mégpedig úgy, hogy először az éjjeliből a vizeletet átöntötte egy üvegbe és úgy öntötte ki az ajtón. A férfiak csak egyszerűen elintézték dolgukat az ajtónál. . . Nekem csak az tetszett, mikor a fejemen keresztül adták át a telt biliket. Ott volt Weisz Adolf szolnoki cipész is családjával. . . Vízet csak egyszer kaptunk három nap alatt. Elképzelhető, hogy 69 ember lelakatolt vagonban a rekkenő hőségben hogy szomjazott. Egyszerre csak a magyar határra érkeztünk.

Hegyesbalom. – Áthaladtunk a magyar határon. Elhagytuk azt az országot, hol apáink, nagypapáink születtek és meghaltak. Elhagytuk hazánkat, mely kilökött, kirabolt bennünket. A kifosztott magyar zsidók szemében megjelentek a könnyek: Magyarország, isten veled!

Vasárnap reggel arra ébredtünk, hogy áll a vonat. Nemsokára kinyílt a vagon lelakatolt ajtaja és az SS-katonák gyorsan kizavartak bennünket a vagonból. Újra friss

levegőt szívhattunk. Nagy dolog volt. Megszabadultunk a vagonból. Újra földet ért a lábunk. Csakhogy ez már nem magyar föld volt, hanem idegen. . .”

* * *

Ennyit idéztünk a naplóból, amelynek keletkezéséről még annyit el kell mondanunk, hogy a Szolnokról való elszállítás után a naponként írt feljegyzéseket – mint minden írást – elszedtek, és a Bécs melletti Strasshofba való megérkezés után a szörnyű élmények hatása alatt a tizenötéves fiú újrafogalmazta a szolnoki napok eseményeit, és folytatta naplószerűen tovább a Strasshofban végigélt borzalmakat. De a napló írója szerencsére megélte a felszabadulást, magával hozva a döbbenetes korszak félelmetes, borzalmas és embertelen sötét napjainak krónikáját.

Nem utólagos visszaemlékezés tehát ez a dokumentum, hanem valóságghű, reális krónika, természetesen egy tizenötéves fiú szemüvegén keresztül. De aki családja, rokoni, közvetlen ismerősei révén, és az események hatása alatt „felnőttként” látja a történeteket.

Szolnok város történetének, 1944-es nyarának vészterhes napjaiba világítanak a napló sorai, amelyeket nemcsak az emberi emlékezet őriz meg örök mementóként, hanem – mint alább következik – levéltári dokumentumok is bizonyítanak.

Mivel az utcanevek azóta megváltoztak, átépül, megújodik a város, rögzítsük a naplóban említett helyeket és helyszínt a mai városképben. A gettónak használt házakból már egy sincs meg. Helyükön az új városközpont épül: az új művelődési ház, a Pelikán Szálló és a Centrum áruház közti terület.

Az utolsó menet a Baross utcán (Beloianisz út) indult el, befordult a Mária utcába (Május 1. utca), majd a Tomory úton (ma Mártírok útja jutott az Attila útra (ma Vörös Hadsereg útja) és a Cukorgyárba.

Következzenek a levéltári dokumentumok, amelyek a naplóban rögzített események részleteit, illetve az időpontokat hitelesítik és pontosítják.

„Szolnok m. város polgármesterétől
9232 I. 1944 sz.
Szolnokon levő zsidók névjegyzékének elkérése

Izraelita Hitközség tek. Vezetőségének
Szolnok

Felhívom, hogy a Szolnokon levő összes zsidó személyekről, azok családtagjaival együtt, készítsen kimutatást, és azt hatóságom részére öt pld-ben haladéktalanul küldje meg.

Szolnok, 1944. április 18.

Aláírás s. k.
polgármester”

Az irathoz egy cédulát tűztek: „1 db zsidókimutatást átvettem

Szolnok, 1944. IV. 25.

Olvashatatlan aláírás s. k.”

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye alispánja 4952. sz. alatt rendelkezett a zsidó zárt lakónegyedbe való telepítéséről és azt megküldte a megye városainak. Az erre való intézkedést Kisújszállás városból ismerjük, de nyilván hasonló lehetett Szolnokon is, azért közöljük. „A vármegye alispánja 1610/1944. M. E. sz. rend. 9. §-a alapján a megkülönböztető jelzés viselésére kötelezett zsidóknak zárt lakónegyedbe való telepítését elrendelte. . . E területen a zsidók teljesen elkülönülve kötelesek élni, melyet saját költ-

ségükön 180 cm magas kerítéssel kell lezárni. . . A zsidók által lakott házaknak a szabad utcákra néző ablakait kötelesek saját költségükön fehér papírral, teljes táblájukon beragasztani. Kisújszállás, 1944. május 13.

Aláírás s. k.
polgármester”

Az élelmiszerkorlátozások, a jegyrendszer az egész országot sújtotta, de az átlagosnál még kisebb adagok kiszolgáltatásáról értesülünk a Szolnok város polgármestere 10 308/1944. számú rendelkezéséből, amelyet „valamennyi kijelölt cukorkiskereskedőnek, húsiparosnak és hentesnek” küldött.

„A M. kir. Közellátási Miniszter úr a zsidók cukorfejadagját 1944. május 1-étől kezdődően havi 30 dkg-ban állapította meg, tekintet nélkül arra, hogy a zsidó terhes, 12 éven aluli, beteg stb. . . A húsiparosok és hentesek figyelmét pedig arra hívom fel, hogy május 1-étől a zsidók-részére új húsjegyeket adattam ki, és a húsjegyek szelvényeire az esetenként megállapítandó súlyban, amely azonban hetenként és fejenként 10 dkg-nál több nem lehet, csupán csak marha vagy lóhús szolgáltatható ki. . . Szolnok, 1944. április 25.

Aláírás s. k.
polgármester”

S hogy a szolnoki Cukorgyárban az embertelen bánásmód miatt néhányan öngyilkosok lettek, azt egy csendőr alezredes 1944. június 29-én kelt napi jelentése bizonyítja: „A szolnoki gyűjtőtáborban özv. Neubert Lajosné zsidónőt szökés miatt a németek lelőtték. Tíz, jórészt ismeretlen zsidó személy ismeretlen méreggel öngyilkosságot követett el. Valamennyi halálos kimenetelű volt.”

A németek és főleg az SS-ek közreműködése és irányítótevékenységére utal az alábbi dokumentum is:

„Szolnok m. város m. kir. tisztiorvosa

860-14/1944. te. sz.

Tárgy: A szolnoki zsidóorvosok műszereinek ügye.

Orvos Kormánybiztos Úrnak Budapest

Tisztelettel jelentem, hogy f. hó 21-én d. u. 2 órakor Dr. . . . városi főjegyző hívatott magához, és szóbeli, valamint egy példányban felmutatott és általam aláíratott írásbeli utasítást adott, hogy a német traszport zsidótábor részére a szükséges műszereket a zsidók rendelőjéből, valamint a szükséges kötszereket és gyógyszereket a zsidó patikák-ból szedjem össze a pénzügyőrökkel együtt, és azokat juttassam el a német parancsnoksághoz. . . Ezt a mellékelt leltár kíséretében 23-án reggel személyesen vittem ki a táborba, azonban amikor átadtam, az SS százados – Denecker – erőlyesen követelte tőlem az összes műszereket, a Röntgen apparátusokkal és egyebekkel, valamint a két zsidó gyógyszer-tár teljes gyógyszerkészletét is.

. . . Megjegyezni kívánom, hogy a műszereket Kiskunfélegyházára, az SS-parancsnokságra vitték. Továbbá a magyar hatóságok tudta és beleegyezése nélkül egy teljes fogászati felszerelést. . . a budapesti SS fogászati rendelő részére szállítottak fel.

Szolnok, 1944. június 30.

Aláírás s. k.
m. kir. tisztiorvos”

A strasshofi gyűjtőtáborba Szolnokról 1944. június 27-én 2567 ember érkezett. Hogy milyen rendeltetéssel, azt Kaltenbrunner, a Biztonsági Rendőrség és a Biztonsági Szolgálat főnökének IV.a.4.b.-3433/42 g./1446 – Berlin SW 68. számú és 1944. június 30-án kelt leveléből tudhatjuk meg.

„Titkos! Futárral!

Blaschke-SS-Brigadeführer úr

Bécs város polgármestere

Bécs

Tárgy: Munkaerő kiutalása Bécs város hadifontosságú munkáihoz.

Kedves Blaschke!

Az általad – ugyanebben az ügyben egyébként Dr. Dellbruegge SS-Brigadeführer is írt nekem – felsorolt különleges okokra való tekintettel időközben elrendeltem, hogy néhány evakuált szállítmányt Bécs/Strasshof felé irányítsanak.

Mindenekelőtt 4 szállítmányról esett szó, mintegy 12 000 zsidóval, ezek már a legközelebbi napokban megérkeznek Bécsbe. Az eddigi tapasztalatok szerint ezekben a szállítmányokban becslés szerint, mintegy 30% (jelen esetben mintegy 3600) munkaképes zsidó lesz, akiket azzal a feltétellel, hogy bármikor *visszavonhatók*, a szóbanforgó munkálatokra igénybe lehet venni. Hogy csak is a jól őrzött, zárt munkavezetés és a biztosított lágerszerű elhelyezés jöhet szóba, az kézenfekvő és feltétlen előfeltétele a zsidók rendelkezésére bocsátásának. Ezeknek a zsidóknak nemdolgozó feleségei és gyermekei, akik összességükben egy különleges akció céljából készenlétben tartandók, és ennél fogva egy napon *elvonásra kerülnek*, napközben is az őrséggel ellátott táborban kötelesek tartózkodni. . .”

* * *

A napló és a dokumentumok nemcsak megmutatják 1944. nyarának embertelenségét, hanem rávilágítanak arra is, hogy a szálak messze vezetnek. S amit a naplóból és a szolnoki vonatkozású levéltári anyagokból megtudtunk, az csak mozaikképet ad a fasiszmus embertelen intézkedéseiről és tetteiről.

KAPOSVÁRI GYULA

JEGYZETEK

Várostörténeti kutatásaim során jutott hozzám a fent közölt napló. Írója, a Budapesten dolgozó Varga Béla, készséggel bocsátotta rendelkezésre közlés céljából. Ezúton köszönöm meg baráti szívessegét.

A cikk megírása közben került kezembe Ember Mária: Hajtúkanyar című regénye a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában. Megrendítő írás. 1944 nyarának atmoszféráját idézi fel írója. A regény szövegébe eredeti dokumentumokat is beépít, de ettől még-

sem válik írása dokumentumregénnyé. Ezekből a dokumentumokból – mivel a napló mondanivalóját hitelesíti – használtam fel a fent közölteket.

Az eredeti levéltári dokumentumok – mint azt a könyv 385. oldalán olvasható megjegyzés bizonyítja – a Magyar Országos Levéltár, az Új Magyar Központi Levéltár, a bécsi Dokumentationsarchiv des Österreichischen und Globus-Verlag archivumának anyagából valók.

Dokumentumok Szolnok 1944/45. eseményeiből

A felnőtt nemzedék jórésze még élénk emlékezetében élnek a három évtizeddel ezelőtti események. Azok a napok, amikor a Horty-rendszer fasiszta politikája következményeként 1944 nyarán Szolnok is frontközelbe került. Az angolszász légikötelek rendszeresen bombázták 1944. június 2-ától a hitlerista csapatok fő utánpótlási vonalait. A Jász-kunság 1969. évfolyamában részletesen írtunk a Szolnokot ért károkról. Most olyan dokumentumokat mutatunk be, amelyek a szövetséges repülők által leszórt röpcédulákként arra szólították fel a lakosságot, hogy meneküljön a pályaudvarok közeléből, szabotálja a termelést a németek részére. A szolnoki múzeum gyűjteményében számos ilyen dokumentum található, amelyeket 1944 nyarán Szolnokon sikerült összegyűjteni.

1944. november 4-én Szolnok felszabadult a történelme során a legnagyobb pusztulást megért városban megindult újra az élet. A szovjet csapatok a várost körülkerítve délnyugati irányból, a Cukorgyár felől érték el Szolnokot, ahonnan a hitlerista csapatok a Tiszahíd felrobbantása után elmenekültek. A felszabadulásról egyedülálló dokumentum található a szolnoki múzeumban: az 1944. november 5-én kelt kétnyelvű katonai parancs, amely az élet megindításáról intézkedik. A dokumentumot eredetiben közöljük.

A város felszabadulásakor megalakult az addig illegálisban lévő Kommunista Párt is. Megmozdultak azok az antifasiszta és demokratikus erők, amelyek a demokratikus Magyarország életének megindításához fogtak, nemzeti bizottságokban, termelési bizottságokban, pártok alakulásában közreműködtek. Szükségesnek tartjuk, hogy ebből teljes terjedelmében közreadjuk Szolnok város ideiglenes képviselőtestületének 1945. január 25-i alakuló ülésének jegyzőkönyvét, mert ez az értékes dokumentum — rész az egész helyett — híven tükrözi a felszabadulás utáni hónapok hétköznapijait, az áldozatos munkát, a demokratikus kibontakozás útján tett jelenős, kezdeti lépéseket. (Szerk.)

* * *

A szolnoki pályaudvar 1944 nyarán

Magyarok

Vezetőitek belső egységről és egyetértésről fecsegve — eljátszották függetlenségteket. Azok akik szabadságról szavaltak — ma német rabszolgaságba döntöttek. Azok akik asztulig ígérték, hogy távol tartják határaitoktól a háborút — ma Németország harcterévé tették a magyar földet. Miután a németek elvesztették az ukrainai magtárat, — vezetőitek nekik adták az Alföld gabonáját. Románia olajmezői vesztésben forognak — ellensúlyozni ezt, a németek a ti délnyugati olajmezőitekre teszik a kezüket.

Az oroszok szétrombolták a közlekedési vonalakat észak keleten — ennek következtében ma a német csapatok, hadianyag és felzerelés a ti vasutvonalaitokon, utaitokon és folyóitokon ösönlik keresztül hogy táplálja a frontot. Az angol és amerikai légitámadások napról napra pusztítják a német hadipart. — Németország tehát a ti iparotot szajátítja ki most.

Ma már nem lehet tovább szimlelni, hogy Magyarország békés elfoglaltságban él. A magyar ipar, közlekedési hálózat, közigazgatási központok, maga a főváros — részét képezik a német háborús gépezetnek.

TEHÁT

mind ezt tehetetlenné kell bombázni, éppugy mint bármely katonai fontossággal bíró célpontot Németországban.

Magyarok, katona és polgár, munkás és paraszt, vegyétek elejét ennek. Rajtatok áll megpróvidíteni a rabszolgaságot, véget vetni a pusztításnak és közelebb hozni a győzelem napját.

TÖLETT FÜGG A JÖVŐ!

**GANGSOLJATOK
EL A
LABANCOT**

A magyar vasutak és viziutak életbevágoan fontosak Németország számára. Magyarországon vonul keresztül a német utánpótlás és szállítás a déli frontra, a Kárpátokban és a Balkánon levő hadérek számára.

Németország nem kockáztathatja hogy közlekedési vonalai egy olyan Magyarországon fussanak keresztül amely még mindég hisz a szabadságban.

Ezért foglalta el Németország Magyarországot. Ezért kell ezeket az utvonatokat minden áron megszakítani.

Minden fennakadás,

Minden felrobbantott sín vagy jelzőkészülék,

Minden kisiklatott vonat

Siettetli a német hatalom megsemmisülését és ezzel együtt a háború végét.

VIII 28

**VERJÉTEK KI A NÉMETET
ÉS A
NÉMETBARÁT
HAZAÁRULÓKAT**

N. 050

П Р И К А З № 1

ВОЕННОГО КОМЕНДАНТА города Солнечно
города, уезда, местечка, села и др.

„ 5 “ ноября 1944 г.

В целях поддержания нормальной жизни и порядка на территории города Солнечно
города, уезда, местечка, села и др.

ПРИКАЗЫВАЮ:

1. Всем гражданским властям продолжать исполнение своих обязанностей.

2. Всем владельцам торговых и промышленных предприятий продолжать свою деятельность. Цены на товары, продукты питания и т. д. остаются такими, какими они были до прихода советских войск. Продажа спиртных напитков воспрещается, впредь до особого распоряжения.

3. Местным властям и гражданскому населению оказывать всемерную помощь в обеспечении нормальной работы школ, больниц, амбулаторий и других культурных и коммунальных учреждений и предприятий.

4. Богослужения в церквях и молитвенных домах отprawляются беспрепятственно.

5. Местному населению сдать военному коменданту все имеющееся оружие, боеприпасы, военные материалы, военное имущество и радиоаппаратуру.

6. Все склады и складские помещения со всем находящимся в них имуществом, принадлежавшие немецким и венгерским военным властям переходят в распоряжение Советского командования.

7. Хождение по улицам разрешается с 5.00 до 21.00 по местному времени.

8. В ночное время устанавливается обязательная светомаскировка.

Военный комендант.

города, уезда, местечка, села и др.

Szolnok

város, járás, község katonai parancsnoka.

1. SZ. PARANCS

Mint Szolnok

város, járás, község katonai parancsnoka.

1944 évi november hó 5. n.

a normális élet és rend fenntartása érdekében

Szolnok

város, járás, község területén.

ELRENDELEM:

1. Minden polgári hatóság folytassa kötelessége teljesítését.
2. Minden kereskedelmi — és iparvállalat tulajdonosa folytassa tevékenységét. Az áruk, élelmiszerek, stb. árai olyanok maradnak, amilyenek voltak a szovjet-csapatok bevonulásáig. A szeszes italok árusítása további intézkedésig tilos.
3. A helyi hatóságok és a polgári lakosság minden eszközzel segítse elő az iskolák, kórházak, orvosi segélyhelyek és egyéb kulturális közintézmények és vállalatok szabályszerű működésének biztosítását.
4. Az istentiszteletek megtartásának a templomokban és imaházakban nincs akadálya.
5. A lakosság köteles a birtokában lévő fegyvert, lőszert, hadianyagot és egyéb katonai jellegű javakat és a rádiókészülékeket a katonai parancsnoknak beszállgatni. Városőrs
6. Minden raktár és raktárhelyiség, amely a német és magyar katonai hatóság tulajdonában volt, az összes benne található javakkal együtt, a szovjet-parancsnokság rendelkezése alá kerül.
7. Az utcai közlekedést 5.00-tól 21.00 óráig engedélyezem.
8. Éjjeli kötelező a város elszórtatása!

A KATONAI PARANCSNOK.

Szolnoki utca az újjáépítés kezdetén

JEGYZŐKÖNYV

Készült Szolnokon 1945. évi január hó 25. napján Szolnok megyei város ideiglenes képviselőtestületének a 14/1945. M. E. sz. rendelete értelmében tartott alakuló közgyűlésről.

Jelen voltak a függelékben felsorolt képviselőtestületi tagok.

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front szolnoki Nemzeti Bizottsága által megállapított és a közgyűlési meghívókon törvényszerűen feltüntetett *tárgysorozat* szerint a képviselőtestület napirendje a következő volt.

1. A Nemzeti Bizottság elnökének bejelentése.
2. Igazoló választmány kiküldése és a város képviselőtestületi tagjainak igazoltatása.
3. Részletes tisztújítás; polgármester, főjegyző és két tanácsnok megválasztása,
4. A pártok, szakszervezetek és társadalmi szervezetek képviselőinek felszólalása.

Miután a képviselőtestületi tagok a padsorokban helyeiket elfoglalták, a kilenc tagból álló Nemzeti Bizottság az emelvényre vonult, majd a tárgysorozat első pontjaként Guba Mihály ideiglenes nemzetgyűlési képviselő, a Nemzeti Bizottság elnöke üdvözölte az ideiglenes képviselőtestületet, röviden rámutatott a közgyűlés történelmi jelentőségére; kiemelte a mai történelmi idők súlyosságát és a közgyűlésnek a tárgysorozatból kitűnő feladata fontosságát, majd felolvasta a nemzeti Bizottságnak (NB), alatt mellékelte és a képviselőtestület, valamint a városi tisztviselői kar megújítására vonatko-

zó határozatait, a határozatok értelmében felkérte dr. Molnár László törvényszéki bírót, a szolnoki Törvényszék ideiglenes vezetőjét, hogy a közgyűlés, valamint a tisztújító szék elnöki tisztségét töltsse be.

Ezután a Nemzeti Bizottság elvonult és dr. Molnár László a közgyűlés elnöki tisztségét átvéve, azt megnyitotta. Jegyzőül Berczeli Gyula képviselőtestületi tagot, a jegyzőkönyv hitelesítésére pedig Jászi Miklós és Vidor Győző képviselőtestületi tagokat kérte fel. Röviden utalt arra, hogy amikor hálás köszönetét fejezte ki a Nemzeti Bizottságnak azért a megtisztelő bizalmáért, mely Szolnok megyei város történelmi jelentőségű képviselőtestületi közgyűlésének élére állította, tudatában van annak, hogy ez a megtiszteltetés nem a személyének, hanem igazságszolgáltatásának szól, és pedig az igazságszolgáltatás két tulajdonságának: a törvényességnek és a pártatlanságnak. Ezek szellemében öhajtja és fogja a tisztújítást levezetni.

Az elnök ezután megállapította, hogy a képviselőtestületnek a tárgysorozat második pontja értelmében egy három tagú igazoló bizottságot kell megválasztania és tagokul javaslatba hozta Benkő Péter, Kövécs József és Tassi Ferenc képviselőtestületi tagokat. A közgyűlés az elnök által javaslatba hozott igazoló bizottsági tagokat közfelkiáltással megválasztotta.

Az Igazoló Bizottság visszavonult a közgyűlési terem melléktermébe, és itt megvizsgálta azokat a bejelentéseket, melyekkel a pártok és érdekképviselők a képviselőtestületi tagok személyét a Nemzeti Bizottságnak bejelentették. Ezeket rendbelévőknek találván az Igazoló Bizottság tagjai a közgyűlési terembe visszatértek, megállapításukat kihirdették, majd egyenként felolvasták az okmányokkal igazolt képviselőtestületi tagok neveit.

Ekként meggyőződés szereztetett arról, hogy egyrészt a jelenlevő és a jegyzőkönyv függelékét alkotó névsorban felsorolt képviselőtestületi tagok igazolva vannak, másrészt illetéktelen személy a képviselők között nincsen.

A tisztújító szék elnöke a körülmény megállapítása után az ideiglenes képviselőtestületet megalakultnak nyilvánította, majd üdvözölte a képviselőtestületet. Megállapította, hogy a régiek mellett új tagok foglaltak helyet a képviselőtestületben, ezek között szíve egész melegevel üdvözölte a Magyar Kommunista Párt képviselőit: kiemelte, hogy 25 éves méltatlan üldöztetés után ez a párt ocsúdott fel a frontátvonulás után elsőnek a háborús elalétságból és kihasználva Szövetségekkel fennálló kitűnő kapcsolatait, elsőnek tett ajánlatot Magyarország újjáépítésére: ezért ennek a pártnak köszönhetjük, hogy most itt ülünk és városunk újjáépítésén dolgozhatunk. Ugyancsak szíve egész melegevel üdvözölte a Szociáldemokrata Párt és a Független Kisgazda Párt képviselőit: ez a két párt az elmúlt év alatt teljesen elnyomásnak volt kitéve, vezetőit internálták, vagy elhurcolták, azt hitték, hogy Magyarországot e két párt nélkül kormányozni lehet. Ez a két párt mégis itt van és a többiekkel együtt dolgozik az ország felépítésén. Üdvözölte a Szabad Szakszervezetek képviselőit, kiemelte, hogy a szakszervezetekben rejlő felmérhetetlen testi és szellemi munkaerő záloga az ország felépítésének. Üdvözölte végül a társadalmi szakszervezetek képviselőit, azokat a férfiakat, akiknek tiszta a lelkiismeretük és bátorságuk volt ahhoz, hogy itt maradjanak, különösen melegen üdvözölte a Zsidószövetség képviselőjét, a zsidókat méltatlan, aljas, embertelen, kegyetlen és igazságtalan módon üldözték az utolsó évek alatt, kérte őket, hogy fordítsák el tekintetüket a múlt sötét árnyaitól és dolgozzanak a többiekkel együtt Magyarország kulturális és gazdasági felépítésén.

Ezt követően az elnök megállapította, hogy a tárgysorozat harmadik pontja értelmében részletes tisztújítást kell tartani, melyre azért van szükség, mert a város vezetősége hűtlenül elhagyta a várost, Kiss Gábor árvaszéki ülnök polgármesterhelyettes kivételével. Erre a vezetőségre Szolnok város közönsége többé nem fogja a város ügyeit rábízni, helyeiket be kell tölteni.

A közgyűlés ezután a választási eljárás tartamára bizalmi férfiakul az elnök javaslatára Rigó József, Jászi Miklós, Vidor Győző és Tassi Ferenc képviselőtestületi ta-

gokat megválasztotta, a bizalmi férfiak helyeiket az emelvényen elfoglalták, – majd az elnök közölte, hogy az 1886; XXII. tc. 77. §-a értelmében kijelölő választmányt kell felállítani: ennek elnöke a tisztújító szék elnöke, ez jogosult két tagot meghívni, két további tagot pedig a képviselőtestület hívatott a saját kebeléből megválasztani. Az elnök saját jogán a kijelölő választmány tagjaiul Murányi János és Szabó Károly képviselőtestületi tagokat hívja meg, míg megválasztásra Balázs István és Bozsó János képviselőtestületi tagokat ajánlotta, kiket a képviselőtestület felkiáltással meg is választotta.

Az elnök ezután a közgyűlést felfüggesztette és a kijelölő választmány többi tagjával a melléktérembe vonult a jelölések megejtése céljából.

Ennek története után az elnök a közgyűlést újra megnyitotta; közölte, hogy bár a törvény szerint a kijelölő választmány a jelölést megokolni nem tartozik, az idők súlyára és a választmány fontosságára figyelemmel előadni kívánja azokat a szempontokat, amelyek a kijelölő választmányt vezették a jelölések megejtésénél. Elsősorban olyan férfiakra van ma szükség, akiknek a munkakészségük és energiájuk töretlen, ilyenek pedig csak azok, akik valóban örülnek a Szövetségesek győzelmének, akiket ez lesújt, ma munkaképtelenek, tagjaik ólomból vannak, olyan férfiakra van továbbá szükség, akik pártállásuknál, magatartásuknál, meggyőződésüknél fogva a katonai parancsnokság bizalmát megnyerni képesek, mert a polgárságnak még hosszú időn át együtt kell működni a katonai hatóságokkal. A Nemzeti Bizottság határozata értelmében a képesítés nem kelléke a főtisztviselői állások betöltésének, ezért inkább a képességre kell figyelemmel lenni, a veleszületett józan észre és ítélőképességre, nemkülönben a puritán becsületességre, különösen Szolnok városában, melynek neve a múltban országszerte meghurcoltatott a hírhedt panama-per során; meg kell szűnnie Szolnokon annak a közfelfogásnak, hogy a városházán megfelelő eszközökkel mindig célt lehet érni, ellenkezőleg a városi polgárnak tudni kell, hogy a városi tisztviselőkar becsülettel dolgozik az ő érdekei előmozdításán. Határozott és gyors emberekre van szükség, akik nem skrupulizálnak, hanem a közszükségleteket energikusan és feltétlenül kielégítik.

Ezután közölte az elnök, hogy a kijelölő választmány az előadott elvek alapulvételével a polgármesteri állásra első helyen

Z s e m l y e F e r e n c e t,

második helyen Kiss Gábor árvaszéki ülnököt,
harmadik helyen Vass Sándort jelölte.

Zsemlye Ferenc nevének említésekor a termet viharos éljenzés töltötte be, míg a másik két jelölt említésekor csend volt. Ezért az elnök újabb éljenzés közepette megállapította, hogy a közgyűlés Szolnok megyei város ideiglenes polgármesterévé Zsemlye Ferencet választotta meg, egyhangú közfelkiáltással.

A városi főjegyzői állásra a kijelölő választmány első helyen jelölte *Veress József* ideiglenes főispánt (lelkes éljenzés)

második helyen Dr. Rácz György ügyvédet (csend)

harmadik helyen Lajos József adótisztet (csend)

Az elnök megállapítja, hogy a közgyűlés egyhangú bizalma az első helyen ajánlott Veress Józseffel szemben nyilvánult meg, tehát őt felkiáltással megválasztott városi főjegyzőnek nyilvánítja.

Az első tanácsnoki állásra a kijelölő választmány első helyen jelölte

Polónyi Andrást (lelkes éljenzés)

második helyen Hegedűs László városi írnokot (csend)

harmadik helyen S. Papp Sándort (csend)

Az elnök megállapította, hogy a közgyűlés Polónyi Andrást egyhangúan, közfelkiáltással tanácsnoknak megválasztották, őt tehát Szolnok m. város tanácsnokának nyilvánította.

A második tanácsnoki állásra kijelölő választmány első helyen jelölte

Kalocsai Bélát (lelkes éljenzés)

második helyen dr. Farkas Sándor ügyvédjelöltet (csend)

harmadik helyen Bercelly Gyulát (csend)

Az elnök megállapította, hogy a közgyűlés lelkes felkiáltással Kalocsai Bélát választotta meg a második tanácsnoknak, tehát Szolnok m. város megválasztott tanácsnokának jelentette ki.

A megválasztott tisztviselők küldöttség útján a közgyűlési terembe szólítottak, ahol az elnök kérdésére kijelentették, hogy megválasztásukat elfogadják: ezután Zsemlye Ferenc polgármester, Polónyi András és Kalocsai Béla tanácsnokok szabályszerű hivatali fogadalmat, Veress József főjegyző pedig a szabályszerű hivatali esküt az elnök kezébe, a fogadalmat, illetve esküt állva végig hallgató közgyűlés színe előtt letették, majd a tisztújító szék elnöke az elnöklést átadta *Zsemlye Ferenc* megválasztott polgármesternek, aki a következő székfoglaló beszédet tartotta:

Tisztelt Képviselőtestület!

Tudom, nem könnyű feladatra vállalkoztam. Ma, amikor 25 év bűnös politikájának következményeit nyögi az ország, amikor minden embernek szinte erején felül kell kötelezettséget vállalni, hogy csak látszólag is jóvá tehessek a múlt hibáit, könnyen kerül az ember olyan helyzetbe, hogy cselekedete közösséggellenesnek látszik. Vállalnunk kell azt a feladatot is. Vállalnom kell, mert az a munkásosztály, amely a múlt rendszerben is a legnehezebb körülmények között élt, ma éppen olyan kinasztított, mint azelőtt volt. Hónapok óta dolgozik ingyen, anélkül, hogy valakinek eszébe jutna megkérdezni, vajjon meg van-e a betevő falatja, a napi munka után meg tud-e melegedni ott-hon, van-e tüzelője? Ilyen ember nem kerül. Ezt nem is tudja megérteni más, mint az, aki hasonló körülmények között élt, ha ugyan lehet ezt egyáltalán életnek nevezni. A köztisztviselői kar, amely gerinctelenül, meghúnyáskodva, sokszor újjongva, minden rendszert kiszolgált, úgy gondolja, ott lehet folytatni, ahol abbahagytuk. Nem uraim! Mi mást akarunk és ez a nép akarata.

Ma olyan urak is követelnek jogokat maguknak, akik bizonyítványt állítottak ki magukról arról, hogy tevékeny részt vettek az ellenforradalomban, azt hiszik, hogy a munkásság elfelejtette azokat a dolgokat. Nem felejtette el. De amíg rájuk kerül a sor, addig maradjanak csendben. Ne követelődzenek. Demokrácia lényege az, hogy minden társadalmi osztály érvényesítheti jogait és megkövetelheti magának azt, hogy kötelesség teljesítése arányában érvényesítse az élethez való jogait. Hogyan követelhet magának jogot az az osztály, amely igazolványok, orvosi bizonyítványok és karszalagok árnyékában meghúzódva, kivonja magát a közteherviselés alól? Hogyan képzeli el? Majd ha teljesítették a közösség iránti kötelességüket, akkor követelhetik jogaikat. Elhatározott szándékom, hogy az összes igazolványokat bevonom és a karszalag viselését büntetés terhe mellett megtiltom, ehhez már most kérem a képviselőtestület hozzájárulását. Következő lépés a dolgozó munkadíjának a megfizetése és a mindennapi kenyér biztosítása. Erre is megtaláljuk a megoldást.

Be kell vezetni újra a bejelentési kötelezettséget. 24 órán belül be kell jelenteni magát mindenkinek, aki a városba érkezik. A rendőrséget mentesíteni kell az emberhajszától. Ezt teljesen meg kell szüntetni. A munkáskérdés nem lehet rendőri ügy. Elég baj, hogy a múlt rendszerben az volt. Mi ezt nem másolhatjuk le, más megoldást kell találnunk és találunk is.

El kell érünk azt, hogy minden ember nyugodtan folytathassa megszokott munkáját és ne kelljen tartani attól, hogy az utcán fogják el és viszik közmunkára. Ezt ön-

kéntesen kell vállalni, nem a kényszer hatása alatt. Amíg ez nem történik meg, nem nyithatja panaszra a száját senki.

Igaz, nem mi okoztuk ezt a ránk zúduló szerencsétlenséget, de mégis bűntársak vagyunk, mert nem akadályoztuk meg. Gyenge védekezés, hogy a terror miatt nem tehetünk semmit. . .

Nincs más út számunkra, mint dolgozva, egymást becsületesen segítenünk. Megértéssel segíthetünk magunkon, könnyíthetünk egymás helyzetén.

Beszéde elhangzása után a polgármester felszólítja a pártokat, olvassák fel deklarációjukat.

A *Kommunista Párt* deklarációját, majd programját olvasta fel Benkő Péter képviselőtestületi tag:

Tisztelt képviselőtestület! A fasiszmus által felidézett háború tönkretette az országot. Városunk vezetősége a veszély láttára gyáván elmenekült, rábízva a várost a német bérenc nyilas csőcselékre, akik még néhány napig raboltak, fosztogattak, azután elmenekültek bűntársaik után.

A volt polgármester gondoskodott arról is, hogy a város készpénzvagyonát magukkal vigyék.

Igy történt ez országszerte, 25 évi rabló gazdálkodás után. A város vezetősége, bűnössége tudatában nem mert a helyén maradni.

A Vörös Hadsereg által felszabadított területeken új élet indult meg. A fasiszmus által betiltott és üldözött demokratikus pártok megkezdtek a szervezés munkáját. A Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére megalakítják a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi bizottságait, előkészítették és összehívták demokratikus pártok és Szabad Szakszervezetek kiküldötteinek részvételével az Ideiglenes Nemzetgyűlést, mely megválasztotta Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányát, a Magyar Kommunista Párt tudatában van annak, hogy az ország mai súlyos helyzetében minden becsületes ember közreműködésére, munkájára szükség van. Ehhez a munkához kérjük a mai megalakult új városi képviselőtestület közreműködését. A Magyar Kommunista Pártnak nincsenek egyéni céljai! Célunk az ország megmentése. Új életet kell teremtenünk a romokon. Hogy ezt meg tudjuk tenni, arra biztosítékot nyújt az a bizalom, mely a szolnoki szervezett munkásság részéről pártunk iránt megnyilvánult és az az egységes akarat, mellyel a demokratikus pártok a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot létrehozták.

A Magyar Kommunista Párt javaslatát, Magyarország demokratikus újjáépítésének programját az Ideiglenes Nemzetgyűlés egyhangúlag elfogadta.

A program szövege a következő:

A magyar nép létérdeke, Magyarország újjáépítésének elengedhetetlen feltétele a nemzet cselekvő részvétele az ország felszabadításában, a német iga alól. Azonnal szakítanunk kell Németországgal és ellene fordulni! Minden késedelem halálos!

A magyar népnek minden erejét meg kell feszíteni az ország minden erőforrását mozgósítani kell, hogy hozzájáruljon a szabadságszerető népek győzelméhez, a barbár német fasiszmus megsemmisítéséhez.

A legmesszebbmenő támogatást kell nyújtani a Vörös Hadseregnek, amely kiűzi a magyar földről az elnyomókat.

A hazaárulókat, a háborús bűnösöket le kell tartóztatni és átadni az erre a célra létesítendő népbíróságoknak. Vagyonukat el kell kobozni. Fel kell oszlatni az összes fasiszta, népellenes német zsoldban álló szervezeteket. Vagyonukat el kell kobozni, sajtójukat be kell tiltani. Szigorú rendszabályokat kell foganatosítani a felosztatott népellenes és hazaáruló szervezetek bármilyen formában való feltámasztása ellen.

A közigazgatási szervezetet, a bíróságokat, a honvédséget, a karhatalmat meg kell tisztítani a nyilas, hazaáruló és egyéb népellenes elemektől.

Hatályon kívül kell helyezni mindazokat a törvényeket és rendeleteket, melyeknek célja a reakciós rendszer védelme a néppel szemben, amelynek szelleme és rendelkezései ellentétesek a demokráciával.

Ki kell engedni a börtönből és a gyűjtőtáborokból a hazafiakat és a nép ügyének harcosait.

Meg kell valósítani az általános, titkos, egyenlő, községenkénti, arányos, nőkre is kiterjedő választójogot, a parlamenti és önkormányzati választásoknál.

Biztosítani kell a sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadságot. Vissza kell állítani és széleskörűen alkalmazni kell az esküdt-bíráskodást.

A sajtóból, az oktatásból, a kultúrából, a közéletből ki kell küszöbölni a fasiszta metélyt, a néppellenes szellemet, a faji és nemzetközi gyűlöletet.

A mezőgazdasági munkások és cselédek, a törpe- és kisbirtokosok, a magyar nép legszámasabb és legszegényebb rétegének felemelésére, a magyar demokrácia alapjainak megszilárdítására a legrövidebb határidőn belül, a földigénylők közreműködésével, széleskörű földreformot kell végrehajtani, mely sokszázezer földnélkülit tesz életképes kisgazdaság tulajdonosává. A földreform céljaira igénybe kell venni a hazaárulók, a háborús bűnösök, a Volksbund-tagok, a német hadseregben szolgáltak birtokait, és teljes egészükben, minden felszerelésükkel együtt el kell kobozni. El kell törölni a parasztságot kiszipolyozó Jurcsék-tervet és fokozatosan szabaddá kell tenni a mezőgazdasági termékek piaci forgalmát. Olyan állat- és terményárakat kell biztosítani, melyek jövedelmezőbbé teszik a mezőgazdasági termelést és előmozdítják a kisbirtokosok gazdasági megerősödését.

Hatásosan elő kell mozdítani a magánkezdeményezést és a magánvállalkozást az egész nép általános érdekeinek javára.

A háború által elpusztított lakóházakat, gyárakat, közlekedést egységes központi terv alapján, állami támogatás mellett kell újjáépíteni. A munkásság évtizedes szociálpolitikai követeléseinek megvalósítására és helyzetének megjavítására törvényesen biztosítani kell a 8 órás munkanapot, az évenkénti fizetett szabadságot, a női és gyermekmunka messzemenő védelmét, a kollektív szerződéseket.

Vissza kell állítani a munkásbiztosítás teljes önkormányzatát és a biztosítás valamennyi ágát ki kell terjeszteni a mezőgazdasági munkásokra és cselédekre.

A jövő munkás nemzedék egészséges testi és szellemi fejlődésének biztosítására törvényes védelemben kell részesíteni a tanoncokat és a munkánélkülieket addig is állami segélyben kell részesíteni.

Kérjük a képviselőtestületet foglaljanak állást a program mellett, melyet a Kommunista Párt a magyar nép elé terjeszt, mint a nemzeti összefogás és a nemzeti megújulás alapját.

A felolvasás után Fodor Jánosné a Dolgozó Nők Szabad Szakszervezetének deklarációját olvasta fel:

Tisztelt Közgyűlés!

Amikor az ország a német fasiszta imperialista háború borzalmas válságát éli, mi magyar asszonyok, dolgozó nők részt kívánunk venni abban a munkában, amely az ország demokratikus felépítését szolgálja. Városunk lakosságából alig maradtunk itthon egy párezren. Mindenki futott a felelősség elől. Akik idehaza maradtak, menteni próbálták, ami még menthető volt. A magyar dolgozó nők a város közéletének az intézkedésében semmi szava nem volt. A raffináltabb választási cenzusokkal elűttek jogainktól. Ez az egyoldalú politika minden vonatkozásban megbosszulta magát. Ezt most érezheti minden lakos saját bőrén. A dolgozó nő a társadalom legelnyomottabb páriái közé tartozik. Magukra hagyva, a legvakabb sötétségben kerestük egymást. A végnélküli munka, a megaláztatás, a gyötrődés jutott osztályrészül. Most eljöttünk a városunk fórumára, hogy felajánljuk szerény tudásunkat, de annál erősebb akaratunkat.

Együtt kívánunk dolgozni minden magyar polgárral, akik városunk közéleti újjászervezésén és az ország demokratikus felépítésében önzetlenül dolgoznak. Kérem a tisztelt közgyűlést, vegye ezt annyi jóindulattal és szeretettel, mint amivel mi idejöttünk.

A beszéd elhangzása után *Z a j a c z L a j o s a Szabad Szakszervezetek Központi Bizottságának* deklarációját olvasta fel:

Tisztelt Képviselőtestület!

A városi képviselőtestületet újjáalakító városi Nemzeti Bizottság úgy határozott, hogy a testület tagjai közé jelentős számban a Szabad Szakszervezetek kiküldötteit hívja be. Ha szétnézek a teremben, azt látom, hogy a testület számban legjelentősebb frakciója a szakszervezeteké. számbelileg meghaladja az itt jelenleg képviselőt nyert három országos pártot. A szellemi és fizikai munkások tehát méltó képviselőt nyertek. Amilyen nagy tisztesség számunkra, amilyen jólesően fogadtuk a Nemzeti Bizottság döntését, olyan kötelezettséget is jelent ez számunkra. Jelentős részt kaptunk a szerencsétlen város újjáépítési munkájának megindításánál, a munkástestvéreink nevében ígérem, hogy méltók igyekezünk lenni erre a bizalomra. Vállaljuk a munkát, telve vagunk munkakészséggel, alkotni vágyással, szeretet vezet bennünket és végtelen jóindulat, minden lépésünket a közösség érdekeinek minél teljesebb kielégítése vezeti.

Sok részletkérdés merül majd fel. Dolgozni csupán egységes elhatározás és közös ideológiai alap mellett lehetséges. Felolvasom a szolnoki szakszervezetek kiküldötteinek közösen megállapított programját, mint a képviselőtestületi munkánk alapvetését.

A helyi szakszervezetek kiküldötteinek a város képviselőtestületében való bevonásával új arcot ölt az önkormányzat. A régi képviselőtestület helyére, amelyben az utolsó mohikánként már csak hazánkban élt virilis rendszer alapján a vagyonosok és a hivatalnokok szavazattal döntöttek a közönség ügyében, ahol a munkásosztálynak legtöbbször csak a hatalmasok előtt térdet, fejet hajtó renegátjai jelenhettek meg, most bevonultak a dolgozók öntudatos képviselői, hogy jogos részüket kivegyék a közösség (tulajdonképpen önmaguk) sorsának intézéséből.

Frakciónk részt kér és részt vállal a képviselőtestületi munkából, s már most megjelenése napján előadja, miben látja a legközelebbi hónapok munkaprogramját.

A város elöljáróságától, mindenekelőtt személyi és vagyoni biztonság teljes helyreállítását, hiszen ez a városi élet alapvető feltétele. Meg kell oldani a katonai beszállások kérdését olyan módon, hogy nagy befogadóképességű fekvőhelyekkel, villanyral felszerelt, fűtött helyiségek álljanak a szállást kereső orosz katonaság rendelkezésére s el kell készíteni azt a lakáskatasztert, amely a nélkülözhető, s erre a célra fenntartott szobákat biztosítja az átvonuló tisztek számára. Ez minden zaklatást megakadályoz, biztosítja a dolgozók éjszakai nyugalomát, míg az eddigi rendszer a rendőrség mértéktelen igénybevétele mellett itt mind a lakosság, mind az orosz katonaság elégedetlenségét váltotta ki. A közrend helyreállításának kérdésével kapcsolatos a rendőrség átszervezése és a fasiszta elemektől való teljes megtisztítása.

A szakszervezetek képviselői kívánják az ingyenes munkateher igazságos elosztását. Szégyenletesnek tartják, hogy a város tehetősebb teherbíró rétegei helyett éppen a legszegényebbrektől rakták az ingyenes munka terhét. Meg kell találni azt a rendszert, mely ezt a tehermegosztást megfordítja.

Egyedülálló ennek a városnak a helyzete a közellátás terén. Másutt mindenütt ki nyíltak az üzletek, a piacra nagy tömegekben kerülnek eladásra váró termékek, míg a Szolnok főutcája kihalt, piacán csak lézengenek az árusok, a kereskedők és megbízottak üzletnyitási engedéllyel a zsebükben a lehúzott rendőnyök mögött várakoznak. Az üzleteket ki kell nyitni azonnal, a kisipari műhelyekkel együtt, a dolgozni nem akarókat azonnal közmunkára vinni. Le kell szorítani a fekete piac elviselhetetlen árait, fel kell kutatni, házról házra járva az elrejtett fölös készleteket, s ha másként nem megy, községi üzemek beállításával kell gondoskodni a legfontosabb közszükségleti cikkek beszerzéséről.

Budapest felszabadítása után egyre égetőbb lesz a lakásprobléma. Jelenleg még rengeteg elhagyott, aránylag kevés költséggel rendbehozható ház van a városban. Adjon a város segítséget a kisemberek házainak rendbehozatalára s a most még egy-egy házban összezsúfolódtott családok oszoljanak szét és kezdjék meg az új otthonok kiépítését. Ezzel kapcsolatos az elhagyott házak kérdésének a rendezése is, évekig nem várhatunk az elmenekültekre, viszont az ő ingóságaikból is a közösség kötelessége megmenteni a menthetőket.

Most még a tél közepén járunk, de gondolnunk kell a tavaszi járványokra. A város még erején felül is kövessen el mindent a közegészségügyi téren! Legfontosabb feladatok: a patikák felállítás, mérsékelt árú gyógyszerek biztosítása, az utcák és csatornák tisztántartása, járványkórházi fertőtlenítő üzembehelyezése, az elhullott állatok azonnali eltakarítása, a jó ivóvíz biztosítása. Tiszafürdő legalább egyik részében a polgárság fürdési lehetőségeinek biztosítása. Újból életre kell hívni az anya- és csecsemővédelmi intézményeket, sőt a múltbelinél szélesebb körű tevékenységet kell kifejteni. Már a közeljövőben kezdje meg működését legalább egy napközi otthon.

Az iskolakérdéssel kapcsolatban a város vezetősége tegyen meg mindent a városi vagyont képező iskolai ingatlanok megmentésére. Legalább két 8 osztályos elemi iskolában induljon meg a tanítás egyelőre, az eddigiek mellett. Tele vagyunk azzal a gondolattal, hogy népünk felemelkedésének legmélyebb alapja: a tudás és a kultúra. Nem akarunk látni züllő, csavargó, iskolakerülőket, a város kötelessége rendbehozni az iskolát és teljes szigorral, a hanyag szülők szigorú megbüntetésével biztosítani kell az iskolázást. A felnőttek kulturális felemelése végett széles körre kiterjedően meg kell indítani a város népművelési bizottsága munkáját.

A szakszervezetek – mint ismeretes – a munkavállalók gazdasági érdekeit védik. A szakszervezetek frakciója a várostól mint munkaadótól elvárja azt, hogy alkalmazottainak megfelelő fizetést adjon. A fizetési osztályba sorozott tisztviselőknél a fizetés országosan, egységesen szabályozott, tehát mi ezen a téren az egyéb alkalmazottak a napszámosok érdekeire ügyelünk majd. Ugyanekkor nyomatékosan figyelmeztetjük a közösség szolgálatában a tisztviselőket arra, hogy – ellentétben a múlttal – a hivatalokat felkereső ügyes-bajos közönség iránt a legfigyelmesebb előzékenységet és a legkészségesebb magatartást tanúsítsa, azt régebben csupán egyes tisztviselők részéről tapasztalhattuk.

A dolgozók nem tűrhetik, hogy a közösség alkalmazottjai velük félvállról, sokszor durván beszéljenek. Az ún. „ideges” közalkalmazott ideggyógyintézetbe megy vagy nyugdíjba.

Végül kíváncsiaknak tartja a szakszervezeti frakció azt, hogy a jelenlegi rendkívüli viszonyok között, ha bizonyos állami szervek vagy egyéb központosított intézmények – gondolunk itt elsősorban a társadalombiztosítóra – nem kezdik meg működésüket, a város maga gondoskodik helyi szerveik működésének megindításáról.

Frakciónk programja az előbb vázolt munkatervvezet végrehajtásában való segédkezés. De szívesen támogatunk minden, más oldalról jövő olyan kezdeményezést, melynek célja ennek a porbahullatott városnak felemelése. Amit magunk körül látunk: minden pusztulás, jaj és baj, egy korhadttársadalmi és gazdasági rendszerben a vezetést magához kaparintó német bérenc fasiszta klikk uralmának természetes eredménye. Az ő uralmuk nem vezethetett máshoz, mint ahhoz a megdőbbségtől csódtömeghez, ami ma hazánk és benne ez a város. Mi életet akarunk a romokon. Céltudatos, becsületes kitartó munka kell hozzá.

Vállaljuk!

Utána a *Magyar Szociáldemokrata Párt* deklarációját olvassa fel Veress József főispán, az újonnan megválasztott városi jegyző.

Tisztelt Közgyűlés!

A Szociáldemokrata Párt ezelőtt 40 esztendővel kezdte meg Szolnokon működését. Tiszának homokos partján a bozótok között gyűléstünk, vigyázva arra, hogy a rend-

őrség meg ne lásson bennünket, így volt lehetséges a szolnoki szociáldemokrata párt megalakulása. Azóta a szocialista munkásság sok vizionárságon és szenvedésen keresztül folytatta tevékenységét és fájó érzéssel viselte azokat az üldöztetéseket, amellyel az akkori kormányok a munkások legértékesebbjeit sújtották. Sok évre terjednek azok a büntetések, melyeket le kellett ülnünk börtönben, s nagy összeg az, amit a munkásság verejtékes filléreiből büntetesképpen fizetett a Népszavában megjelent felvilágosító cikkeiért. Most, hogy körülnézek a közgyűlési teremben, látom több évtizedes munkásságunk eredményét, s jóleső érzéssel állapítom meg, hogy ezideig elvégzett munkánk eredménnyel járt, s a szocializmusba vetett hitünknek, szeretetünknek, szorgalmunknak megvan a gyümölcse. Igaz az, hogy az eredményt nem a mi erőnkől értük el, hogy a demokrácia Magyarországon kibontotta szárnyaikat, hanem a mindent elsőprő Vörös Hadsereg tette lehetővé, hogy ebből az országból a minden kultúrát és szabadságot eltipró német hadsereget kiűzte. Még mindig vannak emberek, akik abban reménykednek, hogy a német hadsereg vissza fog jönni Magyarországra és újból végezni fogja azt az elnyomó munkát, amelyet itt évtizedeken át folytatott. De megnyugtatók mindenkit, aki ilyen illúziókban ringatja magát, hogy ebbe az országba még egyszer nem teszi be a lábát német katonaság. Erre biztosítékot nyújt nekünk a testvér Vörös Hadsereg vezetősége, az újonnan megalakult szocialista munkásság, s a demokratikusan gondolkodó polgárság, akik válllva fognak küzdeni egy új, szép, gazdag, boldog demokratikus Magyarország felépítéséért, s tudom azt, hogy a felállítandó Magyar Honvédség kiveszi a részét a német hadsereg Magyarország területéről való kiűzésében.

Szeretnék tiszta képet nyújtani városunk munkásságának arról, hogy mi történt ebben az országban.

A Vörös Hadsereg bevonulásakor a városban csak 4000-en voltunk. Romokban fekszik a város, s ha szétnézzünk, fájdalmas érzéssel kell megállapítanunk, hogy a német hadsereg városunkat teljesen tönkretette, a Tisza partján húzódó gyárainkban a gépeket összetörte, gyáregéleteinket felrobbantotta és a közlekedési utunkat, szeretett Tisza-hidunkat is megsemmisítette. Ezt látván, néhányan a szocialista és kommunista munkásságból bizottságot alakítottunk városunk rendbehozására. Nem volt s még ma sincs semmi ebben a városban, ami biztató reményt adna nekünk arra, hogy gyorsan fogjuk felépíteni és rendbehozni gyárainkat. De a mi hitünk a szocialista szellemben rejlő hatalmas erő biztosítékot ad nekünk arra, hogy a munkásság azt is ki fogja bírni és felépíti a mi kedves városunkat és melegebbé teszi sokat szenvedő népünk lelkületét és otthonát.

Azóta, hogy átvettük a város vezetését, megindítottuk a munkát, rendbehoztuk a várost, megyét. Törvényszéket állítottunk fel, kórházat, postát, pénzügyigazgatóságot, a MÁV-vagonyrát, a MÁV forgalmát, egy néhány üzemet, biztonyságot tettünk arról, hogy a szenvedésben rejlő hatalmas erő még a romokból is lelkesedéssel, szorgalommal fel tud építeni egy várost még akkor is, ha a „náci uralom” azt annyira szétrombolta, mint a mi városunkkal történt.

Én a szociáldemokrata párt részéről hűséget és fogadalmat akarok tenni és teszek, hogy ebben a munkában a szociáldemokrata munkásság 100%-ig ki fogja venni a részét, mert tudjuk, hogy ha eredményt akarunk elérni, akkor nem lenne tisztességes dolgozni, ha ebből a munkából csak egy emberünk is kimaradna. Bízom benne, hogy a többi demokratikus pártok emberei és munkásai is adni fogják szeretetükön kívül meleg szívüket és versenyezni fognak abban, hogy ott lehessünk városunknak a romokból való felépítésénél és rendbehozásánál.

A Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt részéről Guba Mihály olvasta fel a párt deklarációját:

Felmérhetetlen a tennivalónk ma, amelyből társadalmi kivétel nélkül ki kell a részt venni minden magyar embernek, aki az összes dolgozó társadalmak felemelkedési törekvéseivel velünk egyetért. A parasztság történelmi elhivatottsága, hogy vérével

és veritékével megszentelt magyar földhöz való ragaszkodásával és népünk élelemmel való ellátása biztosításával magára vonja az összes dolgozó nép figyelmét és bizalmát. A parasztságnak ösztönös áldozatkészsége, természeti adottsága, mely felé a mai néhez idők folyamán bizalommal tekint ez a borzalmas szenvedéseket átküzdött szegény dolgozó nép.

A legelső közös feladatunkat képezi az idegállapotában megrendült lelkek megnyugtatósa, ez pedig a közbiztonságunk megteremtésének kérdése, a család-, a személy- és a vagyonbiztonság. A közrend örének kell lenni minden testvérszerető magyar embernek, hogy balsorsunkkal megbékélve, nyugodtan hozzáfoghassunk az építőmunkához.

Nem könnyű feladat vár az újonnan megválasztott ideiglenes városi tisztikarra, nemkülönben a polgármesterre, aki ma az új demokratikus törvények értelmében került a dolgozó nép bizalmából a városunk élére. Kérjük őt arra, hogy legyen mindenben segítségünkre. Neki a jövőben tudni kell mindenről, ami ebben a városban történik. Tudni kell azt, hogy mi van és mi hiányzik. A hadihelyzet okozta hiányos készletünket át kell vizsgálni és a meglevő javakat szociális értelemben előrelátással meg kell osztani a nép arra érdemes fiai között egyenlően. A jövőben nem lehet egyetlen párt és társadalom sem az állam az államban, mint a múltban volt. Az igazi állam maga a nép lesz.

A magyar földnek a parasztság eddig nem tulajdonosa, hanem csak csősze volt, melynek ingó és ingatlan értékei idegen kezekbe vándorolt, s hosszú évszázadok nyomán az örökös robot és az emberi méltóságon aluli életszint jutott az összes magyar dolgozó társadalmainak osztályrészül. A jövőben a magyar népnek teremjen.

A beszéd elhangzása után K i s s G á b o r árvaszéki h. elnök. szólalt fel:

Nem volt szándékomban a mai közgyűlésen felszólalni, azonban a most elhangzott beszédek tartalma és hangja szinte lelki szükségletté teszi számomra, hogy az új képviselőtestület első közgyűlésén én is szót kérjek. Első szavam a köszönet kifejezése a Nemzeti Bizottság felé azért az elhatározásért, hogy a közgyűlésben a társadalmi szervezetek delegátusait is behívta, s azzal a képviselőtestület összetételét új színnel gazdagította. De szót kell emelnem elősorban azért, hogy a mai közgyűlés emelkedett szellemű, megértő hangú felszólalásai innen, erről az oldalról visszhangot kapjanak, ami nélkül úgy érzem, csonka és hiányos volna ennek a közgyűlésnek hangulata. Az elhangzott beszédek legtöbbször ugyanis, mélyen tisztelt képviselőtestület, annyi megértés, a közös építőmunkára történő meghívásnak annyi őszintesége csendült ki, hogy most amikor szót kérek a képviselőtestulettől, érzem nemcsak elfogadni a felénk nyújtott testvéri kezét, hanem azt melegen meg is szorítani azzal az ígérettel, hogy mi a társadalmi szervezetek kiküldöttei, akik Szolnok város közönségének polgári rétegét képviseljük, őszinte elhatározással készek vagyunk közös alkotó munkára, Magyarországnak és városunknak Szolnoknak újjáépítésére.

Olyan beszédek hangzottak itt ma el mélyen tisztelt képviselőtestület, melyek részletesen felölelik a legsúlyosabb, legsürgősebb szolnoki tennivalókat, azoknak a felszólalásoknak sorozatából is kiemelem a dolgozó nők küldöttjének beszédét és azt a gazdag programot, amit a szakszervezetek részletes memorandumja ölel fel, s melyről igazán elmondhatjuk, hogy a legsürgősebb városi közigazgatási teendők rendszerbe foglalása. Ezek végrehajtásához készséggel ajánljuk fel saját erőinket és képességeinket, s csak annyit kérünk, hogy amikor majd a mi részünkről történik valamely kezdeményezés, vagy amikor valamely részletkérdésben nekünk is olyan javaslatunk lesz, mely legjobb tudomásunk szerint a közösség javát szolgálja, szíveskedjenek a mi javaslatainkat is mérlegre tenni és amennyiben úgy találják, hogy azok elfogadhatók segítségük elő azok megvalósítását. Ehhez kérjük szíves támogatásukat.

Zsemlye Ferenc polgármester örömet fejezte ki afelett, hogy a munkásság és értelmiség után a polgárság is ki óhajtja venni részét a város felépítésének munkájában.

Majd a képviselőtestület közgyűlését más tárgy hiányában berekesztette.

Függelék

Jelen voltak névsora

Magyar Kommunista Párt részéről:

Murányi János, Fodor Jánosné, Rigó József, Lévai István, Polónyi Lajos,
Zsadony Ferenc, Benkő Péter

Magyar Szociáldemokrata Párt részéről:

Bencze László, Jászi Miklós, Szabó Károly, Kövécs József, Veress József,
Vilusz Vazul

Független Kisgazda és Földmunkás Polgári Párt részéről:

Guba Mihály, D. Molnár János, Sárkány Mátyás, Bozsó János, Tassi Ferenc

Szabad Szakszervezetek Központi Bizottsága részéről:

Csirmaz Géza, Vass Sándor, Pintér Ferenc, Járdány István, Hamar Gergely,
Marcsik József, Keskeny János, id. R. Tóth István, Nagy András, Fodor János,
Fogarasi Ignác, Ragó József, Farkas János, Dr. Molnár László, Berczeli Gyula,
Vidor Győző, Kusnyár János, Matolcsi Éva, Hangácsy György, Zajacz Lajos

Magyar Parasztszövetség, Szolnok részéről:

Valter László, F. Ecseki Ferenc

Orvosi Kamara részéről:

Dr. Elek István

Mérnöki Kamara részéről:

Farkas Ödön

Zsidósövetség részéről:

Altmann Imre

Milleneumi Dal- és Zeneegylet részéről:

Balázs István

Róm. Kat. egyház részéről:

P. Szabó Polikárp

Ref. egyház részéről:

— — —

Vöröskereszt helyi fiókja részéről:

Kiss Gábor

Verseghy Irodalmi Kör részéről:

Lengyel Dezső

Szolnoki Ipartestület részéről:

Sipos István, Debreczeni Lajos, Szudi Antal

Művésztelep részéről:

Baranyó Sándor

A jegyzőkönyvet több tárgy hiányában felolvasás után aláírtuk.
k. m. f. t.

Dr. Molnár László s. k.
vezetőtörvényszéki
bíró és tisztújítószerk elnöke

Zsemlye Ferenc s. k.
polgármester

Berczeli Gyula s. k.
jkw.-vezető

Jegyzőkönyv-hitelesítő képviselőtestületi tagok:

Jászi Miklós s. k.
Vidor Győző s. k.”

* * *

Végigolvasva a jegyzőkönyvet érezzük, hogy belecsöppentünk az újjáépítés kezdeti hétköznapijaiba. Látjuk a felszólalók becsületes, jó szándékú igyekezetét, hogy a rommá lett városban meginduljon az élet, a termelés, de a kulturális munka is. S ami legjobban megfogja az olvasót, a demokratikus közszellem, a hit abban, hogy itt új világ épül.

(Szerk.)

ÉLETÜNK

Adalékok a Magyar Szovjet Baráti Társaság Szolnok megyei tevékenységéhez

1975. március 20-án bensőséges ünnepség színhelye volt a Parlament Vadászterme. A Szovjetunió legfelsőbb Tanácsának Elnöksége a Magyar-Szovjet Baráti Társaságot a Népek Barátsága Érdemrenddel tüntette ki. Harminc eredményes év munkájára kapta a Társaság ezt az igen magas kitüntetést.

Az MSZBT közvetlenül a felszabadulás után, 1945-ben Magyar-Szovjet Művelődési Társaság néven alakult meg. Célul tűzte ki a magyar-szovjet barátság elmélyítését, a Szovjetunió életének, gazdasági és társadalmi eredményeinek ismertetését. A széleskörű tevékenységet folytató szervezet feladatát részben más társadalmi szervek segítségével, részben önállóan végezte, előadásokon, filmvetítéseken, ankéton, kiállításokon, az újságok hasábjain hozta közelebb a szovjet emberek, a Szovjetunió életét.

A Társaság munkájának megindulását Szolnokon többek között egy folyóirat is jelzi. 1948. március 1-én ÉLETÜNK címmel irodalmi, társadalmi, művészeti folyóirattal jelentkezik a Társaság ifjúsági csoportja. Olyan fiatalok fognak lapalapításhoz, akiknek életkora alig haladja meg a húsz évet és célkitűzéseik szerint: „Az ifjúság fórumává akarjuk tenni az Életünket. Nagy szükség van erre. Nevelni és tanulni akarunk egyszerre, a tehetséges vidéki fiatalokat kívánjuk szóhoz juttatni, támogatni és felkarolni. . . Meg akarjuk ismertetni a magyar ifjúsággal a Szovjetunió népeinek kultúráját, irodalmát, művészetét, életét. A magyar-szovjet kultúrkapcsolatok kimélyítói között akarunk helyet foglalni. Szükséges, célszerű és hasznos, hogy megismerjük egy ilyen hatalmas birodalom kultúráját, mert a megismerés saját kultúránkra is termékenyítő. A Szovjetunióhoz hasonlóan meg akarjuk ismerni a környező népek kultúráját is. Nagy mulasztásokat kell pótolnunk, évszázados mulasztásokat.”

Ezt az elképzelést következetesen meg is valósították, bár a lapnak csak három száma jelent meg. Munkájukat érdemes közelebbről is megvizsgálni, hiszen az újság híven tükrözi a kezdeti nehézségeket és az útkeresés időszakát.

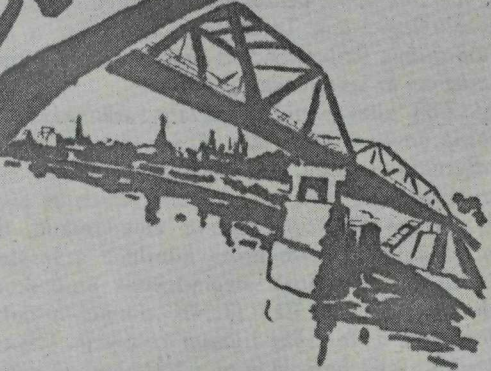
A folyóirat munkáját egy állandó szerkesztőbizottság irányította. A profilnak megfelelően állandó rovatokat használtak. A legterjedelmesebb mindig az irodalmi rovat volt, amelyben a novellával, verssel jelentkező fiatalokat mutatták be, szemelvényeket hoztak a szovjet irodalomból, tanulmányokat közöltek. A szomszéd népek irodalmát a *Dunavölgye* állandó rovatban szerepeltették, és kitértek az aktuális eseményekre is.

A jól szerkesztett és szépen tervezett lap arról tanúskodik, hogy olyan fiatalok készítették, akik ezen a pályán otthonosan mozogtak, sőt többen közülük a szárnypróbálgatások után is ezen a pályán maradtak. (Pl. a lap budapesti szerkesztője Bozó László volt, aki ma a Magyar Rádió munkatársa, vagy a címlap készítője Debreczeni Zoltán, aki ma grafikus)

Mivel a lapból ma már csak pár szám található, Szolnokon csak a Damjanich Múzeumban, érdemes közelebbről is megvizsgálni a tartalmát. A folyóirat A/4-es számában 16–16 oldalon a Tiszavidék Lapkiadó Kft nyomdájában készült.

Eletünk

IRODALMI

TÁRSADALMI

MŰVÉSZETI

FOLYÓIRAT

I. ÉVFOLYAM I. SZÁM.

1948. MÁRC. 1.

TARTALOM:

PINTÉR LÁSZLÓ: Szándék és kötelesség	1
HAJÓVSZKY LÁSZLÓ: Dacoska (elbeszélés)	2
MOLNÁR ILONA: Az autonómia elve a nevelésben	3
KOVÁCS BORBÁLA: Hajnal (vers)	6
PUSKIN: A rab (vers)	6
TÖRÖK ERNŐ: Mikulás (novella)	6
VIDA BÉLA: Könyvtárkérdés Szolnokon	7
PINTÉR LÁSZLÓ: Nagy Miklós	8
BOZÓ LÁSZLÓ: Mozaik	9
MOLNÁR ILONA: Három vers	10
Emlékezés Gogolyra	11

DUNAVÖLGYE

SANTICS ALEKSZA: Hazám	13
RÁKICS MILÁN: Elhagyott templom	13
EMINESCU: Ó, jössz-e már?	14
EFTIMIU: Három királyok	14

FIGYELŐ

Szovjet krónika	14
DEBRÉZENI ZOLTÁN: Derkovits Gyula	15
BOZÓ LÁSZLÓ: Színházi néző	15

ÁRA: 250 FORINT

Az első számmal 1948. márc. 1-én jelentkeztek. A lap szolnoki szerkesztője Pintér László beköszöntő cikke indítja az újságot. Ő fogalmazta meg a lap célját, fentebb ebből idéztünk. Mindjárt az első számban kezdő fiatal írókat és költőket mutattak be. Hajjószy Lászlótól és Török Ernőtől közöltek egy-egy novellát, Kovács Borbála és Molnár Ilona jelentkezett versekkel. Ebben a rovatban helyeztek el egy pedagógiai témájú írást is, valamint Vida Béla cikkét a szolnoki könyvtárról. A szovjet irodalom bemutatását Puskin *A rab* című versének közlésével kezdik, valamint egy tanulmány-nal Gogolról és részleteket is közöltek *Gogol: Köpeny* című regényéből. A Dunavölgye rovatban a szomszéd népek irodalmát mutatták be. Az anyagot a bolgár, a jugoszláv, a lengyel és a román társaság segítségével állították össze. Az első számban négy remek verset közöltek Aleksza Santics, Milan Rakics, Eminescu és Victor Eftimiu tollából. Végül a lapot a *Figyelő* című rovattal zárták, amely az aktuális problémákkal foglalkozott. Pl. itt közölték Debreczeni Zoltán cikkét, aki Derkovits Gyuláról emlékezett meg a festő születésének 54. évfordulóján.

A lap második száma 1948. márc. 15-én piros nyomású címlappal jelent meg. Az 1848-as márciusi események századik évfordulóját ünnepelte az ország, és ennek jegyében állították össze ezt a számot is. *Petőfi: A XIX. század költői* című nagy versével indul a szám, majd a szerkesztő Pintér László közöl egy tanulmányt a márciusi események tanításáról.

A magyar történelem e nagy és szép eseményét a lap szerkesztői is igen változatosan, sokrétűen mutatták be. Közölnek cikket a magyar sajtóról, bemutatják, hogy Petőfi hogyan látta az eseményeket (részletek a naplójából), megszólaltatják a másik íróóriást, Jókait is. (Részletek Jókai visszaemlékezéséből.

De nemcsak a kortársak szólnak meg, hanem olvashatjuk Ady tanulmányát Petőfiről, Pervomajszkij versét szintén Petőfiről, valamint Török Ernő visszaemlékezését egy régi márciusi eseményre és Hajduska István Kilenc akasztófa című novellája dramatizált változatát is.

Az orosz irodalmat Gorkij forradalmi hangú verse *a Vibarmadár* képviseli. A Dunavölgye rovatban sem térnek el nagyon a márciusi eseményektől, hiszen Ignatovics Jakovot, a szerb irodalom egyik kiemelkedő alakját mutatják be, valamint egy verset közölnek Hriszto Botevtől a bolgár irodalom legnagyobb alakjától. A figyelő rovatban beszámolniak az 1948. évi Kossuth díjak kiosztásáról, Ehrenburg, Szimonov és Pervomajszkij magyarországi látogatásáról, és ami a város számára igen fontos volt, a Városi Könyvtár ünnepélyes megnyitásáról.

A harmadik és egyben utolsó szám ápr. 1-én jelent meg. Szintén emlékszám, Gorkij születésének 80. évfordulójára állították össze. A bevezető cikk Fogarasi Béla Csernysevszkij a magyar nép függetlenségi harcáról című tanulmánya, amelyben a szerző bemutatja a XIX. század egyik orosz szellemi vezérének viszonyát a magyar szabadságharchoz, valamint a magyar történelemhez.

Gorkij emlékszámáról lévő szó, több szemelvényt is hoznak az író munkáiból. Egyik legszebb regényéből, *Az anyá-ból* közölnek részleteket, olvashatjuk egyik novelláját *A reggel-t* és az 1932-ben írt *Régi és új ember* című tanulmányából részleteket. Érdekesebben számol be Vida Béla Jászkunsági kép című cikkében a megye városaiban tett körutazásáról, az iskolákban és kollégiumokban folyó munkáról.

Ennek a számnak irodalmi rovatát már némileg kibővítik. Nemcsak versekkel és novellákkal találkozunk benne, hanem a szerzőkről és műveikről bírálatot is megjelenetnek.

A szomszéd népek irodalmát Malusev Cvetko képviseli. Kultúrforradalmunk című tanulmányából közölnek részleteket, amelyben beszámol a Jugoszláviában végbement hatalmas változásról a kulturális élet pezsgéséről. A tanulmány mellett helyet kap még Iliesiu egy verse is, melyet Madách Imre emlékére írt.

A Figyelő rovatban az újonnan megjelent könyveket mutatják be. Külön foglalkoznak Szolnok színházi és zenei életével. Elismeréssel szólnak a Szolnoki Filharmónikus Zenekar bemutatkozó hangversenyéről. Külön cikket szentelnek a Verseggy Kör-nek, amely a cikk írója szerint már több éve nem végez érdemleges munkát, pedig ez a kör lenne a szolnoki irodalmi élet magja és a városnak igen nagy szüksége lenne munkájára. A harmadik számot a Szovjet krónikával zárják, amelyben hírül adják Hidas Antal egyik regényének oroszra fordítását és a könyv megjelentetését.

A folyóirat élete ezzel a három számmal véget is ért. A szolnoki szervezet életében és munkájában mégis jelentős volt, sőt mint lap országosan is jelentős, hiszen a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság csak néhány megyében indított ilyen jellegű lapot. Azt a nagy feladatot, amelyet vállaltak, ebben a három számban teljesítették. Sikert a sokáig elzárt orosz-szovjet irodalmat és a szomszédos népek irodalmát közelebb hozni a magyar olvasókhoz, sikerült bepillantást engedni a környező népek kulturális életébe.

S. PÜSKI ANIKÓ

Gondolatok a munkásosztály fogalmáról

Az elmúlt évtized elméleti vitáiban – mind a marxista, mind a revizionista és polgári filozófiai, szociológiai irodalomban – nagy helyet kapott a munkásosztály fogalmának és társadalmi szerepének mai értelmezése. A Szovjetunióban és a többi keleteurópai szocialista országokban, így hazánkban is, a társadalmi kutatások egyik fő kérdésévé vált. Megválaszolása a társadalmi szintű gyakorlati problémák megoldásának irányát és tartalmát is befolyásolja. Ezek a kutatások szerves részét képezik a szocialista társadalom sokoldalú, mély és árnyalt megismerésére irányuló társadalomkutatásoknak, amelyeknek elsődleges célja éppen a kommunista- és munkáspártok politikája tudományos megalapozásához való hozzájárulás, saját ideológiánk továbbfejlesztése, szocialista társadalmi fejlődésünk új jelenségeinek marxista értelmezése, és egyúttal a szocialista társadalmi fejlődést, ezen belül a munkásosztály vezető szerepét – gyakran létét – tagadó, vagy helytelenül ábrázoló antimarxista nézetek hathatós kritikája.

Ez az igény fogalmazódott meg az MSZMP XI. kongresszusának határozatában is. „Az elméleti munkában, a szocializmus propagandájában erősíteni kell az étellel, a szocialista építőtevékenységgel való kapcsolatot. Idejében kell feltárni és elemezni a fejlődés új tendenciáit, és előremutató igénnyel általánosítani a tapasztalatokat. Alkotó választ kell adni társadalmunk fejlődésének kérdéseire, szoros együttműködést kell megvalósítani a marxista társadalomtudományi kutatás és a propaganda között. Világosabban kell körvonalazni szocialista távlatainkat, be kell mutatni a szocialista életmód fölényét a kapitalista életformával szemben. Fontos feladat népünk, elsősorban munkásosztályunk gondolkodásában és magatartásában kibontakozó szocialista vonások általánosítása és fejlesztése.”

Minden, a munkásosztállyal kapcsolatos tudományos-elméleti, vagy társadalmi gyakorlati kérdés megválaszolása feltételezi a munkásosztály fogalmának valamilyen értelmezését, a munkásosztály határainak megjelölését. A társadalmi fejlődéssel együtt a munkásosztály is fejlődik, változik; szükségképpen változnia, módosulnia kell az őt visszatükröző fogalom tartalmának is. Ezen utóbbi feltárása, az osztály határainak megállapítása közel sem egyszerű feladat. Erről tanúskodnak az e témával kapcsolatban kibontakozott széleskörű viták és a vitákban kifejtett álláspontok, amelyek között igen lényeges eltérések, különbségek is vannak.

Mit értünk a munkásosztály fogalmának meghatározásán?

Minden fogalomnál megkülönböztetjük annak tartalmát és terjedelmét. A fogalom tartalma azoknak a lényeges ismertetőjegyeknek az összessége, amelyek együttesen szükségesek és elégségesek ahhoz, hogy a gondolat tárgya elhatárolható legyen minden más tárgytól. Terjedelmét pedig a fogalomban általánosított

dolgok összessége alkotja. A fogalom meghatározásán tartalmának, azaz lényeges ismertetőjegyei összességének feltárását értjük. Hogy a munkáosztály mint társadalmi osztály esetében melyek ezek a lényeges jegyek, ehhez a marxizmus klaszszikusainál találunk útmutatást.

A marxizmus szerint a társadalom nem az egyes izolált emberek mechanikus összessége, hanem a megszámlálhatatlanul sok viszonytal, társadalmi viszonyokkal összekapcsolt emberek organikus egysége. Az ember maga is mint a társadalmi viszonyok hordozója szerepel. Sőt, az embernek mint társadalmi lénynak, éppen ez a lényege. Marx írja: „az emberi lényeg nem valami az egyes egyénben benne lakozó elvontság. Az emberi lényeg a maga valóságában a társadalmi viszonyok összessége”. Megjelenési formáik gazdagsága ellenére a társadalmi viszonyok összessége nem kaotikus összesség, hanem viszonylag jól csoportosíthatók a társadalmi élet különböző oldalai szerint, úgymint a társadalmi-gazdasági, a politikai és az ideológiai-szellemi viszonyokra. Ezek – a kölcsönös összefüggésük és kölcsönhatásuk mellett létező viszonylagos önállóságuk ellenére – nem egyenrangúak, hierarchikus viszony áll fenn közöttük. A társadalom különböző osztályokra, rétegekre, csoportokra való tagolódásában szerepet játszó társadalmi viszonyok közül a társadalmi-gazdasági, vagy más szóval, a termelési viszonyok az alapvetőek, a „lényegesek”. „Tételezze a termelés, az érintkezés és a fogyasztás meghatározott fejlődési fokát, és megkapja a társadalmi szerkezet megfelelő formáját, a család, a rendek, vagy az osztályok megfelelő szerkezetét” – írja Marx Annyenkovhoz írt levelében. Engels „A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig” című írásában hangsúlyozza: „A társadalom osztályai mindenkor a termelési és érintkezési viszonyoknak, egyszerűen korszakuk gazdasági viszonyainak termékei”.

Amikor tehát a munkáosztálynak, mint társadalmi osztálynak a fogalmát meghatározzuk, akkor lényeges ismertető jegyeiként a termelési viszonyait kell feltárnunk. Az osztályok ilyen értelmű definícióját adta Lenin is, amely a társadalmi struktúrák kutatásának és ábrázolásának a marxista irodalomban a mai napig is a leggyümölcsözőbb elvi kiinduló alapja. „Osztályoknak – írta – az emberek olyan nagy csoportjait nevezik, amelyek a társadalmi termelés történelmileg meghatározott rendszerében elfoglalt helyük, a termelési eszközökhöz való (nagyrészt törvényekben szabályozott és rögzített) viszonyuk, a munka társadalmi szervezetében játszott szerepük, következésképpen a társadalmi javak rendelkezésükre álló részének megszerzési módjai és nagysága tekintetében különböznek egymástól.” Ez az osztálymeghatározás nem meríti ki az osztályok minden jellemző tulajdonságát, nem ad mindenoldalú jellemzést, de nem is törekszik erre. Lenin éppen a legalapvetőbb társadalmi viszonyok, a termelési viszonyok segítségével alkotja meg az osztályok „társadalmi-gazdasági” definícióját, amely lehetővé teszi azoknak más osztályoktól, rétegektől, csoportoktól való elhatárolását, és ezzel együtt alapot és kiindulópontot ad az osztályszerkezet és az osztályharc konkrét vizsgálataihoz, az osztályok sokoldalú, a politikai és szellemi-ideológiai arculatát is feltáró kutatásokhoz, illetve totalitásukban való ábrázolásukhoz. Jelen cikkünkben a munkáosztálynak mi is hasonló értelmű meghatározására törekszünk, pontosabban szólva a szocialista munkáosztály fogalmával és határainak értelmezésével kapcsolatban fejtjük ki véleményünket.

A szocialista munkáosztály

Célszerűnek látszik – ha csak vázlatosan is – áttekinteni azokat a lényeges társadalmi struktúrális változásokat, amelyek a kapitalizmustól a szocializmus alapjainak lerakásáig tartó időszakban végbementek. Ezen átmenet idején gyökeresen átalakult a társadalom struktúrája. A szocialista forradalom során a mun-

kásosztály kezében összpontosul a politikai hatalom, amit a vele antagonisztikusan szembenálló tőkés kizsákmányoló osztály felszámolására használt fel. A gazdaság szocialista termelési módba való átalakítása első lépéseként államosították a tőkés tulajdonban levő alapvető termelési eszközöket, megszüntették a feudál-kapitalista és kapitalista nagybirtokrendszert. Az utóbbi történelmileg különböző formákban ment végbe. A Szovjetunióban a földet nacionalizálták és csak használatra adták át a parasztoknak, hazánkban a nagybirtok nagyrészt szétosztották a mezőgazdasági proletár és félproletár népesség között, akik annak magántulajdonosai lettek. Ez tette ki a földreform során igénybe vett földterület kb. 60⁰/₀-át. A maradó 40⁰/₀-ot állami minta- és kísérleti gazdaságok, termelőszövetkezetek, községi és állami erdők, közlegelők, házhelyek stb. céljaira tartották meg állami tulajdonban. Természetesen mindez nagy mértékben megváltoztatta az egész társadalom struktúráját. A mezőgazdasági proletáriátus nagy tömegei váltak kisárutermelőkké. Míg 1941-ben a mezőgazdasági népesség 45,8⁰/₀-ra agrárproletár és félproletár (0–1 kat. hold), 47,2⁰/₀-a kisárutermelő (1–25 k. hold) volt, addig ez az arány 1949-ben 17,0⁰/₀, illetve 80,2⁰/₀ volt. Tehát amíg az iparban már 1949-ig uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok, addig a mezőgazdaságra továbbra is a kisárutermelés volt a jellemző. A döntő változás ebben a szakaszban a kizsákmányolás gazdasági alapjának felszámolása, és ezzel együtt a volt uralkodó osztály gazdasági hatalmának megtörése és felszámolása.

Ez a folyamat ugyanakkor nem jelentette a volt uralkodó osztálynak, mint társadalmi, politikai erőnek az azonnali és végleges legyőzését. Egyrészt elhagyta az országot, másrészt – elvesztve korábbi pozícióit – deklasszáldott, és fizikai munkásként, alkalmazottként helyezkedett el. Eltitkolt és átmentett vagyonuk, továbbá bel- és külföldi összeköttetések továbbra is jelentős társadalmi erőt biztosítottak nekik. Ez megmutatkozott az 1956-os ellenforradalom idején is. Az eddig lezajlott szocialista forradalmak tapasztalatait általánosítva írja G. E. Glézerman: „azután, hogy a kizsákmányoló osztályok elvesztik gazdasági pozícióikat, az antagonisztikus elemek megőrizhetnek még az események menetére hatással levő bizonyos eszközöket, lehetőségeket. Ez különösen azokban az országokban történhet meg, ahol viszonylag békés úton valósult meg a szocialista forradalom”. (G. E. Glézerman: *Isztoricseskij matyerializm i razvityije szocialiszticeszkovo obsesztva*. Moszkva, 1973.)

A munkásosztály politikai hatalma döntő szerepet játszott az új szocialista tulajdonviszonyok és általában a szocialista termelési viszonyok kialakításában. Éppen ezért különös jelentőséggel bírt, hogy kik számítottak a munkásosztály tagjának. Az állami tulajdonba vett termelési eszközök ennek az osztálynak a tulajdonát képezték, hiszen a szocialista állam a munkásosztály diktatúrájának szerve, annak megtestesülése.

Ezzel kapcsolatban néha tévesen értelmezik azt a megfogalmazást, hogy az államosított termelőeszközök össznépi tulajdonba kerültek. Nem értve meg az állami és össznépi tulajdon dialektikáját, logikai ellentmondást látnak a fenti kijelentésben. A dolog lényege abban van, hogy az állami tulajdon annyiban össznépi, amennyiben a proletárdiktatúra állama össznépi érdekeket is szolgál, és annyiban különbözik annak kifejtettebb formájától, amennyiben a lakosság nem-munkás osztályainak, rétegeinek partikuláris érdekei a munkásosztály érdekeitől lényegesen különböznek. A szocialista állami tulajdon az össznépi tulajdon formája, annak első fejlődési szakaszát képviseli, és kifejtettebb állapotába a fejlett szocializmus építése során, a szocialista állam fejlődésével, a proletárdiktatúrának össznépi diktatúrába való átnövésével együtt megy át. A fentieket figyelmen kívül hagyni, metafizikusan azonosítani a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában az állami tulajdont az össznépi tulajdonnal általában (például

egy későbbi fejlettségi fokával – elméleti tévedésekhez vezető hiba lenne.

A szocialista állami tulajdon kialakulásával tehát a munkásosztály mint osztály az állami tulajdon kollektív tulajdonosává vált, és ezen az alapon a szocialista állam révén tervgazdálkodást folytat. Az általa előállított terméktöbblet nem válik a tőkésnek által elsajátítható értéktöbblétté. Munkaereje nem áru többé, bár tagjainak helyzetét kettősség jellemzi. Egyrészt az állami tulajdon társtulajdonosa, másrészt egy adott vállalatnál munkavállaló, ahol a munkaszerződés értelmében köteles a termelő munkában végrehajtói funkciókat ellátni. Jövedelme nem munkaerejének ára, hanem a nemzeti jövedelemből munkája szerinti részesedése.

Ha a munkásosztályt a társadalmi termelésben elfoglalt helye és szerepe szempontjából jellemezzük, akkor azt mondhatjuk, hogy ő a termelőmunka végrehajtója. Ez esetben pontosítanunk kell, hogy mit értünk ezen a fogalmon. Marxnak a Tőkében adott értelmezéséből indulunk ki. A legáltalánosabban értelmezett, minden konkrét társadalmi formájától elvonatkoztatott munka olyan célszerű emberi tevékenység, amely az ember és a természet között megy végbe, „amelyben az ember saját testével közvetíti, szabályozza és ellenőrzi a természettel való anyagcseréjét.” Ennek során számára használható formában sajátítja el a természeti anyagot. Termelő munkán tehát anyagi használati értékeket előállító munkát kell értenünk. (És így megkülönböztetjük a szellemi értékeket előállító munkától.)

Nem szabad azonban elfeledkeznünk arról, hogy az így tételezett munkafolyamathoz absztrakción keresztül, azoktól a társadalmi feltételektől eltekintve jutottunk el, amelyek között ez a valóságban végbemegy, és amelyek meghatározzák konkrét történelmi formáját. Ezért ez az általános fogalom nem elégséges a történelmileg konkrét társadalmi termelés jellemzésére, további konkretizálásra van szükség. Erre hívta fel a figyelmet Marx is: „A termelőmunkának ez a meghatározása, amelyhez az egyszerű munkafolyamat álláspontjáról eljutottunk, semmiképp sem elegendő a tőkés termelési folyamat szempontjából”. (Tőke I. 173. oldal.)

A termelés társadalmi kapcsolatainak és viszonyainak rendszere a termelőerők fejlődésével változik. A termelés minden meghatározott történelmi formája – mutat rá Marx – továbbfejleszti saját anyagi alapjait és társadalmi formáit, és az érettség bizonyos fokát elérve, leveti az adott történelmi formát és egy magasabb lép a helyébe.

A termelőmunka és annak kereteit adó termelési viszonyok változása együtt jár a termelőmunkás társadalmi meghatározottságának változásával. Ha a munkást általánosan úgy értelmezzük, mint a termelőmunka végzőjét, akkor most úgy pontosítjuk, hogy az adott termelési mód munkása az adott termelési viszonyok által meghatározott termelőmunka végzője. Így a termelési viszonyok változása maga után vonja a termelőmunkás fogalmának megváltoztatását is. A kapitalizmusban a tőkés termelési viszonyok között termelőmunkát végzőket tekintjük munkásoknak. A termelőmunka tőkés formájának sajátossága, hogy a tőkés termelés célja nem egyszerűen használati értékek termelése, hanem értéktöbblettermelés a tőkés számára. A munkás tehát nem a maga számára, hanem a tőkés számára termel, és nem elegendő egyszerűen termelnie, értéktöbbletet kell termelnie. „Csak az a munkás termelő, aki értéktöbbletet termel a tőkés számára, vagyis a tőke önértékesülésére szolgál” – írja Marx a Tőkében.

Ezt fontos hangsúlyozni, mert a kapitalista társadalmi-gazdasági alakulat nem csupán „tisztá” kapitalista termelési viszonyokat tartalmaz, hanem a történelmileg megelőző termelési módok termelési viszonyainak mennyiségileg is jelentős maradványait is. Itt a választóvonal a kapitalizmus munkása, proletárja és az időben ugyan együtt és térben egymás mellett létező – azaz ugyanabban a

társadalomban élő –, de nem a tőkés viszonyokat megtestesítő feltételek között használati értéket előállító dolgozó között. Így például nem tartozik a proletariátushoz a saját termelési eszközökkel dolgozó, saját munkaerőjét felhasználó kisiparos, vagy paraszt, de hasonló módon nem tekinthető proletárnak a lumpenproletárok népes táborra sem.

A szocialista termelési viszonyok között ismét módosul a termelőmunka fogalma. Itt is az anyagi értékek termelési folyamatát jelenti, de nem minden anyagi értéket előállító munka minősül – a fenti értelemben – termelőnek. Csak az, amely a szocialista tulajdonban levő termelési eszközökkel állít elő használati értéket az össznép számára. Sőt, véleményünk szerint a munkásosztály meghatározása céljából ezt a megfogalmazást tovább kell szűkítenünk. A társadalmi fejlődésnek ezen a szintjén – az átmeneti időszakban és a szocializmus alapjainak lerakását követő időszak elején – az össznépi tulajdont megtestesítő állami tulajdonhoz kapcsolódik a munkásosztály által végzett termelőmunka. A szocialista munkásosztály az így értelmezett termelőmunka végrehajtója, végzője. (Itt a széles értelemben vett termelésre gondolunk, amely tartalmazza a szállítást és kereskedelmet is.)

A fenti meghatározás segít elhatárolni a munkásosztályt, mint a termelőmunka szubjektumát a lakosság önálló foglalkozású részétől (parasztoktól, kisiparosoktól, önálló szellemi foglalkozásúaktól), ezeknek esetleges alkalmazottaitól, valamint a termelőségvetkezetek tagjaitól, mint csoporttulajdonosoktól és azok alkalmazottaitól. Továbbá, ez a meghatározás szűkebb terjedelmű, mint a „bérből és fizetésből élők” kategóriája, amennyiben elhatárolja az anyagi termeléstől távol álló szellemi dolgozókat (orvosokat, pedagógusokat, hivatalnokokat stb.). Ugyanakkor bővebb, mint az állami vállalatok fizikai dolgozói, nem zárva ki a termelésben közvetlenül résztvevő magasan képzett mérnök- és technikus-munkásokat. Ezen utóbbiakkal kapcsolatban utalunk arra, hogy már Marx is a munkásosztályhoz sorolta őket. A Tőkében, elemezve az ipari forradalom, a gépi nagyipar megjelenésének társadalmi hatását, rámutatott, hogy megjelenik a gépmunkások és az azokat kiszolgáló segédmunkások mellett egy számában még jelentéktelen személyzet, amelynek feladata a gépi berendezések zavartalan működésének biztosítása. Marx ezek állományába mérnököket és technikusokat is sorol. És mint megjegyzi, ez egy magasan, részben tudományosan, részben kézművesszerűen képzett rétege a munkásoknak. Ugyanakkor hangsúlyozzuk, hogy nem értünk egyet az üzemi értelmiség részét képező mérnöki állománynak a munkásosztályba sorolásával. Az értelmiség és a munkásosztály „határviszonyára” még a későbbiek során visszatérünk.

A munkásosztály határainak módosulása a fejlett szocializmus építése során

A szocializmus alapjainak lerakásával, majd azok megszilárdításával új szakasz kezdődik az osztály nélküli társadalomhoz vezető úton, a fejlett szocializmus építése. Ez még osztálytársadalom, de természetét tekintve gyökeresen különbözik az antagonisztikus osztálytársadalmaktól. Mint G. E. Glézerman írja a már idézett könyvében: „A szocializmus az osztály nélküli társadalomhoz vezető út szükségszerű szakasza. Ez a kommunizmus első fázisa, amelyikben az osztályellentmondás (protiivopolozsosztyi) és gyökeres társadalmi különbségek már megszűntek, de az osztályok még nem tűntek el. . . . Ha a kapitalizmustól a szocializmushoz való átmeneti periódus az osztályantagonizmusok és az ember ember által való kizsákmányolása megszűntetésének szakasza, akkor a szocializmus a társadalmi fejlődés olyan foka, ahol a gyökeres osztálykülönbségek eltűntek, és csupán nem gyökeres különbségek maradtak”. Az osztálystruktúra tehát továbbra is alapvető marad, ez határozza meg az alapvető társadalmi folyamatok irányát, menetét.

A termelőeszközök szocialista tulajdona (állami és szövetkezeti tulajdon) a munkásosztály és termelőszövetkezeti parasztság érdekezését alapvetően meghatározza. Ennek következtében a két osztály viszonyában a jelleg- és érdekezés azonoság a domináns a még meglévő különbségekkel szemben.

A fejlett szocializmus építése során maga a munkásosztály is fejlődik, létszáma nő, állománya új osztagokkal bővül, határai méginkább elmosódottakká válnak. Ezek a változások mindenekelőtt a szocialista tulajdon és elosztási viszonyok, valamint a kibontakozó tudományos-technikai forradalom hatásaként mennek végbe.

A volt kisiparosokból alakult kisipari termelőszövetkezetek a szocialista építés során nagy fejlődésen mentek keresztül. Taglétszámuk az 1949. évi 8 000-ről 1966-ra már 192 000-re növekedett. Az itt dolgozó fizikai dolgozók – bár helyzetük sok vonatkozásban egyre inkább hasonlított a munkásokéhoz – a foglalkoztatott lakosság egy sajátos rétegét alkották, még nem számítottak a munkásosztály részének. Ezek a szövetkezetek megalakulásuk után fő feladatuk a lakosság számára végzett szolgáltató tevékenységet kapták. A valóságos fejlődés iránya azonban eltért ettől, és egyre inkább termelőüzemekké váltak. Ma már termelőerőik fejlettségi szintje közel azonos a hasonló üzemnagyságú állami vállalatokéhoz. Sokszorosára nőtt közös vagyonuk, gazdálkodási rendszerük, tagjaikról való szociális gondoskodásuk az itt dolgozók számára az állami vállalatok dolgozóihoz hasonló munkafeltételeket és társadalmi helyzetet biztosítanak. Mindez a fejlődés az 1970-es évek elejére olyan fokot ért el, hogy társadalmi helyzetükben a munkásosztályhoz való hasonlóság, sőt azonoság vált dominánssá. Mindezek figyelembevételével tartunk X. kongresszusa már a munkásosztályhoz sorolta a kisipari termelőszövetkezetek fizikai dolgozóit.

Külön kell szólnunk a munkásosztály és a fizikai munkások viszonyáról. A társadalomkutatók széles körében elismert ismérve a munkásosztálynak a „főként fizikai munkával való foglalkozás”. Véleményünk szerint, ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy ez az osztályt csak mint egészet jellemzi, de nem jellemzi annak minden rétegét, csoportját. Figyelembe kell vennünk, hogy fejlődésünk mai szakasza egybeesik a tudományos-technikai forradalom kibontakozásával. Már ma sem hagyható figyelmen kívül, hogy nő – és a jövőben egyre inkább nőni fog – azon munkahelyek száma, ahol a munkás már nem alárendelt szerves része a termelőeszköznek, hanem a termelési folyamat mellé lépve, feladata az irányítás, ellenőrzés és az esetleges üzemzavarok elhárítása. Ezen munkákban a szellemi tevékenység részaránya túlnyomóvá válik. Ezzel kapcsolatban írja N. V. Markov – számításokra hivatkozva –, hogy „a szellemi munka foglalja el az elektromos olvasztókemencék olvasztárai munkaidejének 70%-át, a vegyi termelésben alkalmazott automatikus irányítóberendezés vezérlőasztalánál dolgozóknál ez az arány 90%, az automata gépsorok beállítóinál eléri a 95%-ot”.

A fent említett ismérv mechanikus alkalmazása tehát leszűkítené a munkásosztály határait – még akkor is, ha túlnyomó többségét ma is jellemzi –, és éppen a jövő munkástípusának osztályhovatartozását kérdőjelezné meg. Példaként említjük meg, hogy amíg a Szovjetunióban az ipari munkások száma 1969-re az 1959-es adatokhoz viszonyítva 139%-ra nőtt, addig közöttük az automata berendezések működését figyelők, ellenőrzők száma 245%-ra.

Részletesebben kell szólnunk az értelmiség és a munkásosztály „határviszonyáról”, annál is inkább, mert napjainkban ez az egyik legtöbbet vitatott kérdés a társadalmi struktúrával kapcsolatban. Ennek objektív alapját az szolgáltatja, hogy a tudományos-technikai forradalom hatására itt a legdinamikusabb a mozgás, a munkásosztály határainak szélesedése és elmosódása. A feladat nehézségét fokozza, hogy az értelmiség fogalma is viták középpontjában áll. A tudományos-

technikai forradalom eredményeként megjelentek és számban növekszenek a termelésben közvetlenül résztvevő, magasan képzett, esetenként mérnöki diplomával rendelkező munkások. Tevékenységük a termelőeszközökhöz kapcsolódik, ugyanakkor munkájuk inkább szellemiként, mintsem fizikaiként jellemezhető. Véleményünk szerint, nem az értelmiséghez, hanem a munkásosztályhoz tartoznak, annak egy sajátos rétegét képezik.

Viszonylag könnyű a magasan képzett szellemi dolgozók azon csoportjának az értelmiséghez való sorolása, akik az anyagi termelési szférától távolabb végzik munkájukat (pedagógusok, jogászok, újságírók, tudósok stb.), akiknek feladata szellemi értékek termelése, újratermelése. A népgazdaság anyagi termelési szférájában is tevékenykednek értelmiségiek, akiknek feladatuk a termelendő termékek „eszmei képenek” mint szellemi terméknek a létrehozása, vagy éppen a termelési folyamat elméleti kidolgozása. Munkájuk jellege lényegesen különbözik az ugyancsak főként szellemi munkát végző, automata gépsorokat irányító, magasan képzett szakemberek munkájától. Éppen ezen munkajellegbeli különbség alapján sorolhatjuk az előbbieket az értelmiséghez, az utóbbiakat pedig a munkásosztályhoz. Véleményünk szerint tehát a szellemi munka nem értelmezhető a munkásosztály és az értelmiség határa kritériumaként.

A fentiek figyelembevételével nem tartjuk elfogadhatónak sem azt az álláspontot, amely a munkásosztályt leszűkíti a fizikai munkásokra (pl. dr. Mód Aladárné álláspontja), sem azt, amely túlságosan kiterjeszti az osztály határait, idesorolva az értelmiségnek az üzemekben, sőt kutató- és tervezőintézetekben foglalkoztatott részét is (pl. Búza Márton, vagy a szovjet O. I. Skaratán álláspontja). Ezen utóbbi álláspontot abból a szempontból is bírálunk kell, hogy eliliminálja a munkásosztály és az értelmiség közötti határt. Kétségtelen, hogy éles határvonalat keresni eredménytelen próbálkozás lenne. Ez azonban nem jogosíthat fel arra, hogy ezt a változó, „folyékony” határt, amely azért létezik, semmisnek tekintsük. Az utóbbi álláspont logikai menetét elfogadva, a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben dolgozó értelmiségieket a tsz-paraszsághoz kellene sorolnunk. Ebben az esetben az értelmiség két csoportja között osztályjellegű különbségeket kellene feltételeznünk, illetve elfogadnunk. Ez azonban ellentmond az értelmiség önálló, osztályok közötti rétegeként való felfogásának.

Végezetül rá kell mutatnunk a szocialista termelési viszonyok fejlődésének egy olyan sajátosságára, amelynek eredményeként a társadalom osztályai, rétegei, csoportjai közelednek egymáshoz. Azok a termelési viszonyok, amelyek a kapitalizmusban külön-külön társadalmi csoportokhoz tartoztak, a szocializmusban egyre inkább integrálódnak. Például, a kapitalizmusban a fizikai munkások mint munkavállalók nem rendelkeznek az általuk mozgásba hozott termelőeszközökkel és így a termékekkel sem. Lényegében nem vesznek részt a termelés céljainak, folyamatainak meghatározásában és megtervezésében sem, tevékenységük kizárólag végrehajtói. A szocializmusban a munkás egyrészt egy adott vállalat munkavállalója, másrészt mint a munkásosztály tagja az állami tulajdonban levő termelőeszközök tulajdonosa. A termelés céljainak, terveinek meghatározásában, illetve a végrehajtás ellenőrzésében részt vesz; egyrészt közvetve, képviseleti szervein keresztül (párt, szakszervezet, KISZ), másrészt az üzemi demokrácia más fórumain közvetlenül is (brigádertekezetek, termelési tanácskozások stb.). A fentihez hasonló folyamatok nemcsak a gazdasági szférában, hanem a tőle elválaszthatatlan politikai és ideológiai-szellemi területeken is végbemennek. Ebben az értelemben közelednek a társadalom osztályai, rétegei és csoportjai egymáshoz. Ez az út vezet az osztálynélküli társadalom megteremtéséhez, amely során a munkásosztály is mint társadalmi osztály megszűnik, feloldódik az egész népben.

Benedek Sándor

Adatok parasztságunk felszabadulás utáni kulturális fejlődéséről

(Egy szociológiai felmérés tanulságai ^{1/})

A felszabadulás utáni társadalmi fejlődésünk egyik legkiemelkedőbb eredménye, hogy „megszűnt a volt uralkodó osztályok műveltségi monopóliuma, a kulturális forradalom kibontakozásával gyorsan emelkedett a nép általános és szakmai műveltsége”^{2/} – állapítja meg az MSZMP Programnyilatkozata. A fejlett szocialista társadalom megteremtése, a kommunizmus építésére való átmenet feltételeinek létrehozása megköveteli a dolgozók, közöttük a termelősövetkezeti parasztság „műveltségének és szakképzettségének további növelését, állandó megújítását. Ennek tudatában az előttünk álló években tovább kell fejleszteni általában a közoktatást, különösen az általános iskolai és a szakmunkásképzést és – továbbképzést”, a közép és a felsőfokú oktatást^{3/} – hangzott el a Központi Bizottságnak a XI. kongresszus elé terjesztett beszámolójában.

Pártunk XI. kongresszusán megfogalmazott feladatok megvalósításának előfeltétele a valóság pontos megismerése. Ennek számtalan eszköze, módja van. Ezek egyike a kérdőíves felmérés, ahol tapasztalataink szerint fontos területeken keressük és tárjuk fel a valóságot számszerűsített formában. A reális kép sok adatfelvétel összegezéséből áll össze. Indokolt egy község parasztságán keresztül is megvizsgálni az általános, szakmai és az ideológiai műveltség olyan fontos mutatóit, illetve feltételeit, mint a tsz-tagság iskolai végzettségének, a szakképzettségének emelkedését, valamint a kultúra közvetítőivel: könyvekkel, újságokkal, rádióval és televízióval való ellátottságát.

A múltból alacsony kulturális színvonalat örököltünk. Elég legyen utalni arra, hogy 1941-ben Szolnok megye, illetve Kunszentmárton hat év feletti népességének egytizede (10,5–10,5^{0/0}) analfabéta, félanalfabéta volt, több mint négyötöde (82,9–81,7^{0/0}) pedig csak az elemi iskola 1–7. osztályát végezte el. Az ennél magasabb iskolai végzettségűek aránya az előbbieket mellett eltörpült (6,6–7,8^{0/0}).^{4/} Az alacsony kulturális szint különösen a parasztságot jellemezte. A legtehetségesebb parasztyereknek döntő többsége előtt is zárva volt a művelődéshez vezető út. Ritka véletlen volt, ha egy-egy eljutott közülük középiskolába, vagy főiskolai, egyetemi diplomát szerzett.

A felszabadulás óta eltelt három évtized gyökeres fordulatot hozott népünk kulturális életében. A kulturális elmaradottság felszámolásának egyik fontos állomása a kötelező 8 osztályos általános iskola bevezetése volt. A középiskolák és egyetemek kapui megnyíltak a dolgozók gyermekei előtt. A kulturális forradalom eredménye és egyben a továbbfejlődés fontos feltétele, hogy 1960-ra az analfabéták és félanalfabéták aránya Szolnok megyében felére, Kunszentmártonban harmadára csökkent. Az általános iskolai, vagy annál magasabb iskolai végzettségűek aránya mindkét helyen háromszorosára nőtt.^{5/} Még nagyobb a fejlődés 1970-re, amikor tovább csökkent az analfabéták és fél-analfabéták aránya (megye: 3,5^{0/0}; község: 2^{0/0}).

Ezzel szemben az általános iskolai végzettségük aránya 1941-hez viszonyítva ötszörösére, az érettségizettek és a diplomásoké négyszeresére nőtt, azaz a népesség közel kétötöde (megye: 37,4⁰/₀; község: 38,4⁰/₀) végezte el legalább az általános iskolai 8. osztályt.^{6/}

Parasztágunk iskolai végzettsége különösen a felszabadulás előtt, de még ma is elmarad a többi társadalmi osztály és réteg mögött. Ez a megállapítás érvényes Kunszentmárton parasztágára is. A község mezőgazdaságának átszervezése után, 1961-ben a tsz-parasztág egyhatoda még analfabéta, félanalfabéta volt, háromnegyede csak az elemi illetve az általános iskola 1–7. osztályát végezte el.

A tsz-tagság egytizede fejezte be az általános iskolát, illetve érettségizett, főiskolai és egyetemi diplomát szerzett.^{7/} Ez jelentős fejlődés a felszabadulás előtti korszakhoz viszonyítva, de a község egészének és a megyénk több mint egyharmados arányától elmarad a kunszentmártoni tsz-parasztág. Ennek az oka nem csak a múltban jelölhető meg, hanem abban is, hogy az 1950-es években, a nagy iparosítás korszakában az ipar szívóhatása nagyobb volt az általános iskolát befejezőkre, mint az alacsonyabb iskolai végzettségűekre.

Az 1974-es felmérésünk adatai azt bizonyítják, hogy egyre kedvezőbbé válik a kép. Ekkora az analfabéták és félanalfabéták aránya egy százalékára csökkent. A tsz-tagság egynegyede pedig elvégezte az általános iskolát, hét százaléka érettségizett, illetve főiskolát, egyetemet végzett. A csak elemi, illetve az általános iskola 1–7. osztályát elvégzettek aránya a tsz-tagság kétharmadára csökkent. A fenti adatok a fejlődésről tanúskodnak, de egyben azt is jelentik, hogy ma még ezen a területen jelentős feladatok állnak a tsz-ben a tagok, illetve a párt- és gazdaságvezetők előtt.

A *tsz-tagság életkora és az iskolai végzettsége* fordított arányban vannak egymással. Ennek az az oka, hogy az időskorúak (60 évtől) és részben a középkorúak (40–59 éves) a felszabadulás előtt voltak iskolakötelesek, a fiatalok (40 alattiak) pedig 1945-től. Az idős tsz-tagok kétharmada csak az elemi iskola 1–4. közel egyharmada csak 5–7. osztályt végezte el. Az ennél magasabb végzettségük aránya (4⁰/₀) nem jelentős. A középkorúak döntő többsége (70⁰/₀) ugyan szintén nem jutott tovább a hét osztálynál, de az idősekhez viszonyítva a fejlődést mutatja az, hogy többségük (52⁰/₀) az elemi, illetve az általános iskola öt-hét osztályát végezte el.

A fiataloknak csak alig több mint egynegyede (26⁰/₀) nem fejezte be az általános iskolát. Ez az arány a másik két korosztályhoz viszonyítva a fejlődést bizonyítja. Azonban, ha azt is figyelembe vesszük, hogy e korosztály legidősebbjei 1945-ben végezték az elemi iskola 4. osztályát, a kapott aránnyal nem lehetünk elégedettek. A fiatal tsz-tagok e csoportja 1945–1973 között szakította félbe az általános iskolai tanulmányait. Ennek az az oka, hogy a felszabadulás utáni első évtizedben a parasztok közül sokan vagy anyagi gondok, vagy a tanulás jelentőségének meg nem értése miatt korán munkába állították gyermekeiket. Emellett jelentkezett az ipar szívóhatása is. Végül is már a kunszentmártoni fiatal tsz-tagoknak háromötöde (60⁰/₀) befejezte az általános iskolát és egyhatoda (15⁰/₀) pedig érettségizett, vagy főiskolát, egyetemet végzett.

A *tsz-tagság munkaköri beosztása és iskolai végzettsége* között szintén szoros összefüggés van: bizonyos munkakörök meghatározott iskolai végzettséget feltételeznek.

Mindenkor a gazdaságvezetők és az adminisztratív ügyintézők rendelkeztek a legmagasabb iskolai végzettséggel. De 1956 előtt a nagyobb tsz-ekben is legfőljebb csak egy-két érettségizett, esetleg diplomás volt közöttük, többségük azonban nem fejezte be az általános iskolát, és nem rendelkezett semmilyen szakképzettséggel.^{7/} Ezzel ellentétben 1974-ben a felmértek kétötöde (42⁰/₀) érettségivel, főiskolai, vagy egyetemi diplomával, másik kétötöde (43⁰/₀) általános iskolai végzettséggel rendelkezik és csak egyhatoda (16⁰/₀) nem fejezte be a 8. osztályt. A fenti adatok jelentős fejlődésről tanúskodnak. Megjegyzendő azonban, hogy a gazdasági fejlődés állandóan növekvő üteme irányítók iskolai végzettségének még nagyobb mértékű emelését teszi szükségessé.

A szellemi munkát végzők után a legmagasabb iskolai végzettségűek a gépjárművezetők, a segéd- és melléküzemi dolgozók (továbbiakban ipari dolgozók). Az idetartozók közel fele (45⁰/₀) elvégezte az általános iskolát, és van néhány érettségizett is közöttük. Az általános iskolát a felmértéknek csak alig több mint fele (55⁰/₀) nem fejezte be. Ez ugyan az előző évekhez viszonyítva jelentős fejlődés, mégis felvetődik a továbbképzésük szükségessége függetlenül attól, hogy többségük csak segéd, illetve betanított jellegű munkát végez.

A növénytermelők és az állattenyésztők iskolai végzettsége a fönti rétegeknél alacsonyabb, több mint kétharmaduk (69⁰/₀) nem fejezte be az általános iskolát. Legalacsonyabb a nyugdíjasok iskolai végzettsége. 146 főből csak négyen fejezték be az általános iskolát és egy érettségizett közülük.

Figyelemre méltó, hogy a növénytermelők, az állattenyésztők és a nyugdíjasok, illetve a szellemi és az ipari dolgozók iskolai végzettsége közötti különbség a vizsgált években nemhogy csökkent volna, hanem nőtt. Ennek az az oka, hogy a magasabb iskolai végzettségűek nagyobb arányban kerültek az irányítói és az ipari dolgozói munkakörökbe. Emellett az 1960-as évek felnőtt oktatásában résztvevőinek többsége közülük került ki. Így azután a növénytermelők és az állattenyésztők között nagyobb arányban maradtak az alacsonyabb iskolai végzettségűek.

A parasztság iskolai végzettségének fejlődését tanúsítja az is, hogy míg az 1950-es években a tsz-tagságnak csak néhány százaléka rendelkezett *szakmunkás képesítéssel*, addig az 1970-es évekre jelentősen megnőtt a számuk és az állományon belül arányuk is.

Az 1974-es felmérésük alkalmával már a megkérdezettek 12, az aktív keresők 15 százaléka tartozott ebbe a csoportba. Ma még a szakmunkásképzéssel rendelkezők döntő többsége segéd- és melléküzemi dolgozó, illetve gazdaságvezető. A hagyományos mezőgazdasági munkát végzők közül csak néhány, a nők közül csak egy szerzett szakmunkásképzést. A fenti adatok ismeretében megfogalmazható az, hogy a gazdasági fejlődés igényeihez viszonyítva ma még viszonylag kevés a szakmunkások aránya. Ezért különösen a hagyományos mezőgazdasági munkakörökben dolgozók és a nők szakmunkásképzettségének emelését kell az oktatás terén az egyik legfontosabb feladatnak tekinteni.

A művelődési igényekre és lehetőségekre következtethetünk a könyvek száma alapján is. Míg a felszabadulás előtt a parasztság többségének nem, vagy alig volt könyve (legfeljebb egy-két elemi iskolai tankönyv, kalendárium), addig ma már az a ritkább, akinek nincs. Kulturális forradalmunk jelentős eredménye, hogy a tsz-parasztság valódi irodalmi értékeket képviselő alkotásokat is vásárol. Olvasási igényeit ma már nem a kalendárium lapozgatásával elégíti ki. A magyar és a világirodalom remekei mellett a könyvespolcokon már megjelent a szakirodalom is. Míg 10–15 éve a könyveket főleg a gyermekek olvasták, ma már nem ritka a felnőtt olvasó sem.

A tsz-tagság egynegyede valóságos kis könyvtárral rendelkezik, hiszen több mint 50 könyv van a birtokában. Külön említést érdemel, hogy 34 tsz-tagnak több mint száz és ezenkívül 19 tsz-tagnak 200 könyve van (13⁰/₀).

A felmérték egyharmadának tulajdonában lévő könyvek száma a 10–50 között mozog. A fenti adatok ismeretében megállapíthatjuk, hogy a tsz-tagság több mint felének figyelemreméltó könyvvállománya van a birtokában. Ugyanakkor még jelentős azoknak az aránya, akik alig rendelkeznek könyvvel (a tsz-tagok 45 százaléka egyáltalán nincs, vagy legfeljebb 10 könyve van).

A tíznél több könyvvel rendelkezők legnagyobb arányban (68⁰/₀) kerülnek ki a fiatalok és részben a középkorúak közül. A könyvek száma és a tsz-tagok iskolai végzettsége egyes arányban vannak egymással: míg az elemi, illetve általános iskola 1–7. osztályát elvégzetteknek kevesebb mint fele (44⁰/₀) rendelkezik tíznél több könyvvel, addig az ennél magasabb iskolai végzettségűeknek négyötöde. Míg a szellemi dolgozóknak kilenctizede (90⁰/₀), az ipari dolgozóknak kétharmada (67⁰/₀) rendelkezik több mint tíz

könyvvel, addig a növénytermelőknek és az állattenyésztőknek csak kétötöde (42⁰/₀), illetve a nyugdíjasoknak és a járadékosoknak pedig csak egyharmada (34⁰/₀). (Ugyanakkor külön kiemelendő az a 11 nyugdíjas és járadékos, akinek több mint 100 könyve van.) Jelentős különbség van a tsz-tagok pártállása szerint is: míg a pártonkívülieknek alig fele (47⁰/₀), addig a párttagoknak kétharmada (66⁰/₀) rendelkezik tíznél több könyvvel.

A művelődés, az információszerzés fontos feltétele az újság, a rádió, a televízió. Az elmúlt három évtized alatt ezen a területen is jelentős a fejlődés. Míg a felszabadulás előtt kevés parasztszalád járatott újságot, különösen napilapot, nem beszélve a rádióról, ami még kevesebb helyen volt. Ma kevés az olyan paraszti háztartás, ahol vagy újság, vagy rádió, vagy televízió nincs. Az 1974-es kunszentmártoni felmérésünk szerint a megkérdezettek kilenczete (91⁰/₀) járat valamilyen újságot; de a rádió előfizetők aránya még ennél is nagyobb (95⁰/₀). Az előbbieket mögött ugyan elmarad a televíziótulajdonosok közel kétharmados aránya (65⁰/₀), azonban ez is jelentős eredménynek tekinthető.

A tsz-tagság a rádió és a televízió mellett leggyakrabban a Szabad Föld, a Népszabadság és a Szolnok megyei Néplap segítségével jut politikai információkhoz. A három újság közül legalább egyet, gyakran kettőt, hármat járat a felmérték négyötöde (81⁰/₀). Viszonylag kevés azoknak az aránya; akik egyiket sem járatják. Az utóbbiak főleg az idősek, a nyugdíjasok, az alacsonyabb iskolai végzettségű pártonkívüliek közül kerülnek ki. Külön említést érdemelnek a Kungyalun lakók és dolgozók (az egykori Zöldmező Tsz tagjai), akiknek közel egyharmada (30⁰/₀) nem járatja a fenti három újság egyikét sem.

A fentieknél még pozitívabb képet kapunk akkor, ha azt vizsgáljuk meg, hogy milyen arányban vannak a tsz-tagok között a rádió, vagy a televízió előfizetők. A felmérték 97 százaléka rendelkezik a két tömegkommunikációs eszköz valamelyikével. Végeztül azt is megvizsgáltuk, hogy a tsz-tagok közül kinek van rádiója, vagy televíziója, vagy ki járatja a három újság valamelyikét. A válaszok összegzése azt bizonyítja, hogy a felmérték több mint 99 százaléka rendelkezik a három tömegkommunikációs eszköz valamelyikével.

A fenti adatok azt bizonyítják, hogy a felmért tsz-tagság majdnem száz százaléka legalább hetente, döntő többségük naponta értesülhet a legfontosabb politikai, gazdasági, kulturális stb. eseményekről, vagy a rádió, vagy a televízió, vagy a három újság valamelyikének segítségével.

A tsz-tagság háromtizede a Szabad Föld előfizetői közé tartozik. Minden harmadik család megrendeli a Népszabadságot és minden harmadik a Szolnok megyei Néplapot. Emellett minden harmadik járatja a Képes Újságot, minden negyedik a Nők lapját, minden ötödik a Rádió és Televízió Újságot. A Pártéletet, illetve az Ország-Világot is előfizetik néhányan, bár nem sokan.

A Népszabadság és a Szolnok megyei Néplap előfizetői között legnagyobb arányban vannak a középkorú magasabb iskolai végzettségű, szellemi és ipari dolgozó párttagok. Legkisebb arányban vannak az idős, nyugdíjas, alacsonyabb iskolai végzettségű, növénytermelő és állattenyésztő pártonkívüliek. A Szabad Föld leggyakoribb előfizetői az előbbi két lap legtrikább előfizetői közül kerülnek ki

Ma már szinte kivételnek számít, akinek nincs rádiója. A televízió elterjedtsége ma még kisebb a rádióénál, de jelentős és a számának növekedési ütemét tekintve néhány év múlva a televíziónál nem rendelkezők aránya is jelentéktelenné zsugorodik. Jelenleg legkisebb a rádió, a televízió tulajdonosok hányada az idős, nyugdíjas, alacsonyabb iskolai végzettségű pártonkívüliek között. Legnagyobb a rádióval és televízióval rendelkezők aránya a középkorú, magasabb iskolai végzettségű, szellemi dolgozó párttagok esetében.

Mind az iskolai végzettséget, mind a könyvek, az újságok, a rádió és a televízió számának növekedése feljogosít bennünket annak a megállapítására, hogy a kunszentmártoni tsz-paraszttság műveltségének feltételei a felszabadulás óta jelentősen fejlődtek. Közelebb került a kultúrforradalmunk végső céljához, amikor majd Petőfi Sándor szavaival elmondhatjuk, hogy „...a szellem napvilága ragyog minden ház ablakán...”

DR. J. TÓTH DEZSŐ

KIDOLT KUTATÁSOK

JEGYZETEK

1. 1947-ben kérdőíves felmérést végeztünk a kunszentmártoni tsz-paraszttság között. Vizsgálatunk a tsz-tagság egyharmadára terjedt ki. Kérdéseink a szociális struktúra és a tsz-pártszervezetek fejlődésére vonatkoztak. E problémák keretén belül mértük fel a tsz-paraszttság iskolai végzettségét, szakképzettségét, könyvekkel, újságokkal, rádióval, televízióval való ellátottságát.
2. Népszabadság, 1975. március 9.
3. Uo. 1975. március 18.
4. Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint. Budapest, 1947. 317. old.
5. KSH 1960. évi népszámlálás 3. p. Szolnok megye személyi és családi adatai. Budapest 1962. 51, 53. old.
6. 1970. évi népszámlálás. 19. Szolnok megye adatai. KSH. Budapest, 1972. 486—487. old.
7. A kunszentmártoni tsz-ek gazdaságvezetőinek 1973-as adatközlései.

KIDÖLT KÚTÁGASOK

A magyar tanyavilág fő jellemzői voltak a gémeskutak. Erős kútágásokon emelkedtek, mozogtak a kútgémek, melyek a tanyai élet fontos vízmerő eszközei voltak. Ritkulva emelkednek még a kútgémek most is a mezőgazdaság területein, falvakban, legelőkön és a még meglévő tanyákon. Nem a kútgémekkel együtt kidölt kútágasokról van szó, hanem arról, hogy mit jelentenek ezek a sokat emlegetett *tanyakérdésben*. Vagyis a tanyasorok fokozatos megszűnése és teljes megszűnése politikai, gazdaság-történeti, hely-történeti, néprajzi, szociográfiai, földrajzi jelntőségű – nem utolsó sorban – az alap-jában a megváltozott gazdálkodási rend okszerű következménye.

A tanyarendszer múltjával, jelenével, jövőjével már sok szemszögből foglalkoztak. Széleskörű irodalma van. Társadalomtudományban: Erdei Ferentől – Romány Pálíg, irodalmi szempontból pedig: Móricz Zsigmondtól – Veres Péterig, néprajzi vonatkozás-ban: Györffy Istvántól – a néprajzi, honismereti tanyakutatóig. A tanyával foglalkozó irodalomban még mindig a múlt, a hagyomány, a történeti rész a nagyobb téma. Első-sorban azért, mert a tanya jelenével, jövőjével foglalkozók írásaiból, értekezéséből sem hiányozhat az eredeti fejtegetés. Másrészt – a Nagyalföld lényegében 200 éves tanyavi-lágának – kifejlődésében, korszakaiban, típusaiban és a tanyai élet sokrétűségében na-gyon sok még a feltárnivaló.

Szolnok megye viszonylatában – szorosabb értelemben – a Jász-Kunság területein kevesebb gondot okoz a tanya jövője, mint országosan, vagy éppen az Alföld átlagában. Gyorsabb ütemű a városba, községbe történő beköltözések száma. Ma-holnap már csak tsz. majorok, állami gazdasági nagyüzemek közelében maradnak meg a tanyák. Ezek azonban már nem is tanyák, hanem *külterületi lakások*. Ezt jelentik a „kidölt kútá-gasok”, vagyis a termőföld gazdái nem tanyai emberek többé, akár kint laknak még vala-meddig, akár pedig a városba költöznek, mert a *báztáji növénytermelés és állattartás* nem szorítja őket a régi, sárban, sötétben, nyomorúságban botorkáló, tanyai életbe.

A párt, állam, tanácsok és a társadalmi intézmények sokféle segítsége mellett az *önkéntes törekvés* is nagy, vagy – helyesebben mondva – teljes, mert minden tanyán la-kónak *végcélja* a város, vagy a község. Itt vissza kell tekinteni, hogy a múltban sem tar-tották a tanyán lakást véglegesnek. Csak az a különbség, hogy most már nem csak a ta-nyán lakás, hanem a tanya is megszűnik. Régen a tanyán lakó életnek nagyon sok fajtá-ja volt: tanyás, béres, komencióc cseléd, magányosan lakó cseléd, telelő, hónapos, de ugyanígy volt, mikor a tanyatulajdonos egy családtagja lakott kint. Más volt, mikor a ta-nyásparaszt (tulajdonos) éven át a családjával kint lakott, vagy csak nyáron, télen a városi házában lakott. Bérllő (*arendás*), vagy feles-bérllő (*feles*), de volt ilyen: harmados, negye-des, ötödös is. Ezek általában, családostul kint laktak a bérleten, volt a nagygazda, aki maga is kint lakott a tanyán, de ugyanott, esetleg más cselédlakásban is laktak a cselédei, béresei, más esetben a díszesebb tanyán lakott a gazda és egy-két másik tanyáin laktak a tanyásai, béresei. Az ilyeneknek természetesen, nagy háza is volt a városban, ahol az öregek laktak. Mikor pedig már ő is öregedett, akkor már hazaköltözött és az utána kö-vetkező, fiatal család maradt a tanyán. A fent említett, magányosan kint lakó cselédeken

kívül sok volt olyan, aki a tanyán lakó gazdánál szolgált, szintén magánosan és a gazda konyháján kosztolódott, de az istállóban lakott. Ilyen volt egy helyen esetleg több is: éves, vagy időszaki. Volt olyan tanyán lakó ember, vagy család, aki csak *lakott* a tanyán: valamilyen szolgáltatásért. Ez volt a *szabad tanyás*. A rendes *tanyás* a családjával gondozta, ősztől – tavaszig a gazda ott telelő jószágait. Ez csak rövid felsorolása a tanyán lakók sokféleségének.

Voltak a tanyasorban kisebb épületek is, szalma, vagy nádfedeles *ólak*, *kunyhók*, ahol csak akkor tartózkodtak, mikor a hozzá tartozó földön dolgoztak. Ezek mellett rendszerint volt egy-egy elhagyatott gémeskút is. Az ilyen általában gondozatlan kis épületben húzódott meg ember, jószág együtt (a *tanyatípusok* gyűjteményes ismertetése csak egy külön tanulmányba fér bele). Az átlagos és legtöbb tanyán lakó családok: a *tanyás*, *kisbérő*, *feles*, és a *kisparaszti saját-tanyán lakók* voltak. Külön megjelölésben kell említeni a középbirtokok, uraságok cselédlakásainak lakóit, akik a tanyaházaknál is szűkebb, nyomorúságosabb helyiségekben laktak. Gyűjtőfogalomban a *komenciós cselédek*, vagyis: kocsisok, béresek, pásztorok, csőszök, kukások, kertészek, de ide kell számítani a majorgazdákat, béresgazdákat és az urasági iparosokat is – bár ezeknek jobbak voltak lakásvizonyai – mégis mind együttvéve, hosszú időken át viselték a tanyai sorsot.

A felsorolt – különféle – tanyai emberek mind-mind *átmenet*-nek tekintették a tanyát. Az viszont nagyon különböző volt, hogy mikor és milyen módon szabadulhatott meg valaki a tanyától. Természetesen a kint lakó tanyatulajdonosnak volt legkönnyebb, mert annak vagy volt háza a legközelebbi helységben, vagy örökölt, vagy venni tudott. A tanyai paraszt legtöbbje azonban olyan volt, hogy tovább *gürcölt* a tanyán, ha már háza volt is, mert a tanyai munkával gazdaságosabbá tudta tenni a termelést, meg a jószágtartást, mely *vagyongyűjtővé* formálta, ami egyébként öröklött tendencia volt a földes parasztnak. Ez azonban sok körülménytől függött és nagyon soknál csak a „vegetáció” sikerült megöregedéséig. Mégis öregedő korban legtöbbje *bazaköltözött*. (Ez a szó mindig azt jelentette, hogy abba a községbe költözött, ahová való volt). Ez a helyzet olyanra is változott, hogy csak télen lakott otthon, nyáron pedig továbbra is *kinn* a tanyán. Téltre tanyást fogadott, vagy ha voltak fiai, azok gondozták kint a jószágot. Ha pedig a fia családot alapított, akkor az lakta véglegesen a tanyát tovább. (Gyakori volt, hogy nők fiú felesben bérelte az apja földjét a tanyával). A bérlők sorsa nehezebb volt. Gyenge termés esetén még a munkadíja sem térült meg. Ezek közül került ki, aki *az ereszbe dugta a kulcsot* ... Ez azt jelentette, hogy anyagilag teljesen tönkre ment és év közben ott hagyta a tanyát. Nehezítette a bérlő sorsát a tanyáról-tanyára költöztetés, vagyis 2–3 gazdasági év után már nem tudott megegyezni a tulajdonossal, vagy más okból más tanyára, sokszor más határba költözött. Ha volt bizonyos *kupec-szellem* a bérlőben, akkor előfordult, hogy még fiatalon földet, házat, vagy még tanyát is tudott venni. Tehát a bérlőknek, feleseknek is a saját egzisztencia volt a célja, de végtére nem a tanyán, hanem a városban. Amelyiknek nem így sikerült, az cselédséggel, napszámmal folytatta tovább.

A tanyások, komenciós cselédek, pásztorok, egyéb tanyán szolgálók, (együtt a tanyán lakók legnagyobb száma) mind arra törekedett, hogy falujában, városában egy kisházat vegyen, vagy építsen és nem akkorra, mikorra megöregszik, hanem hamarabb, hogy onnan járhasson dolgozni, kevesebb munkával élni, mint a cseléd életben. Ez nagyon sok mindentől függött. Soknak még öreg korára sem sikerült. Meghatározta ezt a család nagysága, munkahelye, bérmenyisége, takarékosága, az akkori háztáji gazdálkodás ügyeskedése, egészségi állapot, a munkaadók jóindulata, segítsége, stb. Ha mindezek figyelembe vételével öreg korra sem sikerült, akkor a családjának segítségére szorult és így maradt tanyán végig, mert a fiatalok ugyanazon célért még tanyán küszködtek. Sorsuk a gyerekek felnevelése mellett megkívánta tőlük, hogy öreg korukról maguk gondoskodjanak. Ezt jelentette volna egy kis vagyónka gyűjtése, de ez nem mindenkinek sikerült.

A tanyán maradni tehát a múltban sem volt végcél. Kivételt képeznek a kertes-szőlős vidékeken, saját tulajdonban lévő tanyák lakói, mert ez a termelési-ág legjobban kötődött a tanyaépüléshez. Ezért a leglassúbb ma is azokon a tájakon a megszűnési folyamat és éppen az öregek vélik a tanyát örökéletűnek.

Más értelmet ad a tanyai életnek, ha a kisárútermelés és a földművelő állattartás tekintetében vizsgáljuk a tanyakérdést. A tanyásgazdálkodás mindig előnyösebb volt a faluból, városból a földekre kijáró, hazafuvarozó gozdálkodással szemben. Még a tanyaás, béres emberek keresete is jobban hasznosult a tanyai jószágtartás segítségével. Ennek az ismerete indította a felszabadulás után az új-gazdákat, hogy a juttatott földekre kis tanyákat építsenek. Nem minden kisérdőre építettek, de annyi biztos, hogy a földreform után a tanyák még szaporodtak. Ez a tanyaodás azonban rövid életű volt, vagyis átmenet volt arra az időre, mikor megindult a szocialista mezőgazdaság szervezése. A nagyüzemek fejlődési szakaszában a tanyarendszer megszűnése még nem volt gyorsuló, ugyanis a *háztáji gazdálkodásnak* ebben az időben még nagy volt a szerepe. A nagyüzemi területekkel körülvett tanyák akkor még ezt jól szolgálták. Azonban mást is jelentettek a tanyák: az akkor már jelentkező *lakásbiányt, a szövetkezeti kereset pótlását* és nagyban segítette a tanyai háztáji termelés az *árutermelést* is.

A tanyavilág felszámolása ebben a fontos szerepében is megindult. Az általános és részleges földrendezések, vagyis a tagosítás jelentősen előidézte a tanyák bontását. A kialakult termelőségvetkezetekben és az állami gazdaságok összevont területein megindult a szabályos nagytáblák kialakítása. Ez azzal járt, hogy a még üzemileg szükséges és a dolgozói lakás szempontjából szükséges tanyákat hagyták meg. Természetesen ez nem ment radikálisan, de a nagyüzemesítés tervében beütemezték. Közbe jött ebben az időben a *tanyaközpontok* kijelölése is, de ez nem vonzotta olyan mértékben az odateleplést, mint ahogy azt megterveztek. Inkább a városba, községbe való betelepülés volt már kezdettől fogva az irány. Mégis Szolnok megye területein is kifejlett tanyaatelepülések, helyesebben mondva: külterületi lakótelepek alakultak ki. Elsősorban a gyümölcsös – szőlős vidékeken (Szandaszőlős, Cserkeszőllő, Jászsági borvidék), termál vizek mellett, (Berekfürdő, Cserkeszőllő) valamint a nagyforgalmú vasút és műutak mentén (Kétpó, Mezőhék, Surján) és az ipari létesítmények mellett (Martfű).

A városba, községbe költözés módja különböző volt. Sok tanyatulajdonosnak saját háza volt és hazaköltözött. A tanyát pedig eladta bontásra, vagy átvette a tsz., vagy az állami gazdaság. Más esetben maga a tulajdonos bontotta el és abból épített „otthon” házat. Még más volt, mikor a tanya árából vett házat. Vagy a tanyán maradt fia, mint tsz. tag folytatta ott a háztáji gazdálkodást a kötelező munkája mellett. A kuláktanyák pedig a tagosítás folytán kerültek a nagyüzemhez, (megvétel, felajánlás, kisajátítás, kicserélés, stb. eljárásokkal). Ezekből a használhatókat még valameddig fenntartották, de fokozatosan elbontogatták és az ideiglenes majorépületek építéséhez a jobb anyagát felhasználták.

A szocialista mezőgazdaság első évtizedében még csak az elhagyott tanyák felszámolását szorgalmazták a nagyüzemek. Az ötvenes évek végére már úgyszólván, minden eddig megmaradt tanya a háztáji gazdálkodás szerepét vette fel, mert ekkorra a kívül maradt egyéni gazdák nagyrésze és a termelőcsoportok is becsatlakoztak a legközelebbi termelőségvetkezetbe, melynek következtében a tanyaudvarra szűkült a háztáji állatok mozgás területe. Nem javította e helyzetet az sem, ha a tanyaudvar mellett volt a háztáji szántó, mert azt éppen úgy nem pocsékolhatta le az apró jószág, mint a nagyüzemi tábla termését.

A hatvanas évek elején a termelőségvetkezetek, állami gazdaságok területi és szervezeti megerősödésével a tanyák viszonyában két dolog jelentkezett: a nagyüzemekben dolgozott kereset megnövekedése mellett a háztáji jövedelem eddigi elsődleges szerepe háttérbe szorult. Másrészt a nagyüzemi gazdaság rohamos megerősítésében, üzemszervezésében, profilozásában a tanyák felszámolása is beletartozott. Most már sorra „dőltek a kútágasok”, vagyis bomlottak a tanyák. Először csak „foghíjjas”-an, egyenlőtlenül, de

később már egész tanyasorok, tanyacsoportok tűntek el. Csak az üzemegységek közelében és a jó utak mentén maradt meg néhány jó-karban lévő. Sőt a belterjes, nagy majorok mellett új tanyacsoportok is létesültek. Az állatgondozók és más, gazdaság belterületén dolgozók helyzetét meg könnyítve ezzel. Tehát a tanyák felszívódása nem egyöntetű. Azonban akár a községekben, városokban, immár községgé fejlett tanyaközpontokban, akár a termelőszövetkezeti, állami gazdasági tanyaközpontokban, régi, vagy új házakba költöztek és költöznek még tovább, a tanyán örökölt szorgalmukat, termelőmunkához való törekvésüket, alkotó munkásságukat mindenüvé magukkal vitték.

A megváltozott körülményekben is a *háztáji – gazdálkodásban* él tovább a *ház körüli munka öröme*. A közös munkából hazatérő – ma már nem is parasztnak kinéző – tsz.-tag zömében keveset pihen és nem tétlenkedik, hanem újít, javít, épít, formál a kis termelő berendezkedésén. Közismert, hogy a háztáji gazdaság még sokáig nemcsak házi-szükségletre termel, hanem az árutermelésbe is jelentősen besegít. Hozzájárul a népgazdaság közéletmelzési, piaci, termésképzési feladataihoz.

A tanyai parasztságból lett termelőszövetkezeti tagok a megújult viszonyokban és a *megjavul anyagi helyzetükben*, ha korszerű, szép házakat építettek is, nem a nagyot mutatás, hanem a ház körüli munkát elősegítő, megkönnyítő, praktikus berendezkedés az első. Hovatovább nem paraszti munka már a háztáji gazdálkodás sem, hanem *szakmunka*. Lépést kell tartani a nagyüzemi mezőgazdaság termésemelkedésével. Hol van már a 10–12 mázsás tengeri termés. A háztáji földeken is 40–60 mázsa kukorica terem holdanként, mint a nagyüzemi táblákon. Termelőszövetkezeti, állami, ÁFÉSZ és tanácsai szervek segítik elő a tanyai, helységbeli háztáji termelést. Fejlődni, művelődni is kell ahhoz, hogy ezeket a nagyfontosságú segítséget ésszerűen használják fel. A városokról, községekről nem is beszélve, az új tanyai településeken, sőt még a meglévő tanyákon is előbb-utóbb – villany lesz. Mit jelent ez? Azt, hogy máris sok jószágtartó háznál villany morzsolóval morzsolják a kukoricát, villanydarálóval darál, villannyal szecskáz, répát vág, vizet húz, még a kerekesebb kutat is ki lehet iktatni, nemcsak a gémet. Az udvaron csapból folyik a víz a vályúba, vagy a vederbe. Sőt helyenként a kis-istállóba is be van már vezetve a víz és ott ereszti a gazda az itatóvederbe. Újszerű trágyalé szivattyú, permetező, szállóprés, locsoló motor stb. Hol mire specializálódott a háztáji termelés.

Minden alap megvan ahhoz, hogy sok legyen a tej, közel a tejcarnok és jó az út, nem nehéz elvinni a felesleget. Szépen hízik a növendék marha, ugyanígy a leszerződött hizósértés. Gázzal perzsel már a háztáji gazda, és nincs már az az állítás, hogy csak a szalma-perzseléstől lesz jó a szalonna. Nemcsak hízlalnak a háztáji termelők, hanem ellátják a közeli piacokat hizott és nem hizott baromfival, tojással, túróval, tejfellel, zöldséggel, gyümölccsel, sütitőkkel és még sok piaci termékkel, ugyanis a nagyüzemi mezőgazdaság inkább a város és nagyváros ilyenirányú kereskedését látja el. Tehát a kis-piacok ellátásában mutatkozik meg a háztáji gazdaság közönség szolgáltató szerepe. Nemcsak a hagyományos szorgalom, a korszerű technika, új berendezkedés, állami, közületi segítség emeli a háztáji termelés eredményét, hanem az utak és az általános közlekedési viszonyok fejlődése is. 1935-ben a „Turkevei Hírlap” 51. számában e sorok írója így ír erről:

– „A gazda megfizeti az utadóját, ha pedig nem fizeti, megfizettetik vele – és mégis – azon kevesek kivételével, akik kövesút mellett laknak, nehezen tudja fáradtságos munkájának gyümölcsét a piacra szállítani. Előfordul, hogy a hátán viszi inkább a tejet, tojást, baromfit, sőt még az örölnivalót is a helyett, hogy agyon csigázza a lovát a fenekeketlen sárban, meg önmagát is bosszantsa, kínozza a sűrű keréktisztítással. Zöldség-gyümölcs termelés, tejgazdaság, baromfitenyésztés, ezek mind olyan gazdasági ágak, mely mellett télen is mindig piacot kell járni, ami jó út nélkül szinte keresztláthatatlan. A jó út közelebb viszi a tanyát a városhoz és így olcsóbbá válik minden fuvar. Virágzó gazdasági élet csak ott fejlődhet ki, ahol jó utak hálózák be a vidéket. A jó utak kiépítésével emelve lesz a tanyai lakosság életszínvonala . . .”

Tehát a jó úthálózatban jelölte meg a tanyai élet, tanyai gazdaság megjavulását. Ez ma is helytálló, mert a mezőgazdasági nagyüzemek és a tanyaközpontok, a még meglévő tanyák sem nélkülözhetik a járható utakat. Ennél azonban ma már sokkal több történt a tanyai, vagyis a kül-bel területi háztáji termelés érdekében.

Minden műúton van már autóbusz járat, sűrűbb-ritkább időkből, a személyforgalom nagysága szerint. Túlságosan már sehonnan sincs messze a műút. Ez újszerű közlekedést biztosít, mely városi színvonalat biztosít a tanyai embernek is. Könnyen, gyorsan kerül be a háztáji termék a piacra, vagy az átvevő helyre.

Garázsok épülnek a jószágjárta udvarokon is. Nem ritka hely, ahol már megvan, vagy előbb-utóbb megjön a személykocsi. A jó utak teszik lehetővé a kiskerékpár, robogó, motorkerékpár használatát, ami ma már nem luxus. A munkába járás megkönnyítője elsősorban. Órák hosszat gyalogló embereket már nem látni a düllőn vagy az országúton. A megjavult közlekedési lehetőségek mellett sem szükséges már mindenért a városba menni. A tanyacsoportok mellett ott állnak a *postafiókók*. Naponta megérkeznek az újságok, levelek, értesítések. Ez egymagában is a kül- és belterület állandó kapcsolatát jelenti. Mindenüvé közelebb kerültek az ÁFÉSZ boltok és egyéb átvevő helyek.

Mint ahogyan megváltozott a háztáji termelés hagyományos formája, ezzel párhuzamosan a háztartás is korszerűvé vált: villany, gáz, bevezetett víz, átformálta az egész ház berendezését, (fürdőszoba, mosógép, porszívó, gázkályha, olajkályha, hűtőszekrény, stb.) nem is szólva az újfajta bútorról, rádióról, televízióról. Mind a külső segítségek, mind pedig a szorgalmas munka eredményénél számításba kell venni itt a *takarékosságot* is. Bármennyire is könnyebb lett az életszínvonal emelése, nem maradhatna fenn takarékoság nélkül. A háztáji termelők ennek példaképei. *Minden talpalatnyi föld hasznosítása* itt mutatkozik meg legszemléletesebben. A régi tanyák és kisparaszti portákról örökölt takarékosággal tudnak gazdálkodni a pénzzel, idővel és a termékekkel. Előrelátó beosztással úgy használnak fel mindent, hogy az a jó munka segítségével magas százalékban értékesül a jószág és a kisföld termésében. Az új termelő és házfenntartó eszközök művelődésre serkentik a még tanyai és már nem tanyai embert. Egyben hozzásegítik, hogy pihenésre is több idő jusson. Felszabadulásunk 30-ik évfordulóján már elmondhatjuk, hogy a szocialista mezőgazdaság dolgozói a házuk táján is beilleszkedtek a termelés fejlesztésébe, minőségi megjavításába és környezetük megszépítésébe.

HAGYMÁSY SÁNDOR

Ki volt Ványai Ambrus?

A Túrkevei Gimnázium 1951 óta viseli Ványai Ambrus nevét. A névadó művelődésügyi kormányzat nem indokolta meg a névadás okát, így sokan még ma sem tudják, hogy tulajdonképpen ki is volt Ványai Ambrus és milyen vonatkozásban van a túrkevei gimnáziummal, illetve Túrkevével.

Ványai Ambrus nevét Szerémi György: „Magyarország romlásáról”, a XVI. század közepén latin nyelven írt krónikája említi először az 1514. évi Dózsa-féle parasztháború leírása során.

Mellékesen megjegyezve, Szerémi György délvidéki származású, szerémségi jobbágyfiú volt, aki papi pályára lépett, de élete végéig hű maradt népéhez, amelyből származott. Magasabb fokú iskolai műveltsége nem volt, ezért a latin nyelvet, amelyen krónikáját írta, nem bírta tökéletesen. Magyaros mondatszerkesztése mellett gyakran magyar szavakkal tarkította a latin szöveget. Ami azonban őszinteségét és a valósághoz való ragaszkodását illeti, annyira meggyőző, hogy adatait megbízhatónak tekinthetjük. A Dózsa-féle parasztháború egyes részleteinek leírásában helyismeretére is támaszkodhatott, minthogy azidőtájt, mint kezdő pap Békés megyében Gyulán lakott.

Szerémi az idézett munkájában többek között a bennünket közelebből érdeklő következő sorokat írja: „Rendelt már Székely György (t. i. Dózsa György) trombitásokat, dobosokat. Rendelkezett és felkerekedett Nagytúrról. Vele volt Ványai Ambrus parókus egy csapattal; ez krakkói baccalaureus volt és dühös természetű, mégis tele minden tudománnyal. Amint Székely György táborához érkezett, beajánlotta magát. Mivel Székely Györgynek nem volt jegyzője, megörült neki”... És az az Ambrus pap és jegyző megadta magának a felhatalmazást felszentelni a népet a szent keresztre. A vezér levelet íratott jegyzőjével a királyhoz és Tamás érsek legátusnak”... írja Szerémi.

Ez az első említés Ványai Ambrusról, amiből megtudhatjuk, hogy pap volt és pedig Túrhoz, valamint Túrkevihez közeli Dévaványának plebánosa.

A Szerémi munkáját ismertető Székely György (történész) ehhez az adathoz a következő jegyzetet fűzi: „Ambrus dévaványai plébános azonosítható a krakkói magyar tanuló burzájának egykori tagjával, Túrkevy Ambrussal (Ambrósius de Thurkewy, Krakkó; Jaggel: Könyvtár, 2751. sz. kézirat f. 4.).

Márki Sándor: „Dózsa György és forradalma”, Bp. 1882. c. munkája 116. oldalán írja: „Június 3-án csak Mező- vagy Nagy Túrig levő 30 km. utat tette meg (ti. Tiszavarsánytól). E városban egymagában 800-an álltak melléje. Még nevezetesebben gyarapodott serege másnap (június 4.), mikor útközben dévaványaiak egyesültek vele. Papjuk Túrkevy Ambrus volt, ki 1493-ban a krakkói egyetemen a teológiából babérkoszorús lett”.

Márki itt a lábjegyzetben hivatkozik Szerémire: „Regestrum bursae Cracoviensis Hungarorum 17. 1. Szerémi is (59. l.) azt mondja róla, hogy „bacularius Ikrakouensis” (igy!) volt”.

Körülbelül ennyi a rendelkezésünkre álló történelmi adat Ványai, vagy Túrkevy Ambrus kilétére vonatkozólag.

Ványai Ambrust azonban nemcsak a történelmi feljegyzések, de a szépirodalom is megörökítette. Szerepelteti őt minden olyan író, aki Dózsa parasztháborújának történetével foglalkozik. Így Eötvös József, Szabó Pál is, de leg részletesebben Gergely Sándor a Dózsa regénytrilógiájában, melyet még a Szovjetunióban kezdett el írni. Gergely Sándor Túrkevy Ambrusnak írja és az egész parasztfelkelés történetében fontos szerepet adott neki. Ambrus pap nevére, valamint arra a szoros kapcsolatra, amely a regény szerint Thúróz György kamaragróf és közötté, mint krakkói diáktársak között fennállott, állítása szerint a Fugger bankház levéltárából szerzett adatokat. Amint azt kérdésünkre közölte, Túrkevy Ambrus szerepére vonatkozó egyéb adatainak jórésze is a nyugateurópai levéltárakban a 30-as évek elején végzett kutatásaiból származik.

Ambrus pap nemcsak mint felvilágosult, nagyműveltségű papi személy és forradalmi szellemű népvezér szerepel a regényben, aki a Túrkevi környéki felkelőket vezeti Dózsa György Nagy-Túr-i táborába és harcol az elnyomott szegények ügyéért. Az író a regényben romantikus szerepet is juttat neki és gáláns kalandokba viszi magasrangú főúri nővel.

A parasztháború leverése utáni sorsáról sajnos sem a regény, sem a krónika, sem más egyéb írott forrás nem tesz említést. Nyomtalanul eltűnik a történelmi események színpadáról.

Amint az eddigiekből megállapítható, hozzáférhető adatok Ambrus papot, Dózsa György jegyzőjét, vagy titkáriját, esetleg kancellárját, mint ványai parókust ismerik, aki talán 1493-ban baccalaureusi tudományos rendfokozatot ért el a krakkói egyetemen. Ott viszont ezidőtájt a magyar diákok között „Ambrosius de Thwrkewy”, vagyis Túrkevy Ambrus neve szerepel. Túrkevy Ambrus néven szerepelteti őt Gergely Sándor a Dózsa-trilógiában s a reá vonatkozó adatokat nyugati levéltárakban (Fugger bankház levéltára [?]) gyűjtötte.

Ezek után még mindig tisztázásra szorul, hogy Szeréminél szereplő Ványai Ambrus krakkói baccalaureus valóban azonos-e azzal a személlyel, aki a krakkói egyetem 1493. év körüli magyar diákok névjegyzékében „Ambrosius de Thwrkewy” vagyis Túrkevy Ambrus néven szerepel s akit Márki Sándor, mint dévaványai parókust szerepeltet Dózsa György jegyzőjeként?

Bár az azonosság szinte kétségszűnek látszik, hiszen alig tételezhető fel, hogy ugyanazon időben Túrkevyben és a szomszédos Dévaványán egyszerre két azonos nevű, krakkói egyetemet végzett babérkoszorús, vagyis magas képzettségű teológus lett volna, amikor az egész országban is kevés akadt ilyen, a teljes bizonyosság megszerzése végett a krakkói Jagelló könyvtárban őrzött kéziratok anyagából kellett meggyőződést szerezni a pontos adatokról.

A Jagelló Könyvtár kéziratgyűjteményének vezetője doc. dr. Jerzy Zathey igazgató úr volt szíves erről tájékoztatást nyújtani. Az ő rendkívül alapos, minden lehetőségre kiterjedő kutatómunkájának eredményeképpen a következőket állapíthattuk meg.

Túrkevy Ambrus neve a krakkói egyetem hallgatóinak névjegyzékében kétféleképpen fordul elő. Egyszer a magyar burzában (diákokotthonban) lakó diákok kimutatásában (Regestrum Bursae Hungarorum, J. K. 2751, 4. lev.), ebben az alakban: „Ambrosius de Thwrkewy”. Ez a regestrum az 1493. évvel kezdődik, de Ambrus neve az 1494. évtől folytatott bejegyzések között található. Minthogy pedig az erre következő dátumot csak 10 év elmúltával írták be (1504) a lajst-

rumba, az elméletileg kiszámított beírási dátum 1501 lehetett. Ez az időpont megegyezik a Krakkói Egyetem Anyakönyvében található másik adattal, amely szerint az 1501. évi nyári félévre beírt hallgatók lajstromában Ambrus neve kissé eltorzítva „Ambrosius Matthei de Thartew” („Thurkew”-nek is olvasható) alakban szerepel. Ez a beírás 1501 május-június hónapban történhetett. Ezek szerint kétségtelennek látszik, hogy Thurkevy Ambrus 1501-ben még a krakkói egyetem hallgatója volt, tehát nem lehet – mint ahogy nincs is – azok között a baccalaureosok között, akik ezt a tudományos fokozatot az 1501/02 félév előtt érték el. Vagyis nem lehetett baccalaureos már 1493. évben, mint azt hibásan adja meg a vonatkozó magyar irodalom. Thurkevy Ambrus nevét azok között a magyar Ambrusok között kell keresnünk, akik 1501 után kapták meg a baccalaureátust.

A Liber promotionum (a baccalaureosok jegyzéke) csak két ilyen magyart mutat ki.

Ambrosius de Agria (Eger) 1502,

Ambrosius de Corona (Brassó) 1503, vagyis magyarul Egri Ambrust és Brassói Ambrust. A kettő közül a mi Ambrusunk kétségtelenül az egri lehet. Az a tény, hogy mellette egy másik magyar van beírva: Nicolaus de Agria, akinek a neve ebben az alakban – éppen úgy, mint az „Ambrosius, de Agria” sem – az előző évek folyamán nem fordul elő az egyetem hallgatói között, arra enged következtetni, hogy a „de Agria” név nem egy meghatározott helységekre vonatkozik, hanem szélesebb értelemben jelenti az egyházmegyét, ahonnan a promotevéalt (tudományos rendfokozatot elnyert) diák jött az egyetemre.

Ily módon a két Ambrus közül a „de Agria”, vagyis Egerből jött jelöltevehetjük Thurkevy Ambrusnak, annál is inkább, mert abban az időben a XV–XVI. században Thurkevi község az egri püspök jobbágy faluja volt, így kétségtelenül az egri egyházmegyéhez tartozott. Több mint valószínű, hogy a thurkevi jobbágyfi Ambrust az egri egyházmegye iskoláztatta és küldte ki a krakkói egyetemre, mint arra érdemes papnövendéket magasabb képzettség elnyerése céljából. Innen ered „de Agria” megnevezése is, amely ebben a korban, amikor a stabil családi nevek a polgárok és méginkább a jobbágyok soraiban éppen csak a kialakulás stádiumában voltak, többnyire csak a származási hely megjelölésére szolgált. Így lehetséges az, hogy Ambrus, vagy Miklós diákot hol Egri, hol meg Thurkevi, vagy Alacsikai névvel jegyezték fel aszerint, hogy az egyetemi írnok a származási helyet vagy a kiküldő egyházmegye megjelölését tartotta fontosabbnak.

Mindezekből következőleg nyugodtan megállapíthatjuk, hogy Thurkevy Ambrus baccalaureus artium tudományos fokozatára való felavatása 1502-ben történt. Az sem kétséges most már szerintünk, hogy a forrásokban Dózsa György kancellárjaként említett Thurkevy, vagy Ványai Ambrus azonos azzal a személlyel, aki a krakkói egyetemen az 1502. évben baccalaureus lett és akinek nevét a Thurkevei Gimnázium viseli.

Ezután csak a a kérdés marad még fent, helyes-e, hogy a Thurkeve Gimnázium címében megörökített babérkoszorús Ambrus pap nem a saját nevén, hanem későbbi működési helyét megjelölő Ványai néven szerepel.

Dr. Györffy Lajos

A Dél-alföldi plein-air festészet lírikusai

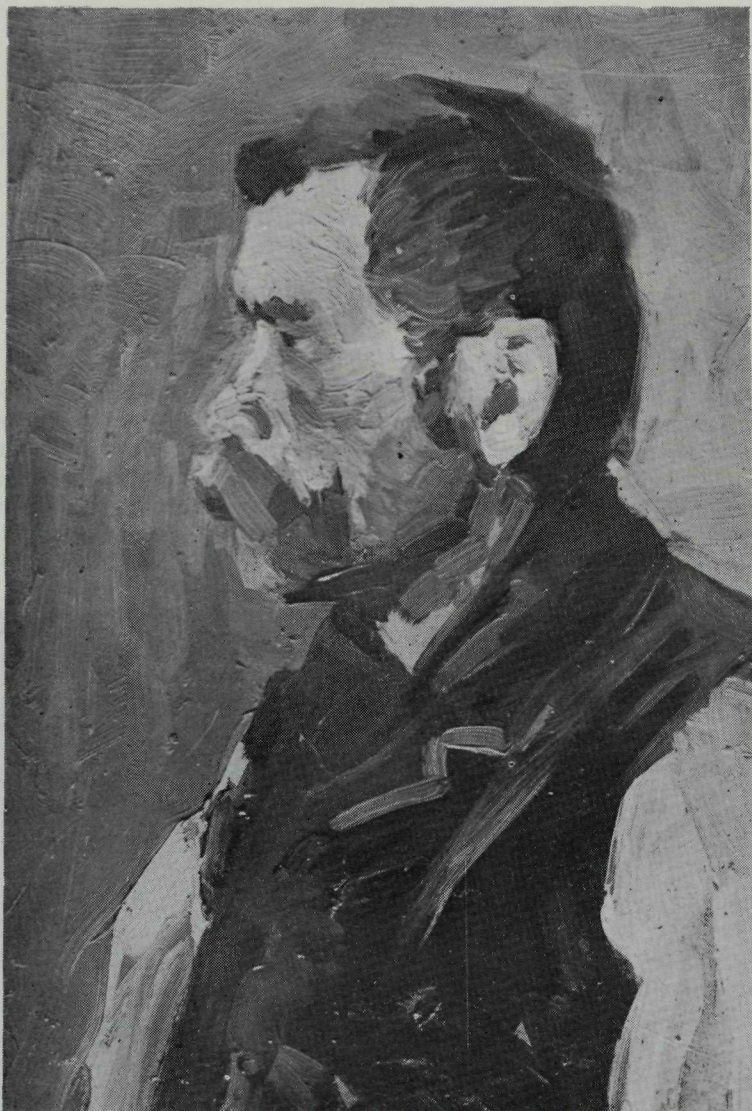
Az Alföld tája és népe több kiváló magyar festőt megihletett. Soraikból különösen három dél-alföldi művész magaslik ki. Egyik a Szentese-környéki szegényparasztság nyomorát és lázadó indulatát drámai erővel ábrázoló *Kosztai József* (1864–1949), másik a vásárhelyi *Tornyai János* (1869–1936), aki a nehéz, keserves zsellérmunka színterét, a Viharsarok vidékét és népének társadalmi viszonyait kritikai éllel mutatta be. Harmadik, a kettejük eszmei és művészi örökségét leginkább megértő, s azt felhasználó *Kohán György* (1910–1966) volt.

Nyilasy Sándor: Napsütés c. festménye

A dél-alföldi festészet azonban nemcsak tragikus arculatot mutat. Tornyai, Koszta és Kohán mélyzengésű, komor piktúrájával egyidejűleg bontakozott ki, illetve fejlődött tovább egy lírai hangvétellű, helyi táj- és népelet-ábrázolás is. Legjelesebb képviselői: *Endre Béla* (1870–1928), *Nyilasy Sándor* (1873–1934), *Károlyi Lajos* (1877–1927) és *Dinnyés Ferenc* (1886–1958) voltak. Endre kivételével valamennyien Szegeden fejtették ki művészi tevékenységüket.

Nyilasy Sándor: Alföldi paraszt c. képe

E különböző alkotói karakterű Csongrád megyei mesterek – kifejezve a dél-alföldi táj szépségeit, népének örömet-bánatát – együttesen teremtették meg a helyi festészet drámai és poetikus vonalát.

Ha e művészek alkotásait megtekintjük, gondolatunk, hangulatunk akként alakul, amilyen kép előtt állunk. Ha Tornyai borús egű pusztáit szemléljük, mély érzelmű, férfias indulattal töltődünk fel. Ha Nyilasy napsütéses Tisza-parti tájai kerülnek elénk, ezekből a természet virágzásának derűje ragad ránk. Viszont Koszta és Kohán sötét tónusú tanyáiból, egy kitörni készülő vihar drámaisága csap felénk. Endre Béla, Károlyi Lajos és Dinnyés Ferenc pedig gyöngéd érzélemmel örökítették meg az egykori tanyavilágot, a régi itteni utcákat és intim szobabelsőket, melyeket hétköznapiak póztalan ábrázolásával tettek költőivé.

E dél-alföldi mesterek festményei tehát drámai vagy lírikus töltésüknek megfelelően tragikussá, illetve harmónikussá tesznek, érzéseket kavarnak fel, vagy indulatokat nyugtatnak el bennünk – hasonló váltakozással, mint ahogy ez az Alföld természetében végbemegy. Emberről és tájról külön-külön beszélni e festőknél nem lehet. Miként a valóságban sem lehet, mert szerves tartozékai egymásnak. Az ember belesimul a tájba, a táj belesimul az emberbe, alakítják, formálják egymást, ősidők óta egyekké lettek.

A szóban forgó dél-alföldi lírikus-festők: Endre Béla, Nyilasy Sándor, Károlyi Lajos és Dinnyés Ferenc nem tartoztak a lázasan keresők, a felfedezni vágyók közé. Fejlődésükbe a művészi átélések hosszú sora hozta bele a fokozatos tartalmi gyarapodást és egyéni stílusuknak egyre határozottabbá válását. Pályakezdésük főbb állomásai: München, Róma, Párizs és ezt követően a Nagybányai Művésztelep volt. A plein-air-ben jelentkező fény- és színproblémák iránti érzékenységet Hollósy, Ferenczy Károly és társaik oktatták beléjük. A nagybányai természetelvű piktúra eredményeinek kamatoztatása, művészi kibontakozásuk alapjává lett, és a dél-alföldi táj helyi sajátosságait megragadó festészetük ebben gyökerezik.

Az itteni nép életének beható tanulmányozásából és a táji környezet hatása alatt formálták ki természetes hangú, közvetlen előadási módjukat, amely távol áll koruk műtermi festészetének szokványaitól. Innen van, hogy életművük egyöntetű, egyszer megtalált stílusuktól nem térnek el. A valóságlátás elveit elfogadták, mert annak ésszerű voltáról meggyőződtek. Pikturális törekvésük abban mutatkozik meg, hogy a szürke tónusoktól a színes látás felé haladnak és kompozícióikban a dekoratív szellemű elrendezés mindinkább érvényesül. Ugyanakkor az érzelmek intenzitása, mellyel átélnek a látottakat, folyton növekszik náluk és képeik tartalmilag gazdagabbá válnak.

Endre Béla, Nyilasy, Károlyi és Dinnyés festészetükben érzékenyen reagálnak mindenre, melyet künn a szabadban tapasztaltak. Fényben úszó plein-air képeik úgy hatnak, mintha a vázlatkészítés anyagából bontakoztak volna ki. László Emőke szerint Endre Béla „... halk, lírai megfogalmazója a jellegzetesen magyar festészet kialakítására irányuló szándéknak. Emellett ő az, aki talán az alkataból eredően, az alföldiek közül legjobban megérti a kor modernebb festői irányzatait”.

Az Endrénél alig néhány évvel fiatalabb szegedi Nyilasy Sándor – akinek szép emlékkiállításal ünnepeltük 1973-ban születésének századik évfordulóját – festményei azt tükrözik, hogy a nagybányai indítású művész itthon, a Tiszapartján talált önmagára. Képeinek szereplői Tápé parasztjai lettek. Színompás alkotásai a Szeged környékén élő földművesek között születtek meg. Ha a derűs festészetű, népábrázoló Nyilasyt, a finom humorú, paraszti bölcsességű Móra Ferentccel rokonítjuk, úgy a lírai alkatú Károlyi Lajos, az érzékeny lelkű Juhász Gyulához állt közel. Százakra menő önarcképein és kedvelt virágscsendéletein kívül odaadással festette Újszeged egy-egy hangulatos parkrésztét, vagy kertesházacskáit, hogy varázsos szépségeiket lírai színekkel megörökítse. A szintén vezető szegedi festők közé tartozó Dinnyés Ferenc, a helyi paprikahasító asszonyok mellett, szívesen vitte vásznaira a Tisza-parti város árvíz előtti utcárcsületeit. Koloritdús piktúrája átívelő színes sugara lett az itteni festészetnek, mely összeköti a dél-alföldi mesterek eredményeit Szeged mai megújuló képzőművészetével.

Talán kitűnt, hogy nem külön-külön, hanem együtt szerettünk volna röviden szólni az egykori dél-alföldi festők drámai és lírikus alkatú egyéniségeiről, bár az utóbbiakról valamivel többet beszéltünk. Koszta, Tornyai, Kohán, továbbá Endre Béla, Nyilasy, Károlyi és Dinnyés Ferenc alkotásai jöllehet olykor vég-

letesen eltérőek egymástól. Összefüggéseikben mégis hű képet adnak e tragikus és szelíd, e gazdag és szegény vidékről, az általuk szeretett Alföldről, azaz e táj déli részén élő népéről, mely ellentéteinek dacára is ökonomikusan egységes, szétbonthatatlan területe országunknak. Népének történelmi múltja és kulturális hagyománya nemzeti létünk fontos tartozéka.

Nyilvánvaló, hogy az alföldi festészet határai korántsem szorítkoznak a déli Csongrád és Békés megyére. Figyelemmel kell gondolnunk a művészetiileg nagymultú – és pezsgő jelenű – Szolnokra, illetve Kecskemétre is. Neves művésztörténészeink, s köztük Pogány Ö. Gábor nem egyszer utalt az alföldi festészet gazdag hagyományainak az eddiginél szélesebb kiterjesztésére. Ennek impozáns tanújelét láthattuk a magyar plein-air festészet remekeit bemutató sikeres szolnoki kiállításon, mely méltó rendezvénye lett az 1973-as Országos Múzeumi és Műemléki Hónap széles figyelmet keltő helyi megnyitásának.

Szelesi Zoltán

A kunhegyesi műemléki ref. templom építésének krónikája

Kevés, de minden kétséget kizáró adatok bizonyossága szerint a „reformációtól fogva mindig szabad Ecclesia volt...” Kunhegyesen. Ezt tanúsítja Pál Gergely lelkipásztor 1757-iki feljegyzése. Az 1721-ben kihallgatott 80 éves Koczó István pedig hit alatt vallotta, hogy „mióta eszít tudja, mindig emlékszik rá, hogy Kunhegyesen kálvinista eklésia, templom, prédikátor, mester volt”. Tehát 1640 körül.

A település fejlődésének folytonosságát előbb 1669-ben a török szakítja meg, amikor benne „csak egy sivalló lélek sem maradt”, majd 1683-i végromlását, egyben az egész Nagy-kunság elpusztulását tatár seregek rablásai, gyújtogatásai okozzák. Dányádi János „Siralmas versei”-ben keserűen éneklí meg e szomorú ténnyt:

„Tejjel, mézzel folyó falvaink s városaink
Gyenge szép ifjakkal rakott helyeink
Szép utcáink
Minden gazdaságaink
Elpusztíták templomaink s házaink”.

Az elmenekült nép 1698-ban hazaszállingózik. Egerből hozatott kőművesekkel kezdik újjáépíteni elpusztult templomukat.

Am egy évtized sem telik el, újra menekülniük kell. Községszerze szerb támadók gyújtogatnak, rabolnak 1705 tavaszán. E sanyargatások elől 1707-ben elkényszerült nép Rákóczi Ferenc fejedelem oltalma alatt, a Tokaj melletti Rakamazon, ahová „harangotskájukat” is elvitték — félig-meddig jobbágyként kezeltetve—vészeli át a kuruc szabadságharc hanyatlását, majd bukása után, 1711-ben ismét hazatérnek. Összesen 27 család. (Az 1720-as összeírás már 60 családfő nebét tartalmazza.²⁾ Romladozó templomukat rendbehozzák, később a lakosság megsaporodásával újjáépítik. Mária Terézia alatt, aki köztudomásúan kálvinista ellenes lévén, mindez sok nehézséggel jár, mivel „a templomnak nemcsak fekvése határozott meg idegen hatóságok által, ferde irányban: hanem még falinak magassága is lehetőleg alacsonyra szabott, s a másként, vagy magasabbra való építés 100 arany bírság alatt megtiltatott.”³

Az új templom felszentelésére 1766. május 8-án, került sor, az „akkori superintendens Szilágyi Sámuel által...”⁴

Egy későbbi, 1792. november 29-i egyházlátogatási jegyzőkönyv leírja a templom formáját is:

„Vagyon az Eklésia Nagy Kunsági Districtusban, Temploma van kőből, épült 1765-ben, elegendő nagyságú a Népnek számához képest (megi.: 3200 lélek), vagyon benne két karokk a két végiben. Menyezetre van készítve, czinterem előtte kétfelől... Hozzá van a Templomhoz ragasztva egy Kő Torony, veressel festett gombos tetővel; két harang benne, melyek közül a nagyobb 9 másás, a kisebbik 6 másás. (Megjegyz.: 1 mása = 56 kg) Óra is van benne. Edények, terítők, szép tisztán tartatnak”.⁵

Közben, a XVIII. század folyamán jelentősen változik a nagykunok társadalmi, politikai élete. 1702-től előbb a Német Lovagrend, majd a pesti Invalidus kórház a terület, sőt az egész Jászkunság zálogbirtokosa. A terhes földesúri függőségtől 1745-ben szabadulnak, amikor tetemes váltságdíj kifizetésével (redemptió) visszanyerik korábbi sza-

badságukat. Ez – egyebek közt – azt jelentette, hogy a nádoron és saját választott bírá-
ikon kívül senki sem ítélkezhet felettük. A királyi harmincadot kivéve, árúik után vá-
mot nem fizetnek. Sem személyükben, sem holmijaikban el nem foghatók, le nem tar-

tóztathatók. Főkapitányt az ország nádora állít, akinek elnöklete alatt maguk a lakók választják meg kapitányaikat, ülnökeiket, a helység bírait és egyéb szolgálattevőit.

A kifizetett váltságdíj összegének arányában ki-ki földet kapott, amit átruházhatott, eladhatott, gyarapíthatott a kialakult szokásoknak, előírásoknak megfelelően. Tehát, akiknek több váltságdíj befizetésük van, azoknak több szántó, rét, nagyobb telek, s ezzel együtt kialakulóban, majd tanácsi határozatokban rögzítve a több jog, nagyobb hatalom jut a szegény földnélküliek (irredemptusok) felett, akik fokozatosan szorulnak ki a legelő, nád, sás, halászhelyek, vadászterület szabad használatából is és válnak „nyomorulttá”, a helység terhére. Így lesz a váltságföld az előjogok forrásává.

Nem csoda hát, ha a helység lélekszámának gyors növekedésével – a szűk határ és egyéb okok miatt is – a megélhetőség egyre nehezebb lesz, s a terhek viselésére (gáttöltések, királyi robot, adók) keményen kötelezett „lármázó” szegények 1785-ben a bácskai Feketehegy pusztára költözve (180–200 család, mintegy 900-an) próbálják megoldani „életük jobb móddal való folytatását”.⁶ Az egyházi anyakönyvben csupán ez áll: „1785. június 21-én Feketitsre (ahová sok kunhegyesi lakosok mentenek) kibotsájtott Prédikátor Papp János (ki idevaló rector volt) vette itt Nagy István hajadon leányát, Erzsébetet”.

A kirajzás – habár a lakosság 1/4-e ment el – a helység lélekszámában viszonylag rövid, átmeneti csökkenést jelentett. (Kunhegyes lakossága 1784/85-ben: 3684 és 1787-ben: 3032./ A református lakosság gyarapodása már 1794-ben szükségessé teszi a templom bővítését⁷, ami csak átmeneti megoldást jelent. Az 1808 márciusában ellenőrző egyházi felügyelet úgy találja, hogy „a népsokasodáshoz képest még elégséges templom (van), toronnyal és a szükséges harangokkal együtt.”⁸ 1820-ban viszont, már olyan határozat születik „közmegegyezéssel”, hogy „a Templom egy Kar és egy czinteremmel bővítessen . . .”⁹

Református vallású lakosok Kunhegyesen¹⁰: 1801-ben 3911, 1827-ben 6279.

Mindez azzal a következménnyel jár, „hogy kivált a jelentősebb ünnepnapokon több ízben olyan nagy számmal jelentek meg az Isten házában ezen Ekkleziájának vallások eránt buzgó és az Istentiszteletben gyönyörködő hívei, hogy befogadásukra a mostani templom elégtelen lett, és e szorongások miá gyakran botrányok és az istentiszteletben való buzgóságnak is megzavarodásai történtek . . .”¹¹

Pedig a „Nemes Tanács” éppen idejében, 1811-ben határozatilag gondoskodik a rang szerinti rendről. Ezek szerint „proponálta Ord. Bíró Úr, hogy minekutánna a Tanácsi rend híjjánossága kipróbáltatott, a Templomba következő rendek legyenek.

Első Szék: Ord. Jósa János, Jósa István, Nagy István, Ujfalusi Sámuel ord. nótárius.

2-dik: Mészáros Mihály, Kota Mihály, Simon József, Komáromi Ferencz, Major Gergely.

3-dik: Karmasin István, Szabó Mihály, Szanna János Szász Ferencz, Varga Péter”.¹²

Az 1811. év helytörténeti jelentőségű Kunhegyesen. A „Hellység”-ből – a környező nagykun településekkel közel egyidőben – mezőváros lesz. Neve: Szabad Nagy-Kun Kunhegyes. 1818-ban három céh alapítására és működésére kapnak privilégiumot. A város társadalmilag, gazdaságilag előrelép, habár eddig is jelentős utat tett meg fejlődésében az 1745-ös megváltakozástól a XIX. század második évtizedéig. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy nagyfokú társadalmi differenciálódás megy végbe, s a szegény lakosok nagyarányú fektehegyi költözködése ellenére – a század második évtizedében – irredemptusok (földnélküliek) alkotják a családok közel 40⁰/₀-át, akiknek mindennapi kenyérgondjuk van, sőt természeti csapások idején (1794, 1805, 1816. .) az éhen halás réme fenyegeti őket. Mindez lappangó társadalmi feszültség forrása. Egyrészt a módos redemptus gazdák, másrészt a földtelen irredemptusok között van lényeges érdekellentét. Ez az osztályon belüli harc problémája és fel-felbukkanó kísérője az egész korszaknak. Nemcsak Kunhegyesen, hanem a többi jászkun helységeiben is.

Elsősorban a tehetős és módos redemptus gazdák büszke, nem kis hiúságot, de hencegést is tartalmazó nagykun öntudatával szerencsésen esik egybe a városi rang, az elért gazdasági sikerek és a templom építésének évről-évre parancsolóbb szükségessége. Sőt 1826-ban már azt a tapasztalható tényt kell megállapítani, hogy „a naponként nagyobb-nagyobb romladozásba és avulásba jött közönséges istentiszteletre rendeltetett épület oly rossz karban és állapotban lenni közönségesen szemléltetett, hogy a miatt már nem csak a vallás eránt buzgó s áhítatos hívek az istentisztelet gyakorolhatóságában lelki sérelmet szenvednének: hanem ezen felül a megtörténhető veszedelemtől is méltán tartani lehet. . .”¹³

Toldásról a többszöri épületbővítés és esztétikai szempontok miatt nem lehet szó, mivel „az épületnek a tzel méltóságához nem csak illendő dísz nem adnának, hanem a felett az ótska falak sokkal gyengébbek lévén, mint sem azok a reájok húzandó nagy nehézségű bolthajtásnak megbírhatalására elegendőnek ítéltetnének.”¹⁴

A templom építésének kérdése ezzel napirendre kerül. 1826.december 16-án tartott „Consistoriális Gyűlésben” olyan határozat születik, hogy új templomot kell építeni. A fontos döntést hozó gyűlésen a következők voltak jelen:

„Tiszteletes Farkas József és Kulifay Sigmond Prédikátorok és Palatinális Assessor Vízzy János Úr, Fő Bíró Jósa Mihály.”

Tanácsbeliek: Mészáros Mihály, Komáromi Ferenc, Major Gergely, Szabó Mihály, Szász Ferencz, Varga Péter, Elek István, Varga Mihály, Kun Mihály és Borsodi János. A communitásból: Bényei György, Csete Dániel, Lukács István, Gorzás István, Varga Péter, Jósa István, Csávás János. A közlakosok közül: Mészáros András, Mészáros István, Nagy T. István, Elek János, Bene Szabó János, Szabó Bálint, D. Kovács Mihály, Erdős Ferenc, Szász György, B. Majos Mihály, Apostol András, Öreg Áts János, Csávás András, Faragó Mihály, Jákó György, V. Kun Mihály, Gorzás István, Geszti József. A határozat – egyebek közt – kimondja, hogy „az Eklézsiái Külső és Belső Elöljárók és a Gyülekezetbe meghívott Communitás tagjai is minden közlakos egyenlő akarattal megegyeztek abban, és legtanácsosabbnak lenni határozták, hogy egészen új Templom építtessen. Meghatározván azt is, hogy ezen már halasztást nem szenvedhető tárgy minél előbb munkába vétessen és valamint ezen szent célra szükséges költségekre kellő fundus (alap) szereztessen: úgy az építendő új templomra minekutánna előbb több díszes templomok megnéztetnek Plánum és Projectum (terv és költségvetés) készíttessen.”¹⁵ Az év vége – a tanácsbeli, kistanácsbeli (communitás) és közlakosok közül választott bizottság számára – a felmerülő építési költségek előteremthetősége, az anyagi források számbavétele és a templom építési közadó kivethetősége módjának keresésével telik el. A „reájok bízott tárgyban” 1827. január 4-én terjesztik elő többféle elgondolást felsorakoztató véleményüket, amelyek közül legméltányosabbnak a következőket tartják; 1. A teher „proportió szerént (azaz tehetőséggel arányban) „osztassék fel.” 2. „Minden esztendőben osztassék fel a népnek tehetségéhez alkalmazva”. 3. A fizetés alól senki sem kaphat mentességet. „Szabad lévén. . . ezen felül az önként való ajánlás.” 4. A közteher felosztásának alapját a személyenként fizetendő állami adó (contributió) képezze. 5. Mivel a templomépítés időtartamát és költségét előre tudni, vagy „csak hozzávetőleg is meghatározni lehetetlen”, ezért jónak látják 6000 Ft proportió szerinti kivetését az 1827-es esztendőre. A következő évekre vonatkozólag pedig a mindenkori „környül állásokhoz képest” év elején határoznák meg a lakosok által fizetendő összeget.¹⁶ Figyelembe véve az egyház és a város anyagi, szociális helyzetét, nagy próbatételnek ígérkezik az új templom felépítése, mivel egyik sem rendelkezik különleges, a kiadásokat jelentősen meghaladó bevételekkel.

A város fontosabb beneficiumai (haszonvételei) a három kocsmá és mészárszék árendájából, házhelyek osztásából, két bolt árendájából, vásári bevételből, büntetéspénzből, malmok vámjából, valamint a közmunkából (robot) megművelt majorsági föld hasznából származnak. Jelentősebb kiadásai között szerepel a különféle alkalmazottak (hivatalnokok, szolgák, örök. . .) javadalma, középületek és egyéb városi szükségletek.

Az eklézsiái bevételek 15 kh föld évi haszonbérletéből, egy szárazmalom jövedelméből, párbérből (házaspáronként 1 véka búza, 1 véka árpa és 40 kr. szolgáknak, özvegyeknek 20 kr), egyházi adóból (minden 1 Ft állami adó után 5 kr), harangozásból és „kegyes adakozásból” állnak. Mindezek az anyagi források elegendőek az egyház és iskola fenntartására, részbeni fejlesztésére, de a nagyobb építkezés fedezetét már nem biztosítják. Másrészt, a város parasztpolgári társadalmát vagyoni helyzetéhez szabott, szinte mindenféle jövedelemre kiterjesztett állami adózás terheli, aminek viselése folytonos nehézségekkel jár. Nagy és növekvő különbség van a gazdag redemptus közbirtokosok és a lesüllyedő kis földű redemptusok között, de leginkább a nincstelen irredeemptusok helyzetével összevetve. 1828-ban pl. 409 földnélküli családból 166-nak még aprójósága: juha, sertése sincs. Közülük 33 család más házában él, azaz házatlan zselér. Mégsembetűnőbb a különbség, ha – csupán a közvetlen érzékelhetőség gyanánt – a bérből élők két végétét vetjük össze. Ugyancsak 1828-ban, egy jó szolga nagykunke-reületileg meghatározott évi bére 27 Ft készpénz, 1 köből őszi vetés (128 liter), 2 pár új csizma és 1 pár bocskor (együtt kb. 37 Ft).¹⁷ Szolgagyerek bére 23 Ft. Ezzel szemben a kunhegyesi prédikátori konvenció 1832-ban 100 Ft készpénz váltóban, „fűtő helyett, ami hajdan 300 kéve nád volt,” 15 Ft, 4 öl kemény tűzifa, 1 mázsa (56 kg) só, 20 font (1 font: 0,56 kg) faggyú, széna) a kolbászi legelőkről megvénült kanálfű) 4 lovú szekérral hattal, a juhászok egyszeri fejésének váltása 12 Ft, a tehének egyszeri fejése, mintegy 250 vagy 300 tehéntől 3 vagy 4 itce (1 itce: 0,8 liter) vaj és 5 vagy 6 db sajt és valamennyi túró, 35 köből kétszeres búza, árpa ugyanannyi, 4 köből őszi vetés maggal, minden munkával, kenderföld, 25–30 köből liszt őrletése, stóla (keresztelési beíratásért 8 garas, esketésért a vőlegénytől 3 Ft, a menyasszonytól, ha lány 10 garas (30 kr), ha özvegyasszony semmi), prédikátori halottért 3 Ft.¹⁸

Kunhegyesen 1828-ban ágyszám: 1274

új házasság: 49

született: 238

meghalt: 151

Tehát egyik-egyik prédikátor évi jövedelme hozzávetőlegesen 12-szerese egy jó szolgáénak (400–450 Ft).¹⁹ A főbíró tiszteletdíja 70 Ft évente.

Az ekkori leggazdagabb kunhegyesi redemptus birtokos, Komáromi Ferenc magántulajdonában 12 db szarvasmarha, 6 db ló, 115 db juh és 5 db egy évesnél idősebb sertés található. Hozzá hasonló anyagi helyzetűek – a 630 redemptus családból – tízen, tizenketten vannak a városban.²⁰

Alapjában véve nagy kockázatvállalással kezdődhet el a templomépítés. Ismerve a körülményeket az egyházmegyei hatóság sem lelkesedik érte, sőt, mint egy későbbi feljegyzésből kiderül „azon építés maga idejében, a superintendentalis rendelkezések ellenére, a tractus híre nélkül kezdetvén, minden felsőbb intézkedések nélkül indult...”.²¹

1827. március 22-én felkérlik *Grizner József hevesi kőműves- és építőmestert*, egy 28 öl hosszú, 12 öl széles kettős kórusú templom tervének és költségvetésének elkészítésére. Ugyanakkor bízzák meg Szolnokról *Homályossy Ferenc kamerális ács mestert* is, ugyanezzel a feladattal, aki, mint az építési direkciónak tagja, jó szakember hírében állt. Végül is – nagy köztetséssel aratva – Homályossy Ferenc tervét fogadják el.

Az új templom kőműves munkáinak elvégzésére vonatkozólag – május 23-án – nyilvános árlejtésen döntenek a két mester között. A munkavállaló Grizner József lesz, aki 48 000 váltó forintért hajlandó a templom összes kőműves munkáit elvégezni.²² A vele kötött szerződés egyrészt kimondja, hogy „ezen eklézsia semmi egyebet a szükséges téglá, homok és vízen kívül, – még Hevesből a termésköveknek, úgy az álláshoz kívánandó fának, deszkának Abádról ideszállításánál, az állásnak felállítására, úgy a fundamentum kiásására kellő segítségnél egyebet adni és adminisztrálni köteles nem lézen.”²³ Továbbá, mivel a kőműves mester a maga és legényei számára semmiféle fu-

varozást nem igényel, „ennek megjutalmazása fejében oly egyezség tétetett vele: hogy minden esztendőben, amidőn a munka folytatódni fog, köteles lesz az eklézsia adni 20 köblös búzát, 20 köblös zabot, vagy ahelyett annyi árpát és 600 portió szénát, amelyből fog mindenkor kitelni lovai tartása, ezen kívül a kőműves legényeknek illő szálást. . .”²⁴ Másrészt, ha „valamely nem reménylett fatális (végzetes) esztendő s idő fordulna elő az építés közben, mely szerint az építésnek félbe kellene szakadni. . . abba az esetben nem praetentálhatja (kérheti) . . . kőműves mester úr a fizetést, vagy az építés folytatására való költséget, ellenkező esetben pedig a mondott fáradság és költségbeli alkuhoz képest a 48 ezer váltó forintot vagy pengőben 19 200 ezüst forintot időről időre megkívánhatja, és mi azt pontosan kifizetni kötelesek leszünk 16 ízben vagy időszakban maga kívánsága szerint is építő mester úrnak ily renddel: hogy minekelőtte az építéshez hozzá kezdene, az eklézsia előre 3000 váltó forintot köteles lefizetni, ezután pedig a fundamentom alsó részétől kezdve . . . egy öl magasságú faltól ugyan 3 ezer váltó forintokat tartozunk kifizetni. . .”²⁵

Templomépítési adószedőnek redemptus Varga Mihály szenátor urat bízzák meg, s a népet publikáció útján sürgetik „ezen isten dicsőségére célzó költségnek buzgón lendő fizetésére.”²⁶

Heves vita alakult ki a templom helyének kiválasztásával kapcsolatban. Először úgy határoztak, hogy a piactéren (a mai tanácsháza előtti rózsakert területén) kell felépíteni,²⁷ majd néhány hét múlva végül is úgy döntöttek (június 16-án), „hogy az új templom azon a helyen, mely régtől fogva templom fundusnak használtatik, építtessen fel”. A kerületi mérnök, aki elkészítette a terület környezeti rajzát, „azt ezen alkalmazhatósággal bémutatta: az építendő új templomnak felsőbb és alsóbb oldalait kijelölte: . . . ezúttal a vótumok (szavazatok) többségével úgy határozott meg, hogy a templom a felső részen kijelölt helyen a vásárra menő utcában frontál építtessen fel és el is határoztatott, hogy a templomnak azon a helyen és fekvésen méretessen és jeleltessen ki.”²⁸ Közben – küldöttség útján – megnézték a csabai templomot, mivel az építendő templom terve annak alapján készült.²⁹ Grizner személyére vonatkozólag a hevesi főszolgabíró, akitől információt kértek – nem túl nagy elragadtatással nyilatkozott: „az érdekelt kőműves mestert, se nem ajánlja, se nem gyalázza, csak azt a közönséges intést adta, hogy az építésbe vigyázzanak, és az építéshez jól értő inspectort tartsanak.”³⁰

Végre elérkezett a nap: 1827. július 1-én a templom helyét zsinórral kijelölték, deszkával kirakták és megkezdtek a fundamentum ásását. (Griznernek 450 v. frt-ot adtak.)³¹ Téglakészítésére Burai Mihály téglavető mesterrel állapodtak meg. Minden 10 000 téglától készpénz 25 Ft, 1 köböl liszt, 1 véka árpa, 6 font szalonna, 10 font hús, 10 itce kása és 4 font só. Az eklézsia háromszoros vastagságú, jól kiégetett téglakészítésére kötelezte Burait. A téglakészítéséhez szükséges feltételekről kurátor Jósai István úr gondoskodik: égető kemencét készített, kutat ását, asztalt, talicskát, vedret és „minden szérűre ásót” szerez, a téglakészítéséhez segítségéről gondoskodik.

A tervezett és szükséges 200 000 db téglakészítésére 1827-ben nem készült el. Így „nagy akadály volt a téglakészítésnek, mivel nem léte több ízbe a folyvást való építésre nézve. . .” Az idő mostohaságára való tekintettel, amikor a lakosság „a maga élelméről is alig tud elegendően gondoskodni” – 1828. március 2-án az építést felfüggesztették. A téglavetés és égetés kérdésben úgy határoztak, „mivel az eklézsiának sem szalmája, vagy más tűzrevalója nincs. . . , hogy esztendőnként egymás után 3 esztendőnkbe a szőlős kertekből kikerülő szőlő vesszők fordítottassanak arra, s nevezetesen nyíl húzás által a folyó esztendőre a Közép kertbeli fog arra használni, következő esztendőbe a Pénzes, és utoljára a Vén-kert belé, oly módon, hogy mikor átaljában a szőlő meg fog mettszteni, béráratatván a kert kapuk, szedettessen össze a venyige sorba, s úgy hordattasson azon helyre, ahol a téglavetés és égetése fog lenni, tartozván minden gazda kévébe jól bekötni.”³²

Ismét számba véve az anyagi lehetőségeket és erőforrásokat, engedélyt kérnek mind a „Tekintetes Kerületek”-től, mind a királyi főhercegtől, hogy a város kasszájából 1000 Rfrt-ot felhasználhassanak a „templom építési segedelem előmozdítására”. A konzisztoriális gyűlés abban is határozott, hogy „a Kolbászon 300, vagy ha lehet, több jugerum (kh) föld is osztassék ki a lakosok között, jugeruma 5 frt-ért. . .” Ugyancsak építési célra elrendelik, eddig a lakosok hibás földjének kipótlására fordított tartalék földek felszántását és bevetését. Adakozásokból 13 köböl és 3 véka vetni való búza gyűlt össze.³³

1828 nyarán elkészült a fundamentum, a földszintig hozzák a falakat, de már ebben az esztendőben megtörténik az első összetűzés Griznerrel. Decemberben terméskövekért küldenek 40 szekeret Hevesbe a „kis tanácsbeliek felvigyázása alatt,„ de azokat Grizner üresen küldte vissza és ráadásul „ az elküldetett kistanácsi tagokat szabadon, minden tartózkodás nélkül a nép hallattára illetlenül gyalázta, s becstelenítette. . .” Csalárd módon azt állította, hogy nem kapta meg a szerződésben megígért összeget.³⁴

1829. január 20-án azzal a szándékkal vetik ki ismét a 6000 Ft-ot, hogy „a teher viselésben kiki amennyire lehet, se kedvezést ne nyerhessen, se ne terheltesen, határozasson meg mint tartozzanak fizetni ezen summába”.³⁵ Július közepétől olyan ütemben kívánják folytatni az építkezést, hogy Grizner úr „ezen esztendőbe 2 ölre fogja felemeltetni a templom falát, a bolthajtást tartó oszlopokkal együtt. . .”³⁶

Az állami adóhoz mért terhek elosztását 1830. január 8-án tovább tökéletesítik. Tanácstagokból álló bizottságot küldenek ki a templomköltségek elosztásának megvizsgálására. Ellenőrzik Varga Mihály templomadminisztrátor számadásait, amiből megtudjuk, hogy a három évi (1827, 1828, 1829) bevétel 16 528 frt volt, amit 2 frt 33 kr kivételével felhasználtak.³⁷

A pontos és körületekintő intézkedés ellenére – a rossz termés miatt, ami mindig befolyásolta a lakosság adófizető-képességét – 1830-ban nem gyűlt egybe a kivetett összeg, így az építkezés is elakadt. Még rosszabbá vált a helyzet 1831-ben, amikor július 3-án Kunhegyest is elérte a nagy világjárvány, a „cholera pestises nyavalya”. 400 ember vált a járvány áldozotává, hiába őrizték gyalogos és lovas vigyázók a város határát. Meghalt a város közbirtokos társadalmának legtekintélyesebb közéleti személyisége, Víz János nádori táblabíró is. Különösen augusztus első felében dühöngött a járvány. Naponta 20–25 ember halt meg kolerában. Mivel a temetkezési szertartás lebonyolítása nehézségekbe ütközik, egyszerre több halottat is temetnek. A járvány ideje alatt „minden ceremóniás összeve jövételek, nevezetesen a lakodalmas evések s ivások, temetési torzások szorosan eltöltettek.”³⁸ A helyzet súlyosságára jellemző, szomorú tény, hogy amikor a koporsónak való deszka a városban elfogyott, a templom fala körül emelt deszkaállványokat szedték le és vitték el koporsók céljára.

A építési munka nemcsak ebben az évben, hanem – építőanyag és pénz hiányában – 1832-ben is szünetelt. A templom további építését 1833. március 28-án rendelték el, és „Kőműves Mester Úrnak elintéztetett, hogy a templom falából elrontott részek helyreállításáért, úgy elromlott matériákért (építőanyagért), szerszámokért 196 frt 40 krajcárokkal pótoltatnak ki, mellyel megelégedett Kőműves Mester Úr. . .”³⁹ A munka elkezdődik, de a falak lassú ütemben emelkednek. 1834. január 28-án „egyező akarattal meghatározatott” az építés meggyorsítása „oly móddal, hogy a hátra levő 3 öl mennyiség egészen felépíttessen. . .” Tekintve, hogy erre nagy summa kívántatik, csak az építőmester részére 9000 frt, ezen kívül négy–ötszázezer db téglára is szükség van, 12 000 frt-ot vetnek ki a lakosságra.⁴⁰ A határozat és intézkedések ellenére sem gyorsult meg kellően az építés, mert hol téglá-, hol pénzhiány akadályozza a munkát.

1835-ben marhavész söpör végig a Nagykunságon, aminek következtében a jószágállomány tragikusan megcsappan. Ilyen körülmények között nem lehet szó az építés meggyorsításáról. Pedig a nyár folyamán már a tető – „sifer kövel” történő – befedéséről határoznak, amit Homályossy Ferenc 8400 frt-ért elvállalt.⁴¹

A következő, 1836-os esztendő elején a „közadóhoz arányítva” ezt az összeget is kivetik a lakosságra, mégpedig úgy, „hogy minden egy ezüst forint után ezen költségre vétessen tíz pengő garas, vagyis váltó cédulában egy ezüst forint után 1 frt 15 kr.”⁴²

Három hónap múlva, a „környülállásokra”, vagyis az anyagi viszonyokra való tekintettel, csökkentik a tető befedésével kapcsolatos igényüket: a gyülekezet jónak látta, hogy a templom „az itthon készülő veres cseréppel fedetessen be”⁴³ – állapítja meg a jegyzőkönyv. Még a kivetett templomépítési adót sem sikerült beszedni. Kota Péter pénztárosnak pl. az 1835–36-os évekről 1618 frt 19 kr tartozása van. (Korábbi évekről Endrédi István templompénztárosnak 4596 frt 38 kr tartozása maradt, ami később a hátralekötések rendezése folytán 1257 frt-ra csökkent, de a gondatlan pénzkezelés miatt 684 frt 36 kr-al nem tudott elszámolni, s annak megtérítésére kötelezték.)⁴⁴

1835-ben az építés félbeszakadt, de gyakorlatilag 1836-ban sem sokra haladtak, mivel a „terméketlen évnek éhen halással fenyegető érzése megszüntette mind a kivetést, mind ... az építés folytatását”. „Ezen szomorú idő juttatta arra a lakosokat, azon szegénységre, hogy egy ideig a templom építését függeszték fel. . . Fokozza a nehézséget a Griznerrel támadt gyakori viszály, aminek fő oka „az Építő Mesternek ily nagy építésbeni járatlansága, s tudatlansága, s ezen felül biztosítatlan állapota”.⁴⁵ A tetőfedés befejezése elé is akadály gördül 1837-ben, meghal Homályossy Ferenc szolnoki ácsmester, a terv készítője. Grizner távolléte, „... huzamosabb idők óta itteni meg nem jelenése” az egyházi gyülekezet képviselőit arra az elhatározásra vezeti, hogy tanácsos vele „jó véget érni”.⁴⁶ Végül is, „sok aggodalmak közt, . . . a munka kezéről elvételét.”⁴⁷

Időközben, már 1839-től jó adag közbirtokossági hiúságtól ösztönözve az az elképzelés válik általánossá, hogy meg kell építeni az egyházmegye legnagyobb templomát. Ekkor vetődik fel a templom „két toronyra való vételé”-nek gondolata. „Ezen célnak munkába vehetése tekintetéből” kéri meg „Egri Kőműves Mester *Streimel* *vogel Mihály*” urat a terv elkészítésére, aki *Hild József* segédjeként az egri székesegyház építésénél, mint pallér működött. A tervet *Hild József* készítette el, amely az előző megoldásnál jobb, önálló alkotás volt: kéttornyú templom, más térképzéssel, kettős karzatelrendezéssel és szebb külső-belső esztétikai összhatással.⁴⁸

Streimelvogel építőmesterrel megegyezve, az építés folytatását 1840. március 30-án határozták el. Nagyon idejében, mert „a templom fedelezettje romlásnak indulni tapasztaltatván” – olvashatjuk a jegyzőkönyvben, és „az épület fái haszontalanokká válhatnak”, ha nem kezdik el a munkát.⁴⁹ Abban is döntenek, hogy „a majdan megtudandó építési költség számához képest meghatározandó summa vettessen ki a lakosokra. . .”⁵⁰, és megsürgetik a régebbi kivetésekből fennmaradt tartozások behajtását.

A templom építésének megyorsítására és befejezésére vonatkozólag – tekintve, hogy „a lassú haladást buzgósági érdekek hiánya idézi elő – „büntetés alatt határidőt” szabnak ki.

„A hitván mester ember” kezéről elvett munkát 1841 tavaszán tovább folytatták és hozzákezdtek a tornyok építéséhez is. A templomépítés felügyeletével megbízott Illéssy János nagykun-kerületi kapitány, egyházgondnok arról számol be az egyházmegyei gyűlésen 1842. június 6-án, hogy „a templom építése már annyira haladt, hogy az fedél alá ment, s be is boltoztatott, a torony is emelkedik, de az Eklézsia a sok költséget nem győzván a Fő Superintendentiához folyamodott 10 000 frt kölcsönért, ahol ez meg is ígértetett, de mind ez ideig az ígért summából 200 frt-nál többet nem kaphatott. . .”⁵¹ Alig egy hónap múlva, július 5-én az alábbiakat jelenti Illéssy János: „... örömmel van szerencsém jelenteni miképp az előbbi építőmester kezéből elvételén a munka, az *Hild azon segédjének* adatott át, ki az egri fő templom építését, mint építő felügyelő munkálta. És már annyira haladt a munka, hogy a templom nemcsak tető alatt áll, de már vakolnak s jelenleg a torony is emelkedik. A munka szorgosan folyik, s halad naponként, de fájdalom a nép ereje nem engedi évenként oly roppant áldozattételre, hogy a három évre kötött építési költségeket három év alatt befejezhesse. . .

s már tartani lehet attól, hogy a költségek hiánya miatt... fennakadhat a munka, mely vesztegelés romlást hoz maga után". Ezért szükségesnek látja a megígért kölcsön érdekében a debreceni püspökséghez fordulni – „pénzadás végett”.⁵²

Az összes templomépítési kiadások 1842-vel bezárólag – a „számadás megmutatása szerint” – 110 319 frt 56 kr-t tesznek ki.⁵³ (Későbbi időpontból nem állnak rendelkezésre adatok.)

A lakosság befizetései továbbra is problémát okoznak. Varga Mihály templom-pénztárosnak az 1841–1842-es évekre vonatkozó „be nem szedett tartozása 699 frt 20 kr-ra rúg” még 1943 nyarán is. E hátralék befizetését azért is szükséges „időmúlás nélkül sürgetni, mivel a múlt évi (1842) termés minden lakosnak adott kenyeret”, és „csak hanyagság okozhatja a... be nem adást”⁵⁴ – állapítja meg az egyházmegyei felügyelő. Illéssy János egyházmegyei gondnok és Daróczy Mihály ülnök 1843. július 26-án úgy látják, hogy a templom „1844-ben egészen elkészülend. Mert már a vakolás és meszelés kívülről félig készen van, belülről is a bálthajtás és felső karzat elkészült, e mellett a kettős torony rakás szépen halad felfelé...” Ekkorra a kölcsön ügye már elintéződött és az ellenőrzéskor „pénztári vizsgálat szerint 34 434 frt 56 kr-t tesz ki a százon túli hatos kamatú kölcsön, melynek visszafizetésére egyenesen és egyedül a lakosokra kivetés útján fog beszállíttatni”.⁵⁵

Az egyházmegyei felügyelők derűlátása megalapozottnak bizonyult. A templom építése addig haladt, hogy 1844. augusztus 18-án és szeptember 15-én a tornyokra felrakták a gömböket, vitorlákat, csillagokat. *Ha nem is teljesen befejezve, ha keservesen, sok anyagi áldozattal és nagy kockázattal is, többször reménytelen helyzetbe kerülve és mégis újra kezdve, lassan, mindig akadozva előrehaladva – a templom, a Heves Nagy-kunsági Egyházmegye legnagyobb református temploma valósággá vált.*

A toronygomban elhelyezett emlékműny feltűnteti az akkori idők neves közéleti személyiségeit és a templom építőit:⁵⁶

a) Főbíró: Józsa Mihály

b) Tanácsstagok: Varga Mihály, Józsa István, Csávás János városgazda, Kota Péter, Gerendai József adószedő, Ns. Mészáros Ferenc gondnok, Főző Mihály, valamint Elek István és Endrédi István nyugalomban levő tanácsstagok.

c) Jegyzők: Nagy Ferenc és Varga Imre

d) Prédikátorok: Farkas József, Kulifay Zsigmond

e) Segédpap: Ujvárosi György

f) Iskolaigazgató: Polgár János

g) Éneklő: Tóth Sándor

h) Lányok tanítója: Miklósi Boldizsár és Debreceni Lajos

i) Sebész: Nagy Lőrinc

j) Nádori főkapitány: Szluha Imre

k) Nagykun kerületi főkapitány: Illéssy János

l) Építők: Streimelvogel Mihály kőműves mester, pallérja: Vas András, ácsmester: Obermájer Lajos, szolnoki; kőfaragó: Straff József, egri; asztalos: Pócs Péter, egri; üveges: Neszmírák Tamás, egri; lakatos: Világi László, egri; képfaragó: Gál József, egri. A templomépítés befejező munkálatai tovább folytak a következő években, az egyház – a lakosságra évről-évre kivetett adóból – a debreceni református kollégiumtól felvett kölcsönt folyamatosan törlesztette.

1846-ban nézeteltérés alakult ki az egyházmegyei és Nagykun kerületi hatóság között, aminek oka, hogy a világi hatóság jogot formál „a kunhegyesi új templom építési számadásainak megvizsgálására”. A „Tekintetes Kerületek” világi hatósága azzal indokolja felügyelői jogát, hogy „azon költségek, amelyek által az egyházi szükségek fedeztetnek nagyobb részint az adófizető nép pénzéből kerülnek ki, már pedig a hatóságnak... nemcsak joga van, de kötelessége is felügyelni, hogy az adófizető nép sem mód nélkül, sem aránytalanul ne terheltesse, sem pedig ezen javak hűtlenül ne kezeltesse”. Az egyházmegye ingerült levélben óvást nyújt be „a kunhegyesi templomépí-

tési fundus megvizsgálásába avatkozi akaró világi hatóság” ellen. Hangsúlyozva: „ha a világi hatóságnak volna az egyházi számadások felett felügyelői joga, úgy az egyházi hatóságok e tekintetben merő bábbá aljasodnának és a jó rendet zavar váltaná fel egyházügyeink folyamatában”. Továbbá: „a nagykun kerületi református egyházakban ugyanis és így a kunhegyesiben is, minden egyházsükségletre való költségek közönséges népgyűlésben a többség akarata által szoktak meghatározatni”. Tehát a kunhegyesi egyház az építést „egészen saját erejéből és erszényéből tesz”, így „felügyelői jognak, vagy beavatkozásnak semmi helye nem lehet”.⁵⁷

1847-ben elkészülnek az új harangok. Összesen négy harangot helyeznek el a tornyokban: két régit és két újat. „A régi kis harangon lévő írat: Zehenter in Ofen anno 1744. Goss Michael Antoni. Ezen kunhegyesi szent Eklézsia Istenhez való buzgóságából öntette ezt a harangot nztés akkori bíró Mészáros János Nemes Tanátsnak meg-egyezéséből. Az első Csarnai János, Ács Mihály, Szabó Bálint, Szabó György, Kun György, Apostol Máté, Komáromi akkori prédikátor neve, Bányai György a magok költségé.

A régi nagy harangon levő írat: Az isten dicsőségének előmozdítására a Nemes kunhegyesi ref. Szent Eklésia ezen harangot a maga tulajdon költségén öntette 1773-ik esztendőben.

Az új kis harangon lévő írat: Szabad Nagykun kunhegyesi ref. Egyház hívei önköltségükön öntötték Pesti polgári harangöntő Schandt András által 1847. évi márc. hónap 4-dik napján.

Az új nagy harangon lévő írat: a Szabad Nagykun kunhegyesi egyház hívei önköltségükön, melyhez Tyukodi Szabó György 800 Ft-nyi hagyománnyal járult – öntötték pesti polgári harangöntő Schandt András által 1847. évi márc. hónap 4-k napján”.⁵⁸

Közben érlelődik, majd kirobban a magyar polgári forradalom és nemzeti szabadságharc. A pesti márciusi eseményekhez kapcsolódva a Nagykunkerület: Karcag, Kunmadaras, Turkeve,, Kunszentmárton és Kunhegyes küldöttei Kisújszálláson tartják meg lelkes hangulatú népgyűlésüket, március 20-án. Ettől kezdve Kunhegyes lakossága a harcok, áldozatok lázában él: nemzetőröket állítanak, segítyt gyűjtenek a veszélyben lévő haza számára. 1848. őszi sikereinek hangulatában kerül sor az új templom felszentelésére. *A felemelő érzést keltő, impozáns templomban november 26-án tartják az első istentiszteletet.*

Am egy év sem telik el, s a teljes befejezés előtt álló új templom megalázó istentisztelet színhelye. Szomorú gyüleket előtt, a levert szabadságharc szívét markoló fájdalomában kerül sor „a magas rendelet pontjai szerint . . . a királyi fenség iránti hódolati istentisztelet” megtartására. Előbb 1849 szeptember 30-án, majd október 7-én, az aradi kivégzéseket követő nap reggelén a LXI-ik zsoltár 3., 4., 5., és 6. verseinek eléneklésével a „féljed szerelmes fiam a királyt, a pártütőkkel ne elegytsed magad” vezérigé nyomán adta elő Ujvárosi György lelkész „a királyi fenséget illető félelemnek módját és mértékét, jelesül: hogy a királyi fenségnek tartozunk tisztelettel, engedelmességgel, adófizetéssel, béketűrésre való szíves könyörgéssel. Végül utókönyörgés is a fenséges királyért és királyi házért mondván: berekesztőleg elénekeltetett a LXXII-ik soltár 1, 2 verse”.⁵⁹

Az új templom *végleges befejezése évének 1859-et tekinthetjük*, amikor körülötte – a régi templom anyagából – magas kökerítést készítenek és udvarát fákkal ültetik be. Ekkorra a gyülekezet létszáma már meghaladja a hétezeret.

Kunhegyesi református lakosság: 1832-ben: 6111, 1849-ben: 6650, 1859-ben: 7092.

(Kathólikus vallásúak száma 1837-ben 87, 1851-ben 82, 1880-ban 341) Az új templom fontosabb adatait az 1863. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv rögzíti: „Egy 12 öl széles, 30 öl hosszú, 10 öl magas templom 1 hold 272 négyszögöl fákkal beültetett térségen, két toronnyal, mely 4 haranggal, órával és villámhárítóval van ellátva. Az első isteni tisztelet napja: 1848. november 26. A templom cserép, a tornyok rézfedelűek”.⁶⁰

Az egyházlátogató küldöttség a templomot szépnek, „de szócoklási szempontból cél ellenesnek” mondja, ahol „a megjelent előjáráságon kívül alig volt egy két ember”.⁶¹

1863-ban a debreceni főiskola részére fennmaradt adósság 1680 Ft. Ennek alapján – bár a végső elszámolás nem került elő – a rendelkezésre álló elszámolások ismeretében, a templomépítés teljes költsége 160 – 180 000 Ft-ra becsülhető.

Nemcsak a református közösség, a kis mezőváros egész lakossága megszerette nehezen, sok ügyel-bajjal felépített „nagytemplom”-át, amely kettős tornyával sajátos vonást kölcsönöz a településnek, s a közvetlen Kunhegyes környéki nagykunsági tájnak.

A nép beleszóltte dalába:⁶²

„Kunhegyesi kettős torony, csuhajja!
Nem éri fel az ostorom, csuhajja!
Messzi vagyok a hegyétől,
Mind a galambom szivétől, csuhajja!

Tiszapartján van egy hajlík, csuhajja!
Rá egy fejr nyárfa hajlík, csuhajja!
Oda mentem egy lyánt kérni,
De nem akart elkisérti, csuhajja!

Kunhegyesi nagy toronyba, csuhajja!
Kilencet ütött az óra, csuhajja!
Nem ütött az nékem jóra:
Áll a babám kézfogója, csuhajja!

Kunfiúnak nincsen párja, csuhajja!
Messzi földön, más határba, csuhajja!
Itt van párja, ez a párja:
Kunsági föld barna lyánya, csuhajja!

Rados Jenő: Hild József Pest nagy építőjének életművében így jellemzi a kunhegyesi református templomot:

„Egyik legszebb református templomunk. Magasbatörő megragadó térhatású belső-sége két emeletes körülfutó karzataival, amelyeket a földszinten dór, az emeleten jón oszlopok fognak alá, befogadóképesség szempontjából is az ország legnagyobb templomai közé tartozik. Kéttornyos, keletre néző homlokzatára jón oszlopok hordta háromszögű oromzat ad különös jelleget”.⁶³

Csillag magasság: 47,5 m
Torony magasság: 42 m
Külső templom hosszúság: 53 m
Külső templom szélesség: 24 m
Külső fal magasság: 20 m
Belső magasság: 26 m
Belső hosszúság: 51 m
Belső szélesség: 22 m
Befogadóképesség: ülőhelyek száma: 1200

Teljes befogadóképesség (ülő- és állóhelyek együtt): kb. 4000⁶⁴

További sorsának rövid történeti áttekintése így alakult: 1869-ben a templom tetejének megjavítására kölcsönt vesznek fel, „a műépítész napidíja és elhozatása költségeinek fedezésére” pedig „bálvigadalom” rendezésére kerül sor.⁶⁵ 1890-ben, majd 1923-ban ismét kijavítják a megrongálódott tetőzetet. 1927-ben, a templom építésének 100. évfor-

culóján — teljes külső és belső renoválásokat végeznek. 1928-ban — a Népjóléti Minisztériumtól kapott 3200 pengő államsegélyből — elkészül a templom villanyvilágítása. 1957. január 22-én a déli torony — belső vígyázatlanság folytán — kigyulladt és 13 000 Ft-os kár keletkezett.

Az 1960-as évektől fokozatosan kerül előtérbe, napjainkban pedig egyre sürgetőbbé válik a műemlék templom állagának megőrzése, helyreállítása: a tetőzet javítása, falának és belsejének teljes renoválása.

1977-ben lesz építésének 150. évfordulója. Vajon lehetne-e méltóbb ünneplés, mint az új külső és belső díszben ragyogás? Műemléki felújítását különösen indokolja az a tény hogy a Közép-Tiszavidéki Intézőbizottság és a Tisza II. üdülési körzetének kialakításában szerepet játszhat. Nemcsak műemléki látnivalóként, hanem — esetleg — hangversenyek rendezésére, is felhasználva. S ugyancsak figyelmet kellene fordítani a mellette lévő 18. századi barokk épületre is.⁶⁵

DR. SZABÓ LAJOS

1. Kunhegyesi nagykun naptár az 1904. évre. Nyomtatott Balla Sándor nyomdájában, 9. old., valamint dr. Barcsai J.: A debreceni kollégium és partikulái, Debrecen, 1905.
2. Szabó Lajos: Szegények és tanácsbeliek ellentéte Kunhegyesen a XVIII/XIX. sz. fordulóján, Szolnok megyei múzeumi adattár, Szolnok, 1966. 1—2. Szolnoki Levéltár (SZML) Conscriptio Districtum Jazygum et Cumanorum 32/Közigazgatási iratok (Közigazg. i.) B Caps I. Fasc. 2. no. 1. Családok száma 1720-ban: Madaras 83, Karcag 136, Túrkeve 29. Kunszentmárton 41, Kisújszállás 44, Kunhegyes 60.
3. Hevesnagyunsági Egyházmegye Levéltára (HEL) Kenderes (Kd), levéltári szám (ltsz) 634.
4. Kunhegyesi (Kh) református egyház (ref. egyh.) anyakönyvi bejegyzése 1766. május 8.
5. HEL, Kd, Canonszerű egyházlátogatási jegyzőkönyvek (1791—1870) ltsz 3221. I. k.
6. Sz. L. i. m. 25—40.
7. HEL, Kd, ltsz 3221. I. k.
8. Uo., Conventionalisok 3118. A kunhegyesi református eklézsia javainak specificatioja 1808. március 22.
9. Kh. ref. egyh. konzisztóriumának végzése 1785—1840., 1820. május 6., 203. old.
10. HEL, Kd, Statisztikai kimutatók (Stat.) 1774—1874. ltsz. 3129—3154.
11. Kh. ref. egyh. konziszt. végz.-i 293.
12. SZÁL, Kh. Tanácsjegyzőkönyv (Tj.) 1811. december 14., 21.
13. Kh. ref. egyh. konziszt. végz.-i 294.
14. Uo. 295.
15. Uo. 293.
16. Uo. 297—298.
17. SZÁL, Kh. Tj. 1828. 291. sz., 91.
18. HEL, Kd. Conventionalisok, ltsz 3118. b.
19. Arak támpontként: 1 pár csizma 2 frt, 1 lúd 20—20 kr, 1 font sertéshús 3—4 kr, 1 ló 85 frt, 1 itce bor 4 kr, 1 itce szilvapálinka 24 kr, 1 tinó 75 frt. 1 köből búza 1—2 frt, napszámber 15—24 kr, 1 tyúk 10—18 kr.
20. Sz. L.: i. m. 73—76.
21. HEL, Kd. Canonszerű egyházlátogatási jk 1791—1870, 1841, 119.
22. Kh. ref. egyh. konz. végz.-i 307.
23. Uo. 308.
24. Uo.
25. Uo. 309.
26. Uo. 310.
27. Uo. 302—304.
28. Uo. 1827. június 16., 312.
29. Uo. 313.
30. Uo. 1827. június 23., 315.
31. Uo. 317.
32. Uo. 1828. március 2., 323.
33. Uo. 1828. július 25., 318—319.
34. Uo. 328.
35. Uo. 334—335.
36. Uo. 335.
37. Uo. 339—354.
38. SZÁL, Kisújszállás (Kj.) ltsz. 710.
39. Kh., ref. egyh. konz. végz.-i 360.
40. Uo. 362.
41. Uo. 1835. június 4., 370.
42. Uo. 1836. február 18., 371.
43. Uo. 1836. május 28., 374.
44. HEL, Kd. fsz. 611.
45. Uo.
46. Kh., ref. egyh. konz. végz.-i 1840. március 30., 432.
47. HEL, Kd. fsz. 611.
48. Tóth Dezső: A Hevesnagyunsági Egyházmegye múltja, 1942. 126—134.
49. Kh. ref. egyh. konz. végz.-i 432.
50. Uo. 433.
51. HEL, Kd. Canonszerű egyh. jk., 1842., 119.
52. Uo. 602. sz. Jelentés a kunhegyesi templomépítés folytatásáról.
53. Uo.
54. HEL, Kd. ltsz. 611.
55. Uo.
56. Kh., ref. egyh. levéltára. A toronygombban elhelyezett irat másolata alapján.
57. HEL, Kd., ltsz. 634. Óvás a kunhegyesi templomépítési fundus megvizsgálásába avatkozni akaró világi hatóság ellen, 1846.
58. Uo. Can. egyh. jk. 1863. 106. old., ltsz. 3226.
59. Uo. ltsz. 675. Jelentés a hódoltság ünnepségre vonatkozólag 1849. okt. 7.
60. Uo. ltsz. 3226. Ingó és ingatlan vagyonról.
61. Uo. Az egyház vallásos és erkölcsi élete, 63. old.
62. Kh-i nagykun naptár i. m. 37.
63. Rados Jenő: Hild József Pest nagy építőjének életműve, Budapest 1958., 46. old. Kaposvári Gyula: Műemlékek Szolnok megyében. IV. (Különlenyomat a Jászkunság 1959. évfolyamából.)
64. Kh. i. m. 1869. január 19., február 6., április 22.
65. A szerk. megjegyzése.

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI:

Benekek Sándor aspiráns, Jászberény; Dr. Györffy Lajos múzeumigazgató, Túrkeve; Hagymásy Sándor ny. agronómus, Mezőtúr; Kaposvári Gyula múzeumigazgató, Szolnok; Kukri Béla, a Városi Tanács elnöke, Szolnok; Pozsonyi Pál, a Közgazdasági Egyetem hallgatója, Budapest; S. Püski Anikó múzeumi könyvtáros, Szolnok; Dr. Szabó Lajos középiskolai kollégiumi igazgató, Kisújszállás; Dr. Szelesi Zoltán művészettörténész, Szeged; Dr. J. Tóth Dezső, az ELTE docense, Budapest; Urbán László, az MTA Agrárkutató Csoport munkatársa, Budapest.

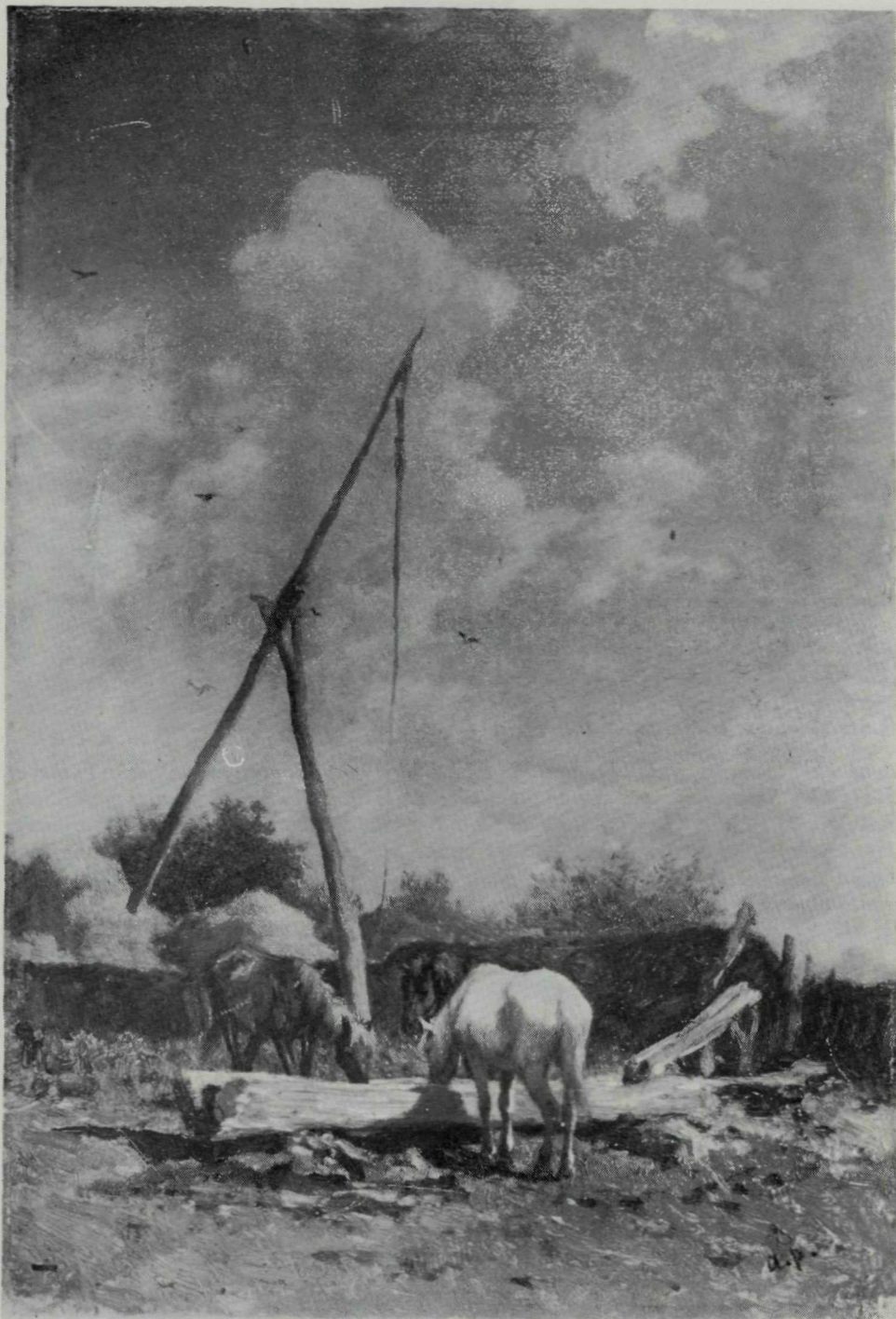
FELHÍVÁS!

A JÁSZKUNSÁG 1-20. évfolyamának tanulmányaiból, cikkeiből repertórium készül a Versegby Könyvtár és a Damjanich Múzeum kiadásában, B/5-ös nagyságban, amelyben közreadjuk a teljesen kifogyott és eredetileg A/4-es nagyságban megjelent első évfolyamot is.

A folyóirat gazdag anyagának jobb felhasználását kívánja segíteni ezzel

a Szerkesztőség

Pettenkofen: Magyar lóitató (1860-as évek)

Képek a Szolnoki Galéria kiállításáról

